

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**1926 İZMİR SUİKASTI
VE
İSTİKLAL MAHKEMELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
GÜLTEN SAVAŞAL SAVRAN

Danışman
Prof. Dr. ERGÜN AYBARS

İzmir - 2006

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün/...../2006 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliğinin maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gülten SAVAŞAL SAVRAN'ın "1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri" konulu tezini incelemiş ve adayın/...../2006 tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra Dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy İle karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
GİRİŞ.....	1
I- İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NE GENEL BİR BAKIŞ	5
A- İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN KURULMASININ NEDENLERİ...5	
B- İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN BAKTIĞI DAVALAR.....10	
II- İZMİR SUİKASTI ÖNCESİ ÜLKENİN GENEL DURUMU.....13	
A- ÜLKENİN İÇİNDE BULUNDUĞU DURUM	13
B- SUİKASTIN ORTAYA ÇIKIŞI	20
III- İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN GÖREVE BAŞLAMASI VE SUİKASTIN YEREL BASINA YANSIMALARI	26
A- SUİKASTÇILARIN YAKALANMASI VE İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN İZMİR'E GELİŞİ	26
B- SUİKASTIN BASINDAKİ YANSIMALARI	31
IV- İZMİR SUİKASTI YARGILAMALARI.....41	
A- YARGILAMALARIN İZMİR EVRESİ	41
1- Sorgulamalardan Sonra Sanıkların Savunmaları.....57	
2- Mahkemenin Kararı	60
B- ANKARA'DAKİ YARGILAMALAR	65
1- Sorgulamalardan Sonra Sanıkların Savunmaları.....73	
2- Mahkemenin Kararı	76
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	91
EKLER	96
FOTOĞRAF, KARİKATÜR ve GAZETELER	185

ABSTRACT

The victory of War of Independence, declaration and the settlement of the Republic activated the counter revolutionists. Particularly in 1925 and 1927, with the change from theocratic state to secular state, the reactionist were determined to go into action against Atatürk. Thus the İzmir Suicide was attempted with the thought that The Republic and the revolutions would come to an end with the decease of Atatürk and so the counter revolutionists and the members of İttihat Terakki would change the constitution and overthrow the government. We explain the İzmir Suicide in two parts: hearings in İzmir and Ankara. In İzmir the people who planned the suicide and the hoods were judged. In Ankara the member of Terakki Perver who wanted to overthrow the government and the Kara Çete trial were judged by the Independence Tribunals. Thus our study is prepared in four parts.

In the first part, the general structure of Independence Tribunals, the reasons of their foundation and the cases are summarized.

In the second part, the general condition of the state before the İzmir Suicide and the denounce of it are summarized.

In the third part, the foundation of the Independence Tribunals in İzmir and the reflections of the suicide on local press.

In the fourth and the last part, the hearings in İzmir and Ankara, the defence of the accused, the decisions of the trial are taken into consideration.

Briefly, the aim of this study is to explain that the reason for 1926 İzmir Suicide is not only to kill the President of the Republic, but also to block the settlement of the Republic. We also, emphasize the importance of the Independence Tribunals in the Turkish Republic History with the help of the local newspapers belong to that days.

GİRİŞ

Milli Mücadele'nin örgütlenme aşamasında Mustafa Kemal, 7-8 Ağustos 1919 gecesini yanındaki Mazhar Müfit'e "söyleyeceklerimi anı defterine yaz", derken devrim fikirlerinde kararlılığını ve inancını şu sözler ile ifade ediyordu:

*"Zaferden sonra devlet şekli Cumhuriyet olacaktır. Bu bir. İki: Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince gereken işler yapılacaktır. Üç: Tesettür kalkacaktır. Dört: Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir. Beş: latin harfleri kabul edilecektir."*¹

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal'in amacı; Milli Mücadele kazanıldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan çökmüş düzeni adım adım yıkarak laik, çağdaş, ulusal devrimler yapmaktır. Tabii ki bu durum, yabancı güçlerin yurttan kovulmalarıyla savaşın sona erdiğini savunan ve gerçek zaferin; ulusun her türlü ilkelikten kurtarılarak yenilikler yapılmasını isteyen gruplar arasında bölünmelere ve muhalefete yol açacaktı. Yani, daha Milli Mücadele'nin kazanılma aşamasında Mustafa Kemal'e karşı alınan cephe girişimleri, TBMM'nin açılması, saltanatın kaldırılması, Lozan Barış Konferansı ve Cumhuriyet'in ilanı, Halifeliğin kaldırılması ile devrim hareketleri süresince kendini göstermiş ve 1926 İzmir suikastı ise olayın iktidarı ele geçirmek boyutunu da ortaya çıkarmıştır. 1926 yılı siyasi açıdan durgun görünmekle beraber, Halifeliğin kaldırılması, Şeyh Sait İsyanı, Musul'un İngilizler tarafından işgali ve birçok laik ve sosyal içerikli devrimlerin bu dönemde gerçekleşip halk tarafından tam oturtulmaması karşı devrimcileri suikast planına geçerek bu dönemi hareketlendirmiştir.

Mustafa Kemal öyle bir ortamdan sonra devrim sürecini hazırlamış ve gerçekleştirmiştir ki, TBMM'nin sarıklı üyelerinden biri "Yunan'dan kurtulduk,

¹ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C:I, Ankara, 1966, ss. 131- 132.

bakalım Mustafa Kemal'den nasıl kurtulacağız”² diyerek ulusal kadroya ne kadar uzakta olduklarını belgelemişler ve böylece Mustafa Kemal'in alacağı yolun uzaklığı görülmüştür. Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin silahlı çatışmasının bittiği Yunanlılar'ın denize döküldüğü İzmir'de “Aydınlar, yaptığımız ve yapacağımız yasalarla devrimlerimizi kökleştirecek ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıracaklardır. Bugün iki kere sekiz on altıdır. Bunu on kişi böyle dese ve yüz kişi de on diye ısrar etse, yüz kişinin dediğini mi kabul edeceğiz? Biz artık batılıyız. Eski dünyaya egemen eski uygarlığımızla sadece öğrenerek değil, bütün zincirleri kırarak, son yüzyıl uygarlığının gittiği yoldan yürüyerek, bu düzeyin de üstüne çıkacağız”³ sözleri ile TBMM'nin sarıklı üyelerinin sorularına cevap vermiş oluyordu. Hatta devrim ilkelerini ve amaçlarındaki kararlılığı şu sözlerle tamamlıyordu: “Olası bir durum değil ama bunu sağlayacak yasalar olmasa, bunu sağlayacak meclis olmasa, öyle olumsuz adımlar atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma kalsam, yine tepeler, yine öldürürüm.”⁴

İşte İzmir Suikasti, Cumhuriyet ve Atatürk devrimlerinin Atatürk'ün ölmesiyle sona ereceği, karşı devrimcilerin ve İttihat ve Terakkicilerin Anayasayı değiştirmek, yönetimi ele geçirmek ve hükümeti devirmek emelleri etrafında şekillenmişti. Çünkü, I. Dünya Savaşı sonuna kadar yönetimde olan İttihatçılar'ın sayısı hiçte azımsanmayacak kadardı. Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki'nin zaruretlerden doğduğunu, memleketin hakiki sahibinin padişah ve bendeleri değil, onu kanı pahasına kazanan ve korumaya çalışan millet olduğunu fiiliyat sahasında ispat etmek için kurulduğunu⁵, söylerken İzmir suikastı davasında İttihatçıların böylesine zavallı teşebbüse girişmelerini gözden kaçırmamak gerekir. Milli Mücadele'nin kazanılmasında örgüt ve üyelerinin büyük payı olduğunu düşünen İttihat ve Terakki, ülkenin ekonomik ihtiyaçlarını düzenli olarak karşılamak için kurulan Heyet-i Mahsusa-i Ticaret, Milli Mahsulat Osmanlı, Milli İthalat Kantariye

² İsmail Arar, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul, 1969, ss. 15-18.

³ Tarık Zafer Tunaya, “Devrim Hareketleri İçinde Atatürk” (*Milliyet Gazetesi*, 10 Kasım-18 Kasım 1963). Sayı: 10.

⁴ Ergün Aybars, **Atatürk, Modernleşme ve Laik Demokrasi**, İleri Kitabevi, İzmir, 1964, s. 23.

⁵ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Emre yay., İstanbul, 1993, ss. 25-31.

ve Milli Ekmekçi gibi şirketler vasıtasıyla İstanbul'da ticari hayatta oldukça etkiliydi. Hatta eski İaşe Nazırı Kara Kemal, Mustafa Kemal'in Kılıç Ali ve Topçu İhsan Bey'ler aracılığıyla yaptığı birleşme önerisini bile reddedmişti. Daha sonra Kara Kemal Mesadet Han'ındaki şirket merkezinde ve Cavit Bey'in evinde gizli gizli toplantılar yaparak suikast planlarını oluşturacaktır.

18 Haziran 1926'da bomba gibi patlayan suikast haberi, ülkedeki siyasi ve sosyal sessizliği bozdu. O gün Giritli Şevki'nin ihbarı neticesinde Ziya Hurşit ve üç arkadaşı Mustafa Kemal'e suikast suçundan yakalanmış ve suçlarını itiraf etmişlerdi. İzmir İstiklal Mahkemesi suçluları yargılamakta olayın gerisinde geniş muhalif grupların olduğu kanısına vardı. Başta, Terakkiperver Parti üyeleri ve ardından İttihatçılar suçlu olarak görüldü ve suçlular İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildi. Eski Maliye Nazırı İttihatçı Cavit Bey'in evinde toplanılarak suikastçı Ziya Hurşit ile buluşmak ve planlar yapmak kendilerine isnat edilen suçlardı⁶.

İttihat ve Terakki, 1907'den 1926'ya kadar çeşitli nedenlerle Mustafa Kemal'i meşgul etmiş ve mahkeme sırasında hükümeti devirmeye kalkmak, gizli toplantılar yapmak ve gazetelerde hükümet aleyhinde demeçler vermek, Mustafa Kemal'i öldürme girişiminde bulunmak suçlarıyla sorgulanıp, dinlenmiş ve bu mahkeme ile tarih sahnesinden silinmişlerdi⁷. İzmir suikastı girişimi yurtda kınanmış ve olaya karışanlar İzmir ve Ankara'daki yargılamalarla cezalandırılmıştı. Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşları olan paşalar da yargılanmış ancak beraat etmişlerdi.

Görülüyor ki, İzmir Suikastı'nı anlayabilmek ve Cumhuriyet tarihindeki yerini görebilmek için 1907'lere kadar geri gitmek gerek. Bunun için de, bir devrim mahkemesi olarak İstiklal Mahkemeleri'nin etkisi göz ardı edilmeden suikast girişimi Milli Mücadele sonrasında iktidar paylaşımında, hakların verilmediği iddiasıyla bir

⁶ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1997, ss. 43-44

⁷ Durmuş Yalçın- Yaşar Akbıyık, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, c. II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, ss. 56-62.

kısım İttihatçılar ile küskün devrimciler tarafından planlanmıştı. Mustafa Kemal “Cumhuriyetimizin ve ulusun ruhundan esinlenmiş ilkelerimizin bir vücudun ortadan kaldırılmasıyla bozulabileceğini zannedenler çok zayıf beyinli zavallılardır. Bu zavallıların, Cumhuriyet’in adalet ve Kudret pençesinde hak ettikleri işlemlere maruz kalmaktan başka nasipleri olamaz”⁸ sözleriyle Cumhuriyet’in ve devrimlerin kalıcılığını, suikast girişiminde bulunanların cezalandırılacağını ifade etmişti.

⁸ Feridun Kandemir, **İzmir Suikastinin İ Yüzü**, Ekicigil Tarih yay., İstanbul, 1955, s. 6.

I- İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

A- İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN KURULMASININ NEDENLERİ

Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri yanında katılan Osmanlı İmparatorluğu, savaşın gidişatında tüm umutlarını kaybetmiş ve 30 Ekim 1918 de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile İtilaf Devletleri'ne teslim olmuştu. Mütarekeye göre; silah, cephane, ulaşım yolları galiplere devredilecek, ordu dağıtılacak, İtilaf Devletleri kendi güvenlikleri gerekçesiyle istedikleri bölgeyi işgal edebilecek yani Osmanlı Devleti fiilen sona erecekti. Padişah ve hükümet görevini yapamadığı için bu görev Türk halkına düşüyordu. Ancak, Türk halkı 1911'den beri savaş içinde olduğundan ağır yaralarını saramazken , asıl ihtiyaç Ulusal güç, Ulusal egemenlik, Ulusal bağımsızlık ilkelerine dayanıyordu. İşte Büyük Önder Mustafa Kemal'in liderliğinde, Türk halkı ve Türk askerinin büyük azmi sayesinde Milli Mücadele ile ilgili bu ilkeler gerçekleşmiştir. Bu süreci biraz daha açarak inceleyecek olursak;

Osmanlı İmparatorluğu Mondros Mütarekesiyle fiilen, sona ermiş, bu durum B.M.M.'nin açılışını kolaylaştırmıştı. B.M.M.'nin açılması ve "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"*nın uygulanması ile ne İstanbul Hükümeti'nin ihaneti engellenmiş ne de Anadolu'da otorite kurmak için zemin hazırlanabilmişti. Ayrıca, casusluk, bozgunculuk, asker kaçakları, eşkıyalık, saltanatçıların çalışmaları, ekonomik sıkıntılar devam ederken Mustafa Kemal'e karşı hilafetçi-padişahçı taraftarlar da gerici gruplarda yerlerini almışlardı. İstanbul'da kurulan Askeri Nihayban Cemiyeti de Anadolu'da birliği bozucu, parçalayıcı çalışmalar gösteriyordu. Görülüyor ki, T.B.M.M.'nin olağanüstü tehlike ortamında ihtilal kanunu olarak çıkardığı "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" ne savaşın gereklerine ne de asker kaçaklarına çözüm bulabilmişti. Çünkü, bu kanunun kapsamına giren suçlara bakan harp divanları ve bidayet mahkemeleri olağanüstü devrin ihtiyaçları yerine getirecek nitelikte olmayıp, ağırdı ve çoğu kez adil değildi.

* Kanunun tam metni eklelerde verilmiştir.

Bidayet Mahkemeleri ve Harp Divanları Milli Mücadele döneminin koşullarına çalışmaları ve sistemleri bozuk olduğu için cevap veremiyordu. Mahkemede görev yapan yargıçların çoğu medrese mezunu idi. Hukuk mezunu çok az olan bu mahkemeler padişahçı-hilafetçi kimseleri de içinde barındırıyordu. Ülkenin içinde bulunduğu durumu anlayamayacak olan bu kişilerin çalışmaları, kendilerine verilen yetkilerle sınırlı olduğundan hem yavaş hem de zaman zaman verdikleri cezalar suçun önemiyle bağdaşmayacak şekildeydi. İdam cezası verilmesi gereken suçlunun beraat ettiği de görülmüştür. Suçlu ve tanıklar kilometrelerce uzaktan gelip mahkeme kurulunun gelmesini beklediğinden çoğu zaman kunduracı, bakkal, esnaftan bir kişi üye olabiliyordu. Hatta sakıncalı olmakla beraber idam yetkileri bile vardı. Ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü durumu kavrayamayan kimselerden oluşan bu mahkemelerin yerine bu görevi ihtilal kanunlarını yürütecek, ihtilalci düşünceye sahip kişilerden oluşan mahkemeler yapabiliirdi. Meclis, cepheden kaçanları koruyanları, asker gönderilmesinde ilgisiz kalanları, memleketin maddi-manevi kuvvetini kırmak isteyenleri cezalandırmak istiyordu. Bunun için de, “Hıyanet-i Vataniye Kanunu’ndan beklenen sonucun alınabilmesi, eksikliklerin bir an önce giderilebilmesi, hızlı çalışan ve çabuk karar verip uygulanabilmesi yeni mahkemelerin kurulmasında mevcut mahkemeler etkin olmuş, dört aylık bir deneme süresinden sonra normal mahkemelerin ve harp mahkemelerinin bu görevi yapamadıkları görülmüştür¹.

Normal mahkemelerin çalışmaları soygun, asker kaçağı, saldırı, ayaklanma olaylarının önüne geçememiş ve otorite ile güvenliği sağlamayı gerçekleştirememişti. Kurulacak olan yeni mahkemelerde amaç ceza vermek, korku yaratmak değildi. Asker kaçaklarını ölümle cezalandırmak yerine, sebeplerini araştırarak onları az bir cezayla vatan için çarpışmaya yani Milli Mücadele’ye katmaktı.

¹ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, C: I-II, İleri Kitabevi, İzmir, 1995, ss. 33-35.

11 Eylül 1920’de “Firariler Hakkında Kanun”^{*} başlığıyla 21 sayılı kanun olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kabul edilmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 16 Eylül günü İstiklal Mahkemesi üyelerinin seçilmesi, mahkemelerin nerelerde açılacağı ve ne kadar mahkeme kurulacağı konusunda gerekli araştırma yapmak üzere konuyu Bakanlar Kurulu’na göndermişti².

Dr. Tevfik Rüştü Bey’in M. Kemal’e “İhtilal Mahkemeleri” adıyla kurulmasını teklif ettiği mahkemelerin, ilk kanun teklifi “İhtilal Mahkemeleri” olarak yapılmıştır. Daha sonra Refik Şevki Bey’e Tevfik Rüştü Bey’in de katılımıyla “İstiklal Mahkemeleri” olarak kurulacak mahkemelerin adı saptanmıştı. İstiklal Mahkemeleri’ni Çeka Mahkemeleri’ne benzetenler olmuş ancak onlar, yalnız sehpa, yalnız asmak girişim ve anlayışına sahiptiler. Hatta Kılıç Ali, Rus İnkılabı’nın 15’inci yıldönümü için Moskova’da yapılacak törene gittiğinde Çiçerin ile mahkemeler hakkında görüşme yapmış, bu görüşme sırasında Çiçerin İstiklal Mahkemeleri’ni Çeka Mahkemeleri’ne benzettiğini ve kendisine aradaki farkı sorduğunda Kılıç Ali, Çeka Mahkemeleri’nin dört duvar arasında ne tarzda cereyan edip bilinmez bir halde faaliyette bulunmalarına karşın İstiklal Mahkemeleri’nin ise millet karşısında hükümlerini verdiklerini söylemişti. Çiçerin de tasdik ederek, “... *Evet, bu hal inkılap mahkemeleri için bir itimat ve emniyet unsuru teşkil eder*”³, demişti.

İstiklal Mahkemeleri, bağımsız, sürekli çalışan, ihtilalin gereklerini uygulayan mahkemeler olarak Fransız İhtilali içinde (Mart 1793) olağanüstü yetkilere sahip olarak kurulan “İstiklal Mahkemesi”ni örnek almıştı. Bu mahkemeler de inkılap düşmanı her teşebbüsü, hürriyet, eşitlik, birlik, Cumhuriyet’in bölünmezliği ilkesine, devletin iç ve dış güvenliğinin aleyhindeki her su’i-kastı ve krallığı tekrar kurmak hedefini güden, ulusal egemenliğe karşı koyan komploları yargılamak ve cezalandırmak yetkisi ile kurulmuşlardı. Mahkemelerde bir jüri, bir

* Kanununun tam metni eklerde verilmiştir.

² Adil Giray Çelik, **Tarihin Yargıladığı Davalar**, Papirüs yay., İstanbul, 2004, s. 91.

³ Kılıç Ali, **İstiklal Mahkemeleri Hatıraları**, Sel yay., İstanbul, 1955, ss. 8-9.

savcı ve iki yargıç vardı. Convention bu üyeleri kendi tayin ediyordu. Mahkemelerin kararı kesin olup, bir üst mahkemeye başvurmak ve temyiz hakkı yoktu. İkisi de vatanın ve özellikle devrimin olağanüstü bir tehlike karşısında olduğu ve kurulan yeni rejimin savunulmasını yapmak gerektiğinde, birbirine çok benzeyen suçlara bakmak üzere, olağanüstü yetkilere sahip olarak kurulmuşlardı. Mahkeme üyelerinin mebuslardan seçilmesindeki amaç, yasama ve yürütme yetkisine sahip bu kişilerin, yargı görevini de hiç kimseden emir almadan bağımsız olarak, Meclis adına uygulamaları idi⁴.

Milli Mücadele'nin kazanılması, güvenliğin sağlanması, T.B.M.M.'nin kurularak asker kaçaklarını engellenmesinde inkılap ve ihtilal mahkemeleri olan İstiklal Mahkemeleri'nin amacı insana kıymak değildi. Cephe gerisinin güvenliğini sağlayan ve asker kaçaklarını engelleyen İstiklal Mahkemeleri idam cezasını ancak adam öldürmek, soygun ve tecavüz suçlarına veriyordu. Suçlunun teslim olması için on beş gün süre tanıyor ancak suçlu uzakta ise bu süre kırk güne çıkıyordu. Asker kaçağı bu sürelerde teslim olmazsa babası, kardeşleri, amcası, dayısı, amcaoğulları, eniştesi ve oğlu askere alınıyordu. Kaçak teslim olduğunda bu kişiler salıveriliyordu⁵.

İstiklal Mahkemelerinin kurulmasının sebebi, asker kaçakları sorununa çözüm yolu bulmaktı. Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılması, İstiklal Mahkemeleri'nin olumlu çalışmaları sonucu: 1- T.B.M.M. Hükümeti içte ve dışta tanındı. 2- Ayaklanma olayları bastırıldı, kanun hakim oldu, 3- Devlet kurulu işledi, vergi toplanması ve askere alma işleri yoluna konuldu, 4- Milletin orduya inancı arttı, ordu kurulması mümkün oldu. 5- Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Osmanlı Hükümetine karşı kesin üstünlük kazandı. Böylece İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmalarını gerektiren nedenler ortadan kalkmış görülmüyordu. Yeniden büyük tehlikeler doğabileceğini düşünmeyen aleyhtarlar için bu ortam çok elverişliydi⁶.

⁴ Ergün Aybars, **a.g.e.**, ss. 42-43.

⁵ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000, s. 238, 241

⁶ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 94.

İstiklal Mahkemeleri Türk devriminin parçası olarak dünyadaki devrim mahkemeleri arasında en âdil hüküm vereni ve yasalara en çok bağlı olarak çalışan, en az cana kıyan mahkemelerdi. Türk Devrimi ve rejim karşıtları ile bütün muhafazakar girişimcilerin faaliyetlerini sert şekilde bastırılmış, hiyanet-i vataniye, casusluk karşı devrimci ayaklanma, siyasî suikast gibi önemli davalar yanında eşkıya, yolsuzluk, rüşvet ve şehir kabadayılığı suçlarına da bakmıştı. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra, Atatürk'ün asıl amacı Türkiye'yi çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmak için Türk Devrimini gerçekleştirmektir⁷.

Memlekette huzur ve güvenliği sağlamak için uygulanan olağanüstü tedbirlerin en iyi sonucu olarak İstiklal Mahkemeleri'ni Atatürk şöyle yorumlamıştı:

“Biz, alınan fakat kanuni olan bu olağanüstü tedbirleri, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde kanunun üstüne çıkmak için bir vasıta olarak kullanmadık. Aksine, memlekette huzur ve güvenliği sağlamak için uyguladık. Biz o tedbirleri, milletin medeni ve sosyal alandaki gelişmesinde yararlı kıldık.

Efendiler, Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlükte ve İstiklal Mahkemeleri'nin bulunduğu süre içinde yapılan işleri göz önüne getirecek olursanız, Meclis'in ve milletin güven ve itimadının tamamen yerinde kullanılmış olduğu kendiliğinden anlaşılır.”⁸

İsmet Paşa da hatıralarında; *“Takrir-i Sükun Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri gibi radikal tedbirlere müracaat etmeden Cumhuriyet'i, yeni rejimi korumak mümkün değildir.”⁹* diyerek İstiklal Mahkemeleri hakkındaki düşüncelerini ifade etmişti.

⁷ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 475.

⁸ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, s. 605.

⁹ İsmet İnönü, **Hatıralar**, 2. Kitap Bilgi yayınevi, İstanbul, 1987, s. 200.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; İstiklal Mahkemeleri ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartların yarattığı devrim mahkemeleridir. Vatana ihanet, casusluk, bozgunculuk, asker kaçağı, soygun, ayaklanma v.s. problemleri gidererek Milli Mücadele'nin kazanılmasında önemli görevler üstlenmiş, ayrıca Cumhuriyet'in ilanı ile da devrimlerin, toplumsal reformların yapılmasında yerleşmesinde büyük katkı sağlanmıştı.

B- İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN BAKTIĞI DAVALAR

T.B.M.M. adına çalışan İstiklal Mahkemeleri'nin kararları kesin ve temyizi yoktu. Kararlarının yürütülmesinde asker-sivil bütün görevliler sorumlu iken alınan kararlardan dolayı sorumlu değillerdi. Başta üç sonra dört üye olmuş ve savcı eklenmişti. Suçlular tek yada toplu yargılanmışlar ancak halk önünde cezalandırılmışlardı. Kararlar vicdani kanaate dayanarak verilir, deliller karşılıklı olarak ortay konur, tanıklar dinlenirdi. Hukuk mahkemeleri değil devrim mahkemeleri olması kendine yapılan eleştirilerde gözönünde tutulması gereken bir özellikti.

Yukarıda kısaca özelliklerini özetlediğimiz İstiklal Mahkemelerini, baktığı davalar açısından iki dönemde inceleyebiliriz.

1920-1923 yılları arası görev yapan birinci dönem İstiklal Mahkemeleri daha çok kurulmasının sebeplerini ve dönemin şartlarını anlamak bakımından önemlidir. Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri; Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı ve Diyarbakır illerinde kurulmuştu. İkinci dönem dediğimiz Cumhuriyet dönemi İstiklal Mahkemeleri, İstanbul basını sorunu ile kurulan İstanbul İstiklal Mahkemeleri, Şeyh Sait İsyanı üzerine kurulan Ankara ve İsyân bölgesi İstiklal Mahkemeleri idi. Bu dönemde İstiklal Mahkemeleri'nin baktığı davaları Ergün Aybars şu şekilde ifade etmiştir:

*“Vatana ihanet, halka eziyet ve baskı, ayaklanma, asker ailesine saldırı, asker kaçağı, casusluk, katil, soygunculuk, düşmana yardım ve işbirliği yapmak, görevini kötüye kullanmak, düşman ordusuna katılmak, düşman işgalinden yararlanarak kanunsuz hareketlerde bulunmak.”*¹⁰

Yani, 1920-1923 yıllarında amaç milletin topyekün kurtulması idi. Bu durumu Kılıç Ali *“Anadolu’da Milli Mücadele yapılırken herşeye hakim olan düşünce istiklal son emelimiz, son hedefimiz yine kayıtsız şartsız istiklaldir”*¹¹ şeklinde özetlemişti.

1923-1927 yıllarını kapsayan ikinci dönem İstiklal Mahkemeleri ise, daha çok rejime karşı olanları, saltanat ve hilafet yanlılarını ve devrim karşıtlarını yargılamıştı. Bu dönemde saltanat’ın kaldırılması, Cumhuriyet’in ilanı ve halifeliğin kaldırılmasının gösterdiği Türk Devriminin çağdaş temellere oturtulmasını engelleyen gelişmelerin önünü almak da temel amaçlardandı. Bunun en büyük göstergesi özellikle 1925-1927 yılları, Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük değişimler yaşadığı ve laikleştiği dönem olmuştu. Devlet ve hukuk düzenini laikleştiren yasalar bu dönemde gerçekleşirken, “Ceza Kanunu”, “Borçlar Kanunu”, “Ticaret Kanunu”, “Hakimler Kanunu”, “Memurin Kanunu”, “Şûra-yı Devlet Kanunu”, “Eğitim Kuruluşları Kanunu” gibi yasalar ve şapka giyilmesi ile ilgili kanun tekke ve zaviyelerin kapatılması, Türk Devrimi’nin temel yapı taşlarını oluşturuyordu. Bu yüzden bu dönem, adeta devrimlerin en büyük yapı taşlarının gerçekleştiği bir dönemdir.

Yine Ergün Aybars, ikinci dönem İstiklal Mahkemelerinin baktığı davaları (suçları) rejimin ve devrimlerin yerleşmesi yolundaki engelleri görebilmemiz açısından şu şekilde ifade etmiştir:

¹⁰ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 151.

¹¹ Kılıç Ali, **a.g.e.**, s. 1

“1- Ayaklanma suçları. Bu suç Şeyh Sait ayaklanması, onu izleyen ayaklanmalar ve Şapka Kanunu’nun kabulüne karşı çıkan ayaklanmalar olarak iki grupta toplanırlar. 2- Atatürk’e suikast ve İttihatçılık. 3- Muhalif basın suçları. Özellikle İstanbul basınının oluşturduğu muhalefet yurt içindeki diğer muhalefetin yanında yer alıyordu. Gerici olaylar, Saltanat Hilafet’i geri getirmek için işlenen suçlar. 4- Asker kaçakları suçları. 5- Komünist örgütlenme suçu. 6- Soygun, adam öldürme (Eşkîya) şehir kûlhanbeylerinin suçları. 7- Mütegalibenin halkı ezme suçları. 8- İftira. 9- Görevi kötüye kullanma, rüşvet ve yolsuzluk. 10- Casusluk. 11- Hükümete Muhalefet.”¹²

Gerek Milli Mücadele’nin kazanılmasında gerekse Cumhuriyet’in ve devrimlerin gerçekleştirip yerleşmesinde en büyük paya sahip İstiklal Mahkemeleri Bölgeleri, işgal bölgeleri ile Kazım Karabekir’in kumandanı bulunduğu doğu bölgesi dışında Misak-ı Milliye dayanan merkezi otoritenin sırlarını çizmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

¹² Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 478.

II- İZMİR SUİKASTİ ÖNCESİ ÜLKENİN GENEL DURUMU

A- ÜLKENİN İÇİNDE BULUNDUĞU DURUM

XVI. yüzyıldan beri yıkılış sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış ve 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile yaşadığı enkazı belgelemiş bulunmaktaydı. Yaşanan bu olumsuz tabloya boyun eğenlere haksızlık ile yenilgiye başkaldırarak direnişi seçenler vardı. Direnişçiler kendilerine Türk ordusunu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne eski katılanları kaynak olarak görmüşlerdi. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yer yer işgallerin artması ve azınlıkların takındıkları düşmanca tavırlar yüzünden Türk halkı da kendilerini koruyabilmek için bir takım yerel örgütler kurmuşlardı. İstanbul'da, Trakya'da ve Anadolu'da kurulan örgütler devrimlere hazırlık süreci olan kongrelere zemin hazırlamıştı.

T.B.M.M.'nin açılışı ile Mecliste muhalefet oluşmuş ve bu durum sonrasında Mustafa Kemal'e suikastın zemini oluşmaya başlamıştı. Meclisteki ayrılıklar ve Mustafa Kemal'in yenilikçi, devrimci fikirleri direnişçileri Kurtuluş Savaşı'nda da örgütlemeye başlamıştı. Amaca ulaşmak için; Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Ordu, Kuva-yı Milliye, Başkumandanlık ve İstiklal Mahkemeleri etkili araçlar olmuşlardı.

Mustafa Kemal'e düzenlenen suikast girişiminin alt yapısını anlamak için Ankara evresinde "Kara Çete" olarak adlandırılan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bakmak gerekir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti önce İttihat-ı Osmani adıyla Mayıs 1889'da Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencilerinden İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, İshak Sükûti, Hüseyinzade Ali ve Hikmet Emin tarafından kurulmuştu¹³.

¹³ İbrahim Temo, **İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları**, Arba yay., İstanbul, 1987, ss. 13-15; M. Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler 1889-1902**, C: I, İletişim yay., İstanbul, 1985, s. 75; Ernest Edmondson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Sander yay., İstanbul, 1982, s. 31.

1894’de ittihat ve Terakki adını alan cemiyetin fikir kökenleri, askeri tıbbiye öğrencilerinin etkisiyle biyolojik materyalizmin etkisinde gelişmişti. Öğrenciler, ellerinde aletler, derslerin etkisiyle hayatı, Allah’ın iradesinin bir ürünü olmaktan çok biyolojik ve fizyolojik süreçlerin bir sonucu olarak görüyorlardı. Batılıların başarılarının sebebini organizasyon, disiplin ve kimliklerini belirtecek odak noktalarında bulmuşlardı. Bundan dolayıdır ki 1906’dan sonra cemiyet içinde Türkçülüğe, parti örgütlenmesine, askeri örgütlere daha çok önem vermişti¹⁴.

1906 yılından beri M. Kemal’i ilgilendiren İttihat ve Terakki meselesi Sivas Kongresi’nde kapanmış gibi görünmesine rağmen Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkeyi terk ederek kaçan Enver Paşa gibi bazı İttihatçıların yeniden Anadolu’ya girme istekleri Mustafa Kemal’i endişelendirmişti. Bu nedenle Enver Paşa’yı Moskova’da bulunduğu tarihten itibaren İstanbul’daki İttihatçıları da izletiyordu. İttihatçılar gizli gizli İstanbul’da çalışmalar yapıyordu. Ocak 1922’de Kara Kemal, İttihat ve Terakki’yi yeniden kurmak için gizli gizli çalışmalarda bulunmuş hatta İngilizler bu çalışmalarını da izlemişlerdi. Kara Kemal’in Küçük Talat ile ilişki kurduğunu, hatta onun İstanbul’a geldiğine dair raporlar alınmıştı. İngiliz istihbaratına göre İttihatçıların 29 Kasım 1922’de İstanbul’da anarşi çıkararak yönetimi ele geçirmek için yaptıkları gizli toplantılar eski İaşe Nazırı Kara Kemal tarafından yapılıyordu. Kılıç Ali ve İhsan Bey’ler de bu sırada Mustafa Kemal tarafından Kara Kemal ile görüşmek için İstanbul’a gönderilmişlerdi¹⁵.

Mustafa Kemal Milli Mücadele döneminden sonra İttihatçılığa son vermek ve onları yeni yönetimle kaynaştırmak için çabalara girmiştir. İttihatçıların gizli çalışmalarını bilen Mustafa Kemal 15 Nisan 1923 tarihinde Hakimiyet-i Milliye’ye şu açıklamada bulunmuştu:

¹⁴ **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, “19. yy’da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, C: II, İletişim yay. İstanbul, 1985, s. 351.

¹⁵ Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 455.

“Hepimiz İttihat ve Terakki Cemiyeti azası idik. O Teceddüt Fırkası mensuplarının tamamı, milletimizin yüksek azminden doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne iştirak ve iltihak etmiştir ve bu cemiyetin programını kabul etmişlerdi”.¹⁶ Bu sözleri ile M. Kemal yapılacak yeni seçimler sebebiyle İzmit’te Kara Kemal ile yapmış olduğu görüşmede, onlara Müdafaa-i Hukuk’a karşı çıkılmaması gereken bir dönemde bölücülük yapmamaları için fırsat vermişti.

Ergün Aybars İzmit’te Kara Kemal ile yapılan görüşme ve sonrasında gelişen olayları şu şekilde açıklamaktaydı:

“İzmit’teki görüşmeden dönen Kara Kemal, M. Kemal Paşa’nın tekliflerini Mesadet Hanı’nda arkadaşlarıyla yaptığı toplantıda anlatmış, fakat bu teklifler reddedilerek İttihat ve Terakki’nin yeniden kurulmasında ısrar edilmişti. Hatta Kara Kemal, Ziya Hürşit ve Hafız Mehmet Beylerle de görüşmüştü. Suikastten önceki dönemde de Cavit Bey’in evinde sık sık toplantılar yapılmaktaydı.

Bu toplantılarda, Kara Kemal’in faaliyete geçmesinin Şükrü, Cavit ve Cahit Beyler’in teşvikiyle olduğu İzmir’de yapılan duruşmalarda anlaşılmıştı. Kara Kemal bundan sonra Ziya Hürşit ve Hafız Mehmet Beyler’le suikastle ilgili gizli ilişkilere başlamıştı. Talat Paşa’nın ayrılmasından sonra bir süre adını değiştirmiş olan İttihat ve Terakki örgütünün, suikast yaparak, eski yöntemleri olan bu biçimde, tıpkı Bab-ı Âli baskını gibi bir darbeye iktidarı ele geçirmek istediği anlaşıyordu.

Kendi başına parti kuramayan İttihatçılar Terakkiperver Parti’nin kurulmasından yararlandılar. Rauf Bey’in başlattığı muhalefet sonucu Paşaların da muhalefete geçmeleri ve M. Kemal’e karşı birleşmeleri ile Terakkiperver Parti kuruldu. Partinin programı Kara Kemal tarafından hazırlanmıştı. Çolak İbrahim’in yargılama sırasında: ‘Bütün bu işleri yapan, kendilerini Kara Kemal’e sevkedemeyen, Paşaların ordudan istifalarını ve bir fıkra kurmak üzere Meclis’e katılmalarını

¹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C: III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, ss.262-263.

sağlayan hep Rauf Bey'dir'. demesi daha sonra İzmir Suikastı olayında birinci derecede rol oynamış olan Albay Arif ve Rüştü Paşa'nın, Talat Paşa'nın yakın adamı İsmail Canbolat ve Kara Vasıf, Hüseyin Avni, Çolak Selâhaddin'in de partiye girmeleri, M. Kemal'in dikkatinden kaçmıyordu".¹⁷

Mustafa Kemal, Cemiyetin liderlerince kendileri için tehlikeli ve rakip görmüş, 1909'daki gizli kongrede "*Ordu mensupları Cemiyet içinde kaldıkça hem fırka kuramayacağız, hem de ordumuz olmayacaktır*"¹⁸ diyerek ordunun siyasetten ayrılmasını istemişti.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Mustafa Kemal'e göre subaylar, İttihat ve Terakki ile askerlik arasında seçim yapacaklardı. Eğer seçim yapma durumunda bırakılmazlarsa ne subayların subaylığının ne de İttihat ve Terakki'den hayır gelecekti. Ama ne çare ki, faal olarak siyaset yapan bazı subaylar vardı örneğin Enver Paşa, 1908'de İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi üyesi seçilmişti¹⁹.

Mustafa Kemal I. Dünya Savaşı'na girilmesine de karşıydı ancak Enver Paşa'nın maceraperestliği sebebiyle Osmanlı Devleti kendini savaşın içinde bulmuş savaş kaybedilmiş, İttihat ve Terakki liderleri ülkeyi terkedip gitmiş ancak Enver Paşa yurtdışında da rahat durmamıştı. Mustafa Kemal Milli Mücadele'yi başlatmak için Anadolu'ya geçmişti²⁰. Mustafa Kemal Milli Mücadele'de Anadolu'da geniş teşkilata sahip olan İttihat ve Terakki'den faydalanmıştı. Ancak, yurt dışında bulunan Talat ve Cemal Paşalar İsviçre'de "Milli Müdafaa Partisi"²¹ni kurmuşlardı.

¹⁷ Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 456.

¹⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C: 1, T.T.K. yay., Ankara, 1951, s. 44.

¹⁹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987. s. 148.

²⁰ Cemal Avcı, "İzmir Suikastı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, X/28'den ayrı basım (Mart 1994), s. 90.

²¹ G. Jaesckhe, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, T.T.K. yay., Ankara, 1971, s. 166.

Anadolu'daki İttihatçılar yurt dışındakilerle irtibatlarını kesmemişler, kongrelerde de Amerikan mandasını savunmuşlar ancak kabul ettirememişlerdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de üye sayıları artan İttihat ve Terakki Partisini Mustafa Kemal, Milli Mücadele'ye vurulan damgasını silmek için onları ihyaya çalışmayacağına dair yeminler etmek ve ettirmek ihtiyacını hissetmiş, bazı İttihatçıları ileri gelenleri ise karıştırmamaya çalışmıştı²².

Bu sıralarda Enver Paşa ise Sovyetler'e girmişti. Anadolu'da Enver Paşa ile ilgili başlayan ittihatchı propagandası şöyleydi: *“Sovyet önderleri Enver Paşayı destekliyorlar. Onların yardımıyla Azerbaycan ve Kafkasya'da bir İslam ordusu kuruluyor. Bu İslam ordusu Anadolu'ya gelerek, emperyalistlere karşı Saltanat ve Hilafeti kurtaracak, aynı zamanda bütün İslam dünyasını birleşik bir cephe altında ayaklandıracak. Enver Paşa Cezayir'den Hindistan'a kadar bütün Müslüman ülkelerin temsilcilerinin kurduğu örgütün başındadır. Halbuki Mustafa Kemal diktatörlük peşindedir. Amacı sadece kendi diktatörlüğü altında bir yönetim kurmaktır.”*²³

Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmek istemesi, Sakarya Savaşı'nın kazanılarak Milli Mücadele'nin tek lideri olarak M. Kemal'in içte ve dışta ispat edilmesi sonucu engellenmiş ve İttihatçılar artık M. Kemal ile birlikte olmak zorunda kalmışlardı.

Son Beyrut Valisi Azmi Bey'in Küçük Talat Bey'e yazmış olduğu mektup, İttihatçıların hareket tarzlarını değiştirmelerinin ve bu durumun İzmir suikastine kadar götürüldüğünü açıkça ifade etmiştir:

“...Bana öyle geliyor ki, şimdi Anadolu'yu kendine bırakmak ve düşmanı Sakarya'dan defeden Anadolu'nun kuvvetini ve ittihadını bozmamak için orayla

²² Doğu Ergil, **Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 133

²³ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı yay., İstanbul, 1978, ss. 480-481.

meşgul olmamak lazımdır..... Bizim Mustafa Kemal'e karşı yapacağımız her hareketten biçare Anadolu zarar görecektir ve yine onun sinesine bir yara daha açılacaktır..... Beni memlekete sokmama cüretkarlığında bulunan bir hükümetin amansız hasmıyım. Fakat şimdi değil!.. Teşkilatımız farzı mahal birşey yapmasa bile, ben şahsen mücadele edeceklerden biriyim. Ancak zamanını bekleyelim. Bizim gayemiz vatanın selameti olunca, şahıslara karşı yapılan edepsizlikten dolayı bir zaman susmak zorunda kalırız.”²⁴

Milli Mücadele kazanılmış ve bu ortamda İttihatçılar Lozan Barış Konferansı'na kadar gelmişlerdi. Bu sırada liderlerden Talat ve Cemal Paşa'lar Ermeniler, Enver Paşa da Kızılordu tarafından öldürülmüştü. Yine de ittihatçıların geri kalanları iktidarı ele geçirmek için adımlarını daha önce de belirttiğim gibi Lozan'da atmışlardı. İttihatçı liderlerinden olan Küçük Efendi lakaplı Eski İaşe Nazırı Kara Kemal Lozan Konferansı sırasında İzmit'te Atatürk ile görüşmüş ve Atatürk, o sıralarda İttihatçıları karşısına almak istememiş, onlara kendilerinden yararlanacağını söylemiştir²⁵.

“İzmir Suikastı'na gelene dek İttihatçıların amaçları belliydi fakat çalışmaları gizliydi. Kongreler ve ‘İttihat ve Terakki Fırkası'nın Sevk ve İdare Komitesi’ adını verdikleri komiteler halinde çalışıyorlardı. İlk büyük kongreye Cavit ve komitacılarıyla meşhur Eski İaşe Nazırı Kara Kemal, Eski Maarif Nazırı Şükrü, Eski Dahiliye Nazırı İsmail Canbolat Beylerin hazırladıkları listeye göre eski ittihatçılar davet edildiler. Fakat davet edilenlerden birçoğu Atatürk'e gönülden bağlandıkları için gelmediler. Gelenler aralarında Cavit, Kara Kemal, Dr. Nazım, Rahmi, İsmail Canbolat Beylerin buldukları bir gizli heyet seçti. Bu heyet İstiklal Mahkemesince “Kara Çete” olarak adlandırılmıştır.”²⁶

²⁴ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C: I, Yapı Kredi Bankası 50. Yıl yay., İstanbul, 1973, ss. 284-285.

²⁵ Samih Nafiz Tansu, **İttihat ve Terakki İçinde Dönenler**, Anlatan: Galip Vardar, İnkılap yay., İstanbul, 1960, s. 398.

²⁶ Cemal Avcı. “**İzmir Suikastı**” Atatürk Araştırma Merk. Dergisi X/28 den ayrı basım (Mart 1994).

Diğer yandan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* 17 Kasım 1924'te resmen kurulmuştu. 1925 Şubatında başlayan Şeyh Sait İsyanı sonrasında yapılan mahkemelerde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası görevlilerinden bazılarının ceza alması ve bu arada ünlü İttihatçılardan Kara Vasıf Bey'in "Mustafa Kemal Paşa'yı istiyorsanız Halk Fırkasına gidiniz. Halife'yi istiyorsanız bizim fırkamıza geliniz" şeklinde propaganda yaptığı için yargılanması, Parti üzerindeki kuşkuları arttırdı. Daha sonra da 5 Haziran 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Tavriri Sükun Kanunu'na dayanılarak Parti kapatıldı."²⁷

Kurdıkları partinin kapatılması üzerine İttihatçılar Ahmet Emin Yalman'ın belirttiği gibi; "bu memlekette iktidarın yalnız kendi haklarının olduğunu, kendilerinin ayrıldıktan sonra başa geçenlerin işlerini bitirmiş olduklarını ve artık çekilsinler"²⁸ sözleri ile artık iktidarı kendi bildikleri gibi ele geçirmeye karar verdiklerini ve böylece İzmir Suikastı fikrinin oluştuğunu söyleyebiliriz.

1926 yılında Cumhuriyet yeni ilan edilmiş, ülkeyi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak için birçok devrim yapılmış bir yandan da çeşitli çevrelerden muhalefet yapılmıştı. Görüldüğü gibi, bu muhalefetlerin arasında İttihatçılar önemli bir yer tutmuştu. Hatta Meşrutiyet döneminde de iktidarı ellerinde tutmak için komitacı faaliyetlerde bulunmuşlar hatta suikastlar düzenlemişlerdi.

Suikast öncesi ülkenin durumunu özetleyecek olursak; ülke XVI. yy'dan beri yıkılma sürecine girmiş, büyük savaşlarla ağır kayıplar vermiş ancak Milli Mücadele ve Lozan ile varlığını tüm dünyaya duyurarak yeni devlet kurmuştu. Bu devletin kurulmasındaki en büyük paya sahip Büyük Önder'in İttihatçılarla ilgisi, yolların ayrılması ve Meclis'in açılmasından hareketle muhalefetin oluşması, yaptığı

* Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları, Kazım Karabekir, Rauf Bey, Adnan Bey, Refet Paşa ve Cafer Tayyar Paşa, Ali Fuat Cebesoy.

²⁷ Avcı, **a.g.m.**, s. 95.

²⁸ Ahmet Emin Yalman, **Vatan**, 23 Ocak 1961.

devrimler ve suikast planlarının ülkede Cumhuriyet'e, demokrasiye, laikliğe, çağdaşlaşmaya büyük zararlar verereğini gösteriyordu..

Özellikle, İttihatçıların İzmir suikastı sırasında “Kara Çete” olarak adlandırılması gösteriyor ki İttihatçılar iktidarı ele geçirmek için her türlü olayı kendine malzeme yapmaktan kaçınmamıştı. Atatürk, İttihatçılar hakkında: “*Bir İttihatçı iyi dosttur, iki İttihatçıdan korkulur, üç İttihatçı için ise iktidarı almaktan başka tatmin yolu yoktur.*”²⁹ diyerek İttihatçıları en iyi şekilde ifade etmişti.

B- SUİKASTIN ORTAYA ÇIKIŞI

Milli Mücadele'nin T.B.M.M.'nin açılması ardından da Saltanat'ın kaldırılması ile ortaya çıkan muhalif gruplar Mustafa Kemal ve O'nun önderliğindeki Türk devrimlerine karşı birleşmişlerdi. Karşı devrimcilerin ayaklanmasının yanısıra Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey Terakkiperver Parti'yi kurmuşlar hatta İttihatçılar da bu parti içinde yer almışlardı. Fakat Terakkiperver Parti Şeyh Sait İsyanı sonrasında hükümet kararıyla kapatılınca, İttihatçıların bu yolla iktidarı ele geçirme imkanı da ortadan kalkmıştı. Ülke büyük tehlikeler, sıkıntılar yaşarken en yakın arkadaşlarının Mustafa Kemal'e cephe alışı İttihatçılara ve muhalif gruplara umut vermişti.. Anadolu'nun birçok yerinde devrimler ve Mustafa Kemal'e karşı propagandalar yapılmıştı.. 1925 yılı içinde karşı devrimci hareketler büyük oranda sindirilirken İttihatçıların iktidarı ele geçirme çalışmaları gizli olarak devam etmekteydi. Şüpheli görülen kişiler ve yerler polis tarafından sıkı bir gözetim altına alınmıştı. Haklarında tutulan gizli raporlar ilgili makamlarca değerlendirilip İstiklal Mahkemeleri'ne gönderiliyordu. Bu raporlar daha çok İttihatçılar ve Terakkiperver Parti'nin liderlerinin yaptıkları toplantıları kapsıyordu. Görülüyor ki 1925-1926 yılları devrim hareketlerinin güçlendiği, birçok devrimin yapıldığı ve İttihatçıların yeniden iktidarı ele geçirme çalışmalarını İzmir Suikastı ile gerçekleştirmeye çalıştıkları bir dönemdir.

²⁹ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih yay., İstanbul, 1980, s. 447.

Gazi Mustafa Kemal Paşa böyle bir ortamda reform hareketlerinin halk üzerindeki etkisini ölçmek, reformların ne kadar halk tabanına indiğini görmek ve yeni reformların da ne derecede başarılı olabileceğini saptamak maksadıyla 1926 yılında yurt gezisine çıkmıştı. İşte suikast haberi de bu gezi sırasında kendini göstermişti.

Gazi, Ankara'dan ayrılıp Eskişehir, Afyon yoluyla 8 Mayıs 1926'da Konya'ya, 9 Mayıs'ta Tarsus'a, 10 Mayıs'ta Mersin'e gelmiş, Taşucu Bucağı'ndaki çiftliğinde beş gün kaldıktan sonra, 16 Mayıs'ta Adana'ya, 18 Mayıs'ta tekrar Konya'ya, 20 Mayıs 1920'de Bursa'ya, 13 Haziran'da da Balıkesir'e gelmişti. Bir ara Mudanya'ya geçen Gazi, 13 Haziran'da Balıkesir'de şerefine verilen ve elli kişiden fazla insanın katıldığı baloda, Muallimler Musiki Heyeti'ni takdirle dinlemişti. 14 Haziran günü Bursa'dan Balıkesir yoluyla İzmir'e geçeceği sırada İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey'den İzmir'de kendisine karşı bir suikast düzenlendiği haberini aldı³⁰.

İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey'den aldığı "*şahs-ı devletlerine karşı tertip edildiği anlaşılan Mel'unane bir suikast teşebbüsü ortaya çıkarılmış olduğundan lütfen hareketlerinin tehirini.*"³¹ rica eden telgraf ilgili makamların ve şahısların dışında gizli tutulmuştu.

Telgrafla İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey'den alınan bilgiye göre 15 Haziran 1926'da, İzmir'de motorculuk yapan Giritli Şevki, acele olarak Vali ile görüşmek istemiş, ayrıca Vali'nin Gazi'ye iletmesi için bir de mektup hazırlamıştır:

³⁰ Yücel Özkaya, "İzmir Suikasti", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: VIII / 22 (Kasım 1991), ss. 67; **Hakimiyet-i Milliye**, 16 Haziran 1926; Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Goloğlu yay., Ankara, 1972, s. 189.

³¹ Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 424.

“Gazi Paşa Hazretleri’ne,

Bendeniz Yunan Harbinde Sarı Efe Edip Bey’in arkadaşı idim. Dün akşam bir haber gönderdi. Bir yere gittim. Orada tanıdığım Hilmi isminde bir zabitle hiç tanımadığım sonradan anladığım sabık Lazistan Mebusu Ziya Bey isminde birisi vardı. Ve size suikast edecekleri ve onlara muavenet etmeğimi teklif ettiler. Bendeniz hemen orada işlerini bitirmek şiddetle fikrimden geçti ise de daha önce halaskarımıza haber vermek daha iyi olacağını hissettim ve muavenet edeceğimi söyledim. Ve bütün plan ve arkadaşlarını anladıktan sonra ayrıldık.

Buranın zabitasına emin olmadığım için doğrudan doğruya zat-ı alinize haber veriyorum. Planlarını anlatmak için yazım az olduğundan emir buyuracağınız zata şifahi anlatmaya hazır olduğumu arz ile hürmet eylerim.

15 Haziran 1926

Giritli Şevki”³²

Gazi, suikast haberini aldıktan sonra yarım kalan gezisine devam etmek ve suikast olayının boyutlarını görmek amacıyla 16 Haziran 1926’da İzmir’e geldi. Halk tarafından coşkuyla karşılanan Gazi Mustafa Kemal, gazetelerde tezahüratlarla dolu sayfalarda yerini almıştı.

Suikastın oluşma sürecine ve suikast planına bakacak olursak, bu planın alâlade, ani kararlarla değil önceden beri planlanmış bir girişim olduğunu görürüz.

Suikast fikrinin oluşmasında en etkili kişilerden biri Eski İaşe Nazırı Küçük Efendi Kara Kemal, diğeri de Eski Maarif Nazırı Şükrü Bey’dir. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi’nde en önemli rol üç kişinin elindeydi. Biri İzmit Mebusu Şükrü Bey, ikincisi Kara Kemal Bey ve üçüncüsü de İsmail Canbolat Bey. İttihat ve

³² Cemal Avcı, **a.g.m.**, s. 99, Mekki Sait Eren, **Milliyet**, 23 Şubat 1964.

Terakki'nin iktidarı ele geçirmek için yapacağı ilk iş, Mustafa Kemal'i öldürmektir diyen Şükrü Bey, bu fikrine taraftar olarak Kara Kemal'i bulmuştu. Bu ekip daha sonra suikastı yapabilecek birilerini aramış ve İttihatçı Abdülkadir Bey onları eski Lazistan (Rize) mebusu Ziya Hurşit Bey ile tanıştırmıştı. Ziya Hurşit hemen suikast teklifini kabul etmiş ve silah kullanacak adamı bulma işini üstlenmiş, önce Laz İsmail ardından da Gürcü Yusuf silah kullanacak üçüncü kişi olarak belirlenmişti³³.

Bu kişiler devamlı Şükrü Bey'le toplantılar yapmışlar ve toplantılar sonucunda da suikastın Ankara'da yapılmasına karar vermişlerdi. Meclis'te suikastın yapılıp-yapılmayacağı araştırılmış ve güvenlik önlemlerinin çok iyi olmasından dolayı vazgeçmişler sonra da Ankara Kulübünde ve Türk Ocağı binasının önündeki mezarlıkta pusu kurmayı planlamışlar ama eyleme geçememişlerdi. Ankara'da hedeflerini gerçekleştiremeyeceklerini gören suikastçılar, yönlerini İstanbul'a çevirmişler ancak Mustafa Kemal'in İstanbul'a gitmesi gerçekleşmemişti. Mustafa Kemal'in bu sırada Bursa'ya gideceği haberi duyulmuş, keşif için Laz İsmail yanına eşim diye tanıttığı Naciye Nimet isimli bir kadını alarak Bursa'ya gitmişti. Bursa'nın suikast için uygun olmadığını görerek planlarını gerçekleştirememişlerdi.

Bu sırada yurt gezisine çıkan Gazi Mustafa Kemal'in İzmir'e gideceği haberi duyulunca suikast için en uygun yerin İzmir olduğuna karar vermişlerdi. Suikastçılar İzmir'e gelmeden önce silah, cephane ve Şükrü Bey ile Albay Rasim tarafından imzalanan ve Sarı Efe Edip adında İzmir'deki bir çiftlik sahibine verilmek üzere yazılan mektubu alarak 11 Haziran'da vapurla İzmir'e gelmişlerdi. Orada Sarı Efe Edip'i bulmuşlar ve suikaste yardımcı olacak diğer kişilerle tanışmışlardı. Motorcu Giritli Şevki ile suikastten sonra deniz yoluyla kaçma planları yapmışlardı.

Suikast, Başoturakla Yemişçarşısı'ndan gelen sokakların, Kemeraltı'ndaki Hükümet Caddesi ile birleşen dar sokakta yapılacaktı. Dört yol ağzında Berber

³³ Falih Rıfıkı Atay, **Çankaya**, Bateş yay., İstanbul, 1980, ss. 402-403; ayrıca bkz: Samih Nafiz Tansu, **İttihat ve Terakki İçinde Dönerler**, Anlatan: Galip Vardar, İnkılap yay., İstanbul, 1960, ss. 395-396; Cemal Avcı, **a.g.m.**, s. 95, 96, 97.

Nuri'nin dükkanında pusu kuracaklar, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf tabancaları ile ateş edecekler, gerekirse bomba kullanılacaklardı. Başarılı olunmazsa Ziya Hurşit ateş edecek ve hemen otomobile binerek buradan uzaklaşacak, Giritli Şevki'nin motoruyla Sakız Adası'na kaçacaklardı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi suikast haberi Gazi Mustafa Kemal'e yurt gezisi sırasında Motorcu Giritli Şevki'nin ihbarı ile duyurulmuştu. Bu durum kamuoyundan gizlenmiş, ilk defa 18 Haziran 1926'da Türk ve dünya kamuoyu İzmir suikastını, Ankara Hükümet'i adına yapılan "Tebliğ-i Resmi" olarak aynı tarihli "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinden öğrenmişti. Kısa tebliğ aynen şöyledir:

*"İzmir'de mel'un bir suikast keşfedilerek bütün mürettepleri delail-i cürmiyeleriyle tevkif olunmuşlardır. Reisicumhur hazretlerinin seyahatleri esnasında, İzmir'de tatbik olunmak üzere bir suikast tertip edildiği tezahür etmiştir. Mürettepler silâhları ve bombaları ve hazırlıkları ile, Reisicumhur hazretlerinin İzmir'e muvasalatından bir gün evvel tevkif edilmişler ve mevkuflar suikast teşebbüslerini itiraf etmişlerdir. Mesele İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edilmiş ve mahkeme heyeti dâvayı yerinde takip ve rüyet eylemek üzere İzmir'e hareket etmiştir."*³⁴

Tebliğ, suikastın nasıl ve kimler tarafından ortaya çıkarıldığı, suikasti düzenleyenlerin kimlikleri hakkında geniş bilgi vermiyordu. İzmir Suikasti'nin iç yüzünü anlayabilmek için suikasti düzenleyenlerin kimliklerini ve suikasti hangi amaçlarla gerçekleştirmek istediklerini bilmek gerekir.

İzmir Suikasti ile ilgili İstiklâl Mahkemesi'nin Anadolu Ajansı'na verdiği listeye göre, kırk dokuz kişi tutuklu bulunuyordu³⁵. Tutuklu bulunan, ancak suikast işini organize eden, faal olarak girişimde bulunan ve "Kara Çete" olarak da

³⁴ Osman Selim Kocahanoğlu, **Atatürk'e Kurulan Pusu, İzmir Suikasti'nin Perde Arkası**, Temel yay., İstanbul, 2004, s. 41.

³⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1970, s. 274-275

adlandıracağımız ve “İttihatçıların Tasfiyesi” olarak değerlendireceğimiz belli başlı kişilere bakacak olursak³⁶;

Bütün hayatlarını silahşörlük ve komitecilik ile geçiren Sarı Efe Edip, yakışıklı, terbiyeli, kibar giyimli ve davranışlı ve düşündüklerini söylemekten hiç çekinmeyen, atak, gözü kara bir genç olan Ziya Hürşit, Mustafa Kemal’i gözünü kırpmadan öldürmeyi planlayan Laz İsmail, tetikçi Gürcü Yusuf, tetikçi Çopur Hilmi, uzun boylu dev yapılı Şükrü Bey, Ayıcı Arif, Abidin Bey, Ankara Valisi Abdülkadir Bey, Kara Kemal Bey, emekli veteriner Albay Rasim, Halis Turgut Bey, İsmail Canbolat, Rüştü Paşa, Hafız Mehmet Bey, balıkçılıkla geçinen Sürmeli Vahap, Kara Vasıf, Hüseyin Avni Bey, Selahaddin Bey, Velid Ebüzziya, Hilmi Bey, Mersinli Cemal Paşa, Nail Bey, Doktor Nazım, Maliye Nazırı Cavit Bey, Bekir Sami Bey, Cafer Tayyar Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Refet (Bele) Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Doktor Adnan (Adivar) Bey, Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey ve Ahmet Emin (Yalman) Bey gibi şahıslar gerek suikast işini planlayanlar, gerek fikir zeminini oluşturanlar, gerek faal olarak öldürme girişiminde bulunanlar gerekse de paşalar gibi haberi olup da hükümete haber vermeme suçundan İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanmışlardı.

³⁶ Suikastçilerin kimlikleri eklerde verilmiştir.

III- İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN GÖREVE BAŞLAMASI VE SUİKASTIN YEREL BASINA YANSIMALARI

A- SUİKASTÇILARIN YAKALANMASI VE İSTİKLAL MAHKEMELERİ'NİN İZMİR'E GELİŞİ

İzmir Suikastı girişimi, Motorcu Giritli Şevki'nin Sarı Efe Edip ile Manisa Milletvekili Abidin Bey'in Mahmut Şevket Paşa isimli bir vapurla İstanbul'a gitmesinden korkması ve kendisinin suikast işinin ihbar edileceğini düşünmesi bütün planları İzmir Valisi Kazım Bey'e açıklaması ile son bulmuştu.

İlk tutuklanan suikastin elebaşlarından Lazistan Mebusu Ziya Hurşid olmuştu. Ziya Hurşid Motorcu Şevki'nin ihbarından habersiz Gaffarzade Oteli'nde odasında sırtüstü yatağında uzanırken Adli Kısım Amiri Mehmet Ali Bey tarafından yakalanmıştı. Odasının kapısını kilitlemeyi unutan Ziya Hurşid, Mehmet Ali Bey'in "*teslim ol ve derhal ayağa kalk*" diye bağırmasıyla teslim olmuş, hiçbir itiraz ve girişimde bulunmayarak soğukkanlı ve bir şekilde memurlara karyolasının altındaki bombalarla silahları kendi eliyle teslim etmişti. Ziya Hurşid'in üzeri arandıktan sonra Polis Müdüriyeti'ne götürülürken yolun sağındaki Ragıp Paşa Oteli'nde de Çopur Hilmi ile Laz İsmail ve Gürcü Yusuf aynı şekilde yakalanmış bulunuyorlardı. Bir gün evvel İstanbul'a giden Sarı Efe Edip ile Abidin Beyler de İstanbul'da yakalanmışlardı.

Haber aynı gün İsmet Paşa'ya bildirilmiş ve Başbakan İsmet Paşa da aldığı telgraflar doğrultusunda durumu İstiklal Mahkemeleri'ne bildirerek mahkemenin hemen İzmir'e gelerek olaya el koymasını istemişti. İstiklal Mahkemesi'nin çabuk gidebilmesi için hükümet özel bir tren hazırlatmıştı. İzmir'e gitmeyi kararlaştıran mahkeme, durumu görüşürken bu sırada Gaffarzade Oteli'nde Ziya Hurşid yakalanmıştı. Ziya Hurşid'in ilk ifadesindeki itiraftan yola çıkılarak olay ile Terakkiperver Parti üyelerinin ilişkisi olabileceği düşünülerek, Parti üyelerinin buldukları yerde hemen tutuklanarak, evlerinin aranmasını ve elde edilen bütün

evrakların İzmir'e gönderilmesine karar verilmişti. 17 Haziran 1926'da Mahkeme Heyeti İzmir'e gelmişti.

İstiklal Mahkemesi Ankara'dan ayrılmadan önce, Terakkiperver Parti mebuslarının tutuklanması kararı, Ankara ve İstanbul'da hemen uygulanmaya başlamıştı. Kazım Karabekir'in Ankara'da tutuklandığını öğrenen İsmet Paşa, İstiklal Mahkemesi'ne haber vermeden polis müdürüne emir vermiş ve Kazım Paşa'yı serbest bıraktırmıştı. Müdür Dilaver Bey durumu Mahkeme Savcılığı'na bildirmiş ve mahkeme de Başbakan'ı Mahkeme kararını engellemek suçuyla tutuklayacağını bildirmişti. Bu arada durumu Büyük Millet Meclisi'ne de bildirmeyi ve Kazım Karabekir Paşa'yı da yeniden tutuklamayı kararlaştırmıştı. Durumu öğrenen Mustafa Kemal, Kılıç Ali'yi çağırarak ondan bilgi almış, daha sonra İsmet Paşa'nın İstiklal Mahkemesi üyeleri ile görüşerek durumu düzeltmesi için İzmir'e gelmesini istemişti. İsmet Paşa ile Mustafa Kemal arasında bu durum ile ilgili telgraflaşmalar geçmişti* ve İsmet Paşa'nın 20 Haziran'da "*Bayram dolayısıyla İzmir'e gideceği*" açıklanmış , Ankara'dan ayrılıp İzmir'e gelmişti. Mahkeme üyeleri tarafından karşılanan İsmet Paşa sonra da İstiklal Mahkemesi'ni ziyarete gitmişti. Soruşturmasını izleyerek Karabekir Paşa'nın tutuklanmasını da uygun bulan İsmet Paşa 22 Haziran 1926 tarihli yazısıyla, Meclisce İstiklal Mahkemesi'ne verilmiş olan yetkilerin yerinde olduğunu anladığını, Vatan ve Cumhuriyet için yaptıkları çalışmanın Türk Milleti için hayırlı bir adalet örneği olacağına inandığını belirtmişti³⁷.

23 Haziran'da da İsmet Paşa basın mensuplarına şu açıklamayı yapmıştı:

"Suikast teşebbüsü üzerine İstiklal Mahkemesi'nin mebuslardan tevkifata başladığını görür görmez derhal Müdde-i Umumi ile temasa geldim. Savcılıktan aldığım malumat benim için dehşeti ve derin elemi mucip oldu. Hükümete karşı

* Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa arasında Kazım Karabekir'in tutuklanmasına dair telgraflaşmaların bir kısmı ekte verilmiştir. Ayrıntı için bkz: Uğur Mumcu, **Gazi Paşa'ya Suikast**, Tekin yay., İstanbul, 1994, ss. 19-32.

³⁷ Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 433.

muhalefeti sanat ittiaz etmiş olan bazı mebus efendilerin ve bazı vatandaşları arasında suikast teşebbüsü ile mevki-i iktidarı tebdil etmek fikirlerinin öteden beri mevzu-u bahs edilmekte olduğu anlaşılıyor.

Savcıdan aldığım bilgiye göre daha geçen yıl Kanun aylarında Ankara'da bir suikast teşebbüsü etrafında bir kısmını fikirleri ve hazırlıkları çok ilerlemiş ve muhalif mebuslar arasında suikastin leh ve aleyhinde cereyanlar tehdüs etmiştir. Haziran ortasında İzmir'de icraat başında yakalanmış olan Ziya Hurşit Bey, Kanun aylarında Terakkiperver mebuslardan bir kısım aza teşebbüse muvafakat etmemiş ve esasen suikast teşebbüsünün mevki-i icraata konabilmesinde vesait-i kanuniye karşısında bertaraf edilmeyen müşkülata tesir ederek teşebbüs akim kalmıştır. Ziya Hurşit Beyin biraderi, Ordu Mebusu Faik Bey teşebbüse muhalefet edenlerden idi.

Bu defa müteessirane ziyaret ettiğim Faik Bey bizzat bana ifade ettiğine göre kardeşini hemfikirleri mahiyetinden ayırıp Ankara'dan salmak için çalışmış, uğurlamış ve bir kısım mebusların fena temayyüllerini men edebilmek için firkanın bütün aza ve rüessasını haberdar etmiştir. Faik Bey'in onlardan sonra suikast teşebbüsünün durmayıp mütemadiyen tatbik imkanı aramasından habersiz olduğunu söylemekte ve çok müteessir ve meyus bulunmaktadır. İstiklal Mahkemesi Savcısı'nın ittihaz ettiği tedabirin zarureti bu suretle vazihen anlaşılmaktadır.

Messarratla ilave etmeliyim ki, Terrakiperver mebusların her birinin meşguliyet ve malumatının derecesi üzerinde her hangi bir fikir beyan etmek niyet ve vaziyetinde değilim. Adaleti temsil eden Ali Mahkeme'nin mukerreratıyla selahat ve katiyet kesb edecek hükümlere temas etmekten dikkat ve hürmetle içtinab ederim. Kendileriyle meclis kürsüsünde fikir mücadelesinde bulunmaktan zevk duyduğum mebus arkadaşların hiç olmazsa kısm-ı küllisinin suikastle mevki-i iktidarı elde etmek fikrinden uzak olduklarını taahhuk etmesini temenni ederken, kalbim elem ve heyecandan raşeler içinde kalmaktadır. Bu kadar tesirat içinde şununla müteselliyim ki bu hadise hükümet esaslarının Cumhuriyet devrinde ne kadar sağlam

olduğuna yeni bir delil mahiyetinde geçiyor. Evvela hükümeti elde etmek için Büyük Millet Meclisi'nde mebusların ekseriyeti arasına istinad etmekten başka çare olmadığı bir daha taahhuk ediyor.

Saniyen, suikast teşebbüsüne karşı bütün milletin gösterdiği hassasiyet ve nefret tehlikeye maruz kalan büyük şahsiyete karşı nihayetsiz muhabbet ve merbutiyet ifadesi ve milletin suikast ile gelecek nameşru mevki-i ikidarlara tahammül etmeye gayri müsait olduğu delilidir.

Muhterem Efendiler,

Suikast teşebbüsünü müteakib ve İstiklal Mahkemesi'nin aleni muhekatı başlamadan evvel savcılıktan aldığım mustacel malumattan sizi de derhal haberdar etmek isterim. Sizinle beraber efkar-ı umumiyeyi Ali Mahkeme'nin üç gün zarfında başlayacak adilane muhekatına itimat ile intizar etmeğe davet ederim.”³⁸

Atatürk'ün araya girmesi ile Başbakan ile İstiklal Mahkemesi arasında çıkabilecek çatışma nlenmişti.. İsmet Paşa yaptığı açıklamalarla, Mahkeme'nin ihtilalciği karşısında kendisinin de bir şey yapamadığını kabul etmişti. Kandemir, İsmet Paşa'nın bu açıklamayı İstiklal Mahkeme'sinin kendisini tutuklayacağı endişesi ile yaptığını, eski silah arkadaşlarını feda ettiğini ileri sürerek, Başbakanın Atatürk'ün aracılığı ile kurtulduğunu , belirtmiřti³⁹.

İsmet Paşa, İzmir'e gelir gelmez mahkeme üyeleriyle görüşmüş, Ziya Hurşid'in ağabeyi Faik Bey (Günday) ve Sabit Bey'in sorgularında hazır bulunmuştu.

Daha sonra tüm Terakkiperver mensuplarının tutuklanması işine girişerek Başkan Ali Bey, 19 Haziran'da bir açıklama yaparak; suçluların silah ve bombalarla

³⁸ Cumhuriyet ve Hakimiyet-i Milliye, 26 Haziran 1926.

³⁹ Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 433, 436.

yakalandığını, elebaşlarının Ziya Hurşit olduğunu ve ilgili kişilerin tutuklandığını belirtmişti. Ayrıca, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi üyesi Şükrü Bey'in evinde yapılan gizli toplantılarda da, Ziya Hurşit ve arkadaşlarına Cumhurbaşkanı'nı öldürme görevinin verildiğini belirterek daha önce de Ankara'da planlanmış suikast girişiminden vazgeçildiğini ifade etmişti. Amaç, Mustafa Kemal Paşa'yı öldürerek iktidarı ele geçirmektir. İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey, Mahkeme'nin bayramın dördüncü gününe denk gelen 26 Haziran Cumartesi günü başlanacağını, mahkeme yerinin bugünkü Milli Kütüphane'nin yanında bulunan Elhamra Sineması'nda olacağını bildirmişti.

Duruşmalar için Sinema Salonu düzenlenmiş ve bu tarihten itibaren tutuklanan Terakkiperver Parti üyeleri de İzmir'e getirilmeye başlanmıştı⁴⁰.

İzmir suikastı olayında suçlu bulunan tutukluları sorgulayacak, savunmalarını alacak ve cezalandırılmasını sağlayacak İstiklal Mahkemesi üyelerine kısaca bakacak olursak; Başkanlığı Afyonkarahisar Milletvekili Ali (Çetinkaya), üyeliklerini Gaziantep Kılıç Ali Bey, Aydın Milletvekili Dr. Reşit Bey (Galip), yedek üyeliğini de Rize Milletvekili Laz Ali (Zırh) Bey ve savcılığını da Denizli Milletvekili Necip Ali (Küçüka) Bey oluşturuyordu*.

Mahkeme üyelerinin dördünün adının Ali olması "Aliler Mahkemesi" olarak adlandırılmasına neden olmuştu⁴¹.

İzmir Suikastı olayına bakan İstiklal Mahkemeleri, suikast işini Mahmut Goloğlu'nun da ifade ettiği gibi şöyle değerlendirmekteydi:

"Bu bir İttihatçı meselesidir. Evvelden beri İttihatçılar iktidara gelmek istemişlerdir. Bunların yanında bütün eski İttihatçılar, onların yanında bütün eski

⁴⁰ **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Haziran 1926 ve 26 Haziran 1926; Feridun Kandemir, **a.g.e.**, s.12, 13, 14; Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, ss. 436- 437.

* Mahkeme Üyelerinin biyografileri eklerde verilmiştir.

⁴¹ Yılmaz Karakoyunlu, **Üç Aliler Divanı**, Simavi yay; İstanbul, 1991, ss. 64-65

Terakkiperverler ve onların arasında da bütün kötü niyetliler vardır. Bunların hepsi İsmet Paşa Hükümetini devirmek ve İttihatçıları iktidara getirmek istemişlerdir. Bu hedeflerine varabilmek için özellikle, Doğu ayaklanmasını kışkırtmışlar, hatta buna önayak olmuşlar fakat başarıya ulaşamamışlardır. Sonra da Gazi'yi ortadan kaldırarak hedeflerine ulaşmak için yani hükümeti devirip ele geçirmek istemişlerdir.”⁴²

Durum onu gösteriyor ki; önce İsmet Paşa suikast olayında Terakkiperver mensuplarının ve yakın arkadaşları olan paşaların bulunduğuna inanmamış daha sonra da Gazi ile telgraflaşmaları neticesinde ikna olarak İzmir'e gelmiştir. Kandemir, İstiklal Mahkemesi ile İsmet Paşa arasındaki gerginliğin Gazi Mustafa Kemal aracılığıyla giderildiğini ifade etmiş, İsmet Paşa'nın gerek 22 Haziran 1926 tarihli tezkeresi gerekse 23 Hazirandaki basın açıklaması Terakkiperver Paşaları'nın tutuklanmasını kolaylaştırmıştı.

B- SUİKASTIN BASINDAKİ YANSIMALARI

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1926 Mayıs'ında yaptığı yurt gezisi bildiğimiz gibi, yapılan reform hareketlerinin halk üzerinde etkisini ve uygulanabilme durumunu saptamak amacıyla düzenlenmişti. Bursa'dayken İzmir'den gelen heyetin davetini kabul eden Gazi Mustafa Kemal Paşa gezisine İzmir ve çevresinde devam etmek için Bursa'dan Balıkesir'e doğru yola çıkmıştı⁴³. Mustafa Kemal Paşa daha Balıkesir'deyken İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey'den suikast haberini yazan bir telgraf almıştı. Olay hemen açıklanmayarak Gazi 16 Haziran 1926 saat 08.15'de İzmir-Basmane'ye gelmişti. Gazi'nin İzmir'e doğru yola çıkışı, İzmir'e gelişi o dönemde İzmir'deki dört önemli gazete olan Ahenk, Hizmet, Hakimiyet-i Milliye ve Anadolu tarafından adım adım okuyuculara aktarılmıştı.

⁴² Cemal Avcı, **a.g.m.**, s. 100; Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s. 197.

⁴³ Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, İş Bankası yay., Ankara 1975, ss. 194-195.

Gazi'nin İzmir'e gelişiyle beraber Basmane, Tilkilik, Keçeciler, Mezarlıkbaşı, Balcılar, Başdurak, Kemeraltı, Park, Kordon gibi geçeceği her yer süslenmiş ve İzmirliyle dolup taşmıştı. Anadolu Gazetesi Gazi'nin İzmir'e gelişini “*Sevgili ve büyük reisicumhurumuz İzmir yollarında muhabbetle yürürken Mehmetçiğin gürleyen topu İzmir afaklarından; fedakar teyyarecilerimiz de başları üstünden hürmet ve selamlarını arz ve iblağ ediyorlardı*”⁴⁴ şeklinde anlatmıştı. Hatta renkli basılan o günkü sayısında Gazi'nin büyük fotoğrafını koyarak “*Büyük Gazi'ye*” başlığı altında methiye yayınlamıştı.

Ahenk Gazetesi ise, Gazi'nin gelişini ve İzmir halkının sevincini, coşkusunu şu satırlarla aktarıyordu:

“Hoş Geldin Türk'ün Aziz, Yüce Kahramanı” Türk'ün Büyük Gazisi İzmir'in Sinesinde Halk Azim-i Tezahüratla Gazi'yi karşıladı.

Bütün gün ve gece, İcray-ı Server ve İcray-ı Şadumani eyledi. Dün, büyük Gazi, halkın gözbebeği, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, İzmir'e teşrif buyurdular.

Basmahane ve civarı, Tilkilik, Keçeciler, Mezarlıkbaşı, Balcılar, Başdurak, Kemeraltı, Park, Kordon kadın, erkek, çocuk bütün İzmirliyle dolup taşmıştı.

*Her taraf beyaz, kırmızı renklerle süslenmişti. Birçok taklar yapılmıştı.”*⁴⁵

Yine aynı tarihli Ahenk Gazetesi Gazi'nin İzmir'de karşılaştığı büyük tezahüratı şöyle ifade ediyordu:

“Dün, denilebilir ki İzmir'in, İzmir Halkı'nın heyecanlı ve mesut günlerinden biri idi. Hatta denilebilir ki İzmirliyle, büyük halaskarı İzmir'e ilk

⁴⁴ **Anadolu**, 17 Haziran 1926.

⁴⁵ **Ahenk**, 17 Haziran 1926.

girdiği andan daha büyük bir iştıyak ve heyecanla karşıladılar. Bir çok valideler, Gazi geçerken gözyaşlarını zaptedememişler, fırsat-ı heyecan ve muhabbetten ağlaşarak Gazi'yi selamlamışlardır. Halk bütün gün ve gece, yer yer tezahürat-ı mestkaranesine devam etmişlerdir.

Gece şehrimiz nur içinde gibiydi. Şehirde mevcut bütün elektrik vesaiti sabaha kadar işlemiştir. Şehir sabaha kadar Gazi şerefine ihtişam içinde yaşamıştır”⁴⁶.

Hizmet gazetesi başyazarlarından Zeynel Besim ise “*Hoşgeldin Gazi*” başlıklı yazısında Gazi'nin İzmir'e gelişini, halk tarafından coşkuyla karşılanışını şu şekilde aktarıyordu:

“Sen senelerce İzmir, İzmir diye ağladın. Şimdi de sevgili İzmir'in seni sine-i muhabbetine basmakla müftehirdir. Paşam, yüzünü görmek ve sesini işitmek için etrafında pervaneler gibi dönen şu halkın çehresine bak; orada en ilahi, en ulvi, en samimi ve en ateşli muhabbetlerin asarını göreceksin. Paşam, İzmirililer senin o bütün cihana sığmayarak... tevsik ve tarif edilemeyecek kadar yüksek namını en sevdalı, en heyecanbaş bir şiir gibi her dem terennüm eden İzmirililer bugün maalesef adetleri pek mahdut ve fakat çok mesut günlerinden birisini daha yaşamakla bahtiyardır”⁴⁷.

Gerçekten de Gazi'ye gösterilen ilgi ve tezahüratlar çok büyüktü. O'nun gelişi şerefine İzmir Belediyesi tarafından birçok yerde taklar kurulmuş, hatta birisinin üzerinde;

“İzmir seninle beraberdir, Büyük Gazi”⁴⁸ sözleri yazılmıştı.

⁴⁶ **Ahenk**, 17 Haziran 1926.

⁴⁷ **Hizmet**, 17 Haziran 1926.

⁴⁸ **Ahenk**, 17 Haziran 1926.

Büyük tezahüratların yapılması, 18 Haziran 1926 günü Hükümet'in Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suikast girişiminin "Tebliğ-i Resmi"⁴⁹ ile kamuoyuna duyurulması ile yerini kuşku, kaygı, üzüntü ve tedirginlik duygularına bırakmıştı. İzmir basını, olayın kendi şehirlerinde meydana gelmesinden büyük utanç duyduğunu ve kendileri için yüz kızartıcı bir olay olarak değerlendirdiklerini ifade ederek suikast haberini okuyucularına aktarmaya devam ediyordu:

"Milletinin gözbebeği, Türk Tarihinin Yüce Kahramanı Öldürülebilir mi?"

Türk Milleti, Kendi Gözbebeğinin, Kendi Perşevet Varlığını Temsil Eden Büyük Gazi'sinin Kendi Nigehbanıdır.

*Dahili, harici düşmanların saldırmasıyla, İzmir'de başlayan felaket, İzmir'de nihayet bulmuştur. Bugün de, felâket sırtmaya başlarken, bir darbe ile söndürüldü. Asırların saadeti yeniden tesis etti. Büyük Gazimize suikastte bulunmak üzere tertibat almış olanlarbin kere hamdolsun emellerine muvaffak olamadılar. Çünkü Gazi milletin gözbebeğidir. Milletin perşevet varlığını temsil eden büyük Gazisidir. Millet kendi gözbebeğinin, kendi Gazisi'nin kendi nigehbanıdır. Milletin nigehban olduğu timsaline kimse el uzatamaz. Uzattığı taktirde kurur, derhal helak olur."*⁵⁰ şeklindeki açıklamalarıyla Ahenk Gazetesi durumu ortaya koymuştur. Görülüyor ki, suikast bütün yurttan büyük yankı uyandırmıştı. İzmir halkı Gazi'nin kaldığı Naim Palas Oteli önüne gelerek bağlılık ve sevgi gösterilerinde bulunmuştu. Gazi kapının önüne çıkarak halkına şunları söyledi:

"Ben ölsem bile soylu ulusumun beraber yürümekte olduğumuz yoldan ayrılmayacağına inancım vardır. Bu nedenle gönül rahatlığı içindeyim. Düşmanlarımız istedikleri kadar düşündükleri iğrenç çarelere başvursunlar. Onların son güçleri ile yapacakları davranışlar bizim devrim ateşimizi söndüremez. Onların

⁴⁹ **Hakimiyet-i Milliye**, 17-18 Haziran 1926. Daha önce tam metin olarak açıklamıştım.

⁴⁹ **Ahenk**, 18 Haziran 1926.

kendilerini zarara ve zaman zamanda milleti üzüntüye sokan akılsızlıklarına acıyorum. Cumhuriyet Hükümetimizin demir pençesi ve İstiklal Mahkemesi'nin adaletli eli duruma tam olarak hakim bulunuyor. Sayın halka onun adaletli kararlarını soğuk kanlılıkla beklemelerini tavsiye ederim.”⁵¹

Yine aynı gazete İzmir halkının duyduğu derin öfke ve üzüntüyü “*Tesirat-ı Umumiye*” başlığı altında şu şekilde aktarıyordu:

“Dün ve evvelki gün, suikast tertibatının keşf ve gailelerin derdest olduğu şehrimizde şayi olur-olmaz, tesirat-ı umumiye birdenbire tezahür eylemiş ve şehri derin bir hüznün ve heyecan sarsmaya başlamıştır. Kadın-erkek, bütün halk heyecanla yollara dökülerek şayanın derecesi sıhhati öğrenmeye koyulmuşlardır. Bilhassa, son derece müttehiç olanlar makamatel müracaat ederek, Türk ruhunu, Gazi hakkındaki hararetli ve çok heyecanlı muhabbetini izhar etmişlerdir.

Suikast tertibatının sıhhati malum olunca, hakikaten halk, daha ziyade müteessir olmuştur. Ancak tertibatın söndürülmüş olması, halkımızın teessüratını biraz ta'dil edebilmiştir. Bittabi İstiklal Mahkememizin faaliyeti, suikast tertibatının bütün safahatını efskar-ı umumiye muahecesinde teşri etmiş bulunacaktır.

Dahili-harici düşmanların saldırmasıyla, felaket İzmir'de başlamıştır. İzmir'de nihayet bulmuştur. Bugün de suikast sıyrındı; fakat derhal bir darbe ile söndü asırların saadeti yine İzmir'de te'sis etti.

Gafiller hiç düşünmediler ki, İzmir Gazi ile beraberdir. İzmir'de, bu kahramanlar diyarında samimiyet ve itikatten başka hiçbir şey hüküm sürmez. Suikast tertibatından en küçük emare ile haberdar olan vilayetin zikudret valisi, derhal milletin kuvvetine istinad ederek, vesaitini harekete getirdi. İzmir'de ve İzmir haricinde, tertibatla alakadar oldukları anlaşılan kimseleri çok ve çok kısa zamanda

⁵¹ Goloğlu, a.g.e.,s. 333

tuttu. Ve İstiklal Mahkemesi'nin emrine hazırladı. Muhterem valimizi ve bu babda faaliyeti mesbut me'mur ve vatandaşlarımızı bilhassa tebrik ederiz. Büyük reisicumhurumuz, gözbebeğimiz Gazimiz'e de, -Sen Milletin ruhusun, Milletin Ruhuna kimse el uzatamaz, Sağ ol ve Sağ olacaksın... Allah seni saklar. Bütün bir millet Nigehbanındır. Arz-ı Taziyet Eyeleriz- demekle iktifa eyleriz..”⁵².

Yine Ahenk gazetesi aynı sayıda Gazi Paşa'nın moral ve sıhhatinin yerinde olduğunu, misafirleriyle ayrı ayrı ilgilendiğini yazmıştı. İstanbul ve diğer illerden geçmiş olsun dilekleri gelirken İzmir halkı olaydan utanç ve üzüntü duyduğunu açıklamıştı. İzmir'de çeşitli esnaf ve siyasi kuruluşlar, halk toplulukları olayı kınamak ve İzmir halkının suikastle ilgisinin olmadığını, göstererek suikastçileri lanetlemek amacıyla mitinglere çağrılar yapmışlardı. İzmir basını suikatçilere ateş püskürürken, İzmir halkı yapılacak suikastı Gazi Paşa'ya nankörlük olarak değerlendirerek sokaklarda, meydanlarda protesto gösterileri yapmışlardı. Ahenk gazetesi bu dönemdeki olayları şu şekilde yazıyordu:

“Bugün bütün İzmirli, Cumhuriyetin, Büyük Halazkarın Fedakar Aşıkları, yekpare bir vicdan halinde Kışla Meydanında toplanarak, vatanın hürriyetine, Türk Milleti'nin muazzez varlığını temsil eden Büyük Gazi'ye suikastte bulunmaya cüret edenlerin derhal ve şiddetle taziyesini talep eyleyeceklerdir.

Temiz Yürekli, Sevgili İzmirli, bugün saat onaltı'da, Kışla Meydanı'na geliniz. Temiz kalbinizi açınız! Bu kesin hislerinizi ilan ediniz!”⁵³

Yine Ahenk Gazetesi'nin başyazarı Mehmet Şükrü aynı nüshada, aslında Gazi'ye uzanan elin, dilin Türk Milleti'ne uzandığını söyleyerek yorumu okuyucusuna bıraktığı yazısında şöyle diyordu:

⁵² **Ahenk**, 18 Haziran 1926; Ergün Aybars, **a.g.e.**, ss. 426- 427.

⁵³ **Ahenk**, 20 Haziran 1926.

“O halde vasıl olacağımız netice şudur: Suikast, vatani kurtaran, vatanın hürriyet ve saadetini tesis ve her itibarla millet ve vatani temsil eden Büyük Gazi’ye, yani bizzat vatana vatanın saadet ve hürriyetine karşıdır. Demek ki suikast ile temin edilmek istebilen maksat, bütüin bir vatanın hürriyet ve saadetine mahveylemek gibi, insanın tüylerini ürperten, aklını başından alan bir noktadan ibarettir. Vatan ve vatanın menafi-i aliyesi, hürriyet, saadet menabii artık kimsenin oyuncağı olamaz. O, mukaddes bir varlıktır. O varlığın feyzi, şunun ya da bunun değildir. Yalnız ve yalnız Türk Milleti’nindir. Türk Milleti yıllardan beri kanlı vukuata ihtirasata sahne olan vatanını ve vatanının halazkarını her şeyden kısıkanıyor. Bugün Gazi’ye uzanan dil, doğrudan doğruya millete uzanmıştır. Bugün suikastçilerin teşebbüsâtı, tamamen akim kalmıştır.”⁵⁴

Ayrıca Hizmet Gazetesi’nin başyazarı Zeynel Besim, 20 Haziran 1926’ daki yazısında halkı mitinge çağırmaktan çok suikastçilerin linç edilmesini istiyordu.

Mustafa Kemal ise 19 Haziran 1926’da Anadolu Ajansı’na verdiği demeçte, halkına olan güvenini ve bu güveni küçük eylemlerle yıkamayacaklarını şu sözlerle dile getirmişti:

“Türk Milletine:

Akim bıraktırlan suikast teşebbüsü münasebetiyle cemiyetlerden, müesseselerden, memurlardan, kumandanlardan, zabitlerden, Meb’uslardan bilumum arkadaş ve vatandaşlardan, samimi teessürlerini muhtevi aldığım mektup ve telgraflardan dolayı pek mütehassis ve minnettarım. Teşebbüslerinin benim şahsımdan ziyade, mukaddes Cumhuriyetimize ve onun istinat ettiği yüksek prensiplerimize müteveccih olduğuna şüphe yoktur. Bu sebeple umumen izhar olunan hissiyatla, Cumhuriyet prensiplerimize olan fartı merbûtiyetin ne derece lâyezâl olduğuna bir kere daha kani oldum. Temeli büyük Türk Milletinin ve onun kahraman

⁵⁴ **Ahenk**, 20 Haziran 1926; Safa Tekeli, **Atatürk ve Anadolu Ajansı**, AA yay., İstanbul, 2002.

evlatlarından mürekkep büyük ordumuzun vicdanında akıl ve şuurunda teessüs etmiş olan Cumhuriyetimizin ve milletin ruhundan mülhem prensiplerimizin bir vücudun izalesiyle haleldar olabileceği zehabında bulunanlar çok sahif dimağlı bedbahtların, Cumhuriyetin adalet ve kudret pençesinde müstehak oldukları muameleye maruz kalmaktan başka nasipleri olamaz.

Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet pâyidar kalacaktır ve Türk Milleti emniyet ve saadetini zamin prensiplerle medeniyet yolunda tereddütsüz yürümeğe devam edecektir.”⁵⁵

Bu beyannamenin yayınlanmasından sonra yer yer mitingler düzenleniyor, sadakat yeminleri ediliyordu. Gazi İzmir’de kendisini ziyaret ederek tazimatlarını arzeden heyete hitaben şöyle demiştir:

“Hey’eti âlinizi kemali hürmetle selâmlarım. Muhterem İzmirliilerin ve havalisi halkının asîl hemşerilerimizin, aleyhimde tertip olunan suikastten dolayı izhar eyledikleri derin teessürlere, yüksek heyecana, minnettarane muttali oluyorum. Çok mutahasssım. Necip milletimizin beni ne kadar sevdiğini biliyorum. Bu tezahürler bana olan muhabbetin, şefkatin, bilhassa müşterek mefkuremize olan bağlılığın yüksek derecesini teyid eden yeni bir delildir. Müteşekkirim, mes’udum.

Beni öldürürlerse vatandaşlarımın intikamımı alacaklarından eminim. Ben ölürsem necip milletimizin, beraber yürümekte olduğumuz yoldan asla ayrılmayacağına mutmainim bununla müsterihim.

Hasımlarımız düşünebildikleri menfur çarelere istedikleri kadar tevessül etsinler. Onların mezbuhane hareketleri bizim inkılap ateşimizi söndüremez. Onların kendilerini hüsrana, zaman zaman milleti ıztıraba düşür eden akılsızlıklarına

⁵⁵ Feridun Kandemir, **İzmir Suikastinin İç Yüzü**, ss. 5-6; **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Haziran 1926; **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, c: III, 3. baskı, Ankara, 1981, s. 80; Azmi Nihat Erman, **İzmir Suikası ve İstiklal Mahkemeleri**, Temel yay., İstanbul, 1971, ss. 25-26.

acıyorum. Cumhuriyet hükümetimizin demir pençesi ve İstiklâl Mahkemesi âliyesinin yed'i adaleti ve vaziyete tamamen hakim bulunuyor. Muhterem halka onların adilane icraati neticelerine sükunetle intizar buyurmalarını tavsiye ederim.

Yaşasın Millet!.. Yaşasın İnkılâbımız!..”⁵⁶

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın demeçleri devam ederken halk da basından bunları sıkı sıkı takip ediyordu. Cumhuriyet Gazetesi'nin baş yazarlarından Yunus Nadi duygularını şöyle ifade etmişti:

“Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini öldüreceklermiş! Türk milletine ebedi hayat kazandıran büyük Türk çocuğunun kafasını kurşunla delecekler ve hayatına kıyacaktarmış. Nihayet Mustafa Kemal'i vuracaklarmış. Türk milletinin Mustafa Kemal'ini, Türk milletinin timsalini... ne için? Hangi ulvi fikirler ve maksatlar için?”⁵⁷

30 Haziran'a kadar İzmir'de kalan, sonra Çeşme'ye ve 3 Temmuz günü bir günlüğüne Urla'ya giden Gazi Mustafa Kemal Paşa, 8 Temmuz Perşembe günü İzmir'e dönmüştü. 16 Haziran-9 Temmuz 1926 tarihleri arasında 24 gün İzmir'de kalmış, bu süre içinde de yer yer kendisine gelen geçmiş olsun dileklerini kabul etmiş, demeçler vermiş ve halkından bir şey saklamadığını dile getirmişti⁵⁸.

Görülüyor ki; Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın gerek Anadolu Ajansı'na verdiği demeç ve gerekse diğer demeçlerinde en büyük inkılabı olan Cumhuriyet'e inancı ve güveni sonsuzdu. Çünkü Türk Milleti, Cumhuriyet ve yapılan devrimlerle

⁵⁶ Kandemir, **a.g.e.**, ss. 6-7; Kılıç Ali, **İstiklal Mahkemesi Hatıraları**, s. 43; Goloğlu, **a.g.e.**, s 193; Orhan İlhan, **Atatürk ve İzmir**, İzmir Gazeteciler Cemiyeti, ss. 227-228; Hakan Tartan, **Atatürk'ün İzmir'i**, Tülay Kültür Dizisi, İzmir, 2003, s. 273.

⁵⁷ Yunus Nadi, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1926.

⁵⁸ Kemal Arı, “İzmir'deki Suikast Girişimi Sırasında Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir Gezisi ve Onun Suikasti Nasıl Karşılıdığına İlişkin Bir Anı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, I / 1 (1991), s. 253.

çağdaş uygarlık düzeyine ulaşacaktı. Suikast girişiminin de kendi şahsından çok Cumhuriyet'e, devrimlere karşı yapıldığını ve bu tür teşebbüslerin sonunun hüsrana olacağını açıkça ifade etmişti. İşte, o dönem kamuoyu bu suikast girişimini şiddetle kınamış ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ölümsüzlüğünü bir kez daha gözler önüne sermişti. Suikast planı ve yerinin İzmir'de olması İzmir halkını derinden üzmüş ve bu konuda tevkif olanlar için "*Cümlesi de İzmir'imize hariçten gelmiş kişilerdir.*" diyerek olayın İzmir'lilerle hiçbir ilgisinin olmadığını ortaya koyulmaya çalışılmıştı. 9 Temmuz'da İzmir'den Ankara'ya hareket eden Gazi Mustafa Kemal Paşa, 10 Temmuz 1926'da gönderdiği teşekkür yazısı ile olay hakkında suçluluk duyan İzmir halkının sıkıntısını bir parça hafifletmişti.

IV – İZMİR SUİKASTI YARGILAMALARI

A – YARGILAMANIN İZMİR EVRESİ

İzmir suikastı davası Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast olayı sebebiyle İstiklal Mahkemesi'nin İzmir'e gelerek olaya el koymasından sonra başlamıştı. İzmir suikastı davası iki evrede ele alınmış hem nitelik hem de amaç yönünden farklılık gösteren iki evreden İzmir evresi, doğrudan suikaste karışan tetikçiler ile suikastı planlayan siyasetçi kodamanları yargılamış ve içlerinden 15 kişi idama mahkum olmuştur.

26 Haziran 1926 Cumartesi öğleden sonra İzmir Elhamra Sineması'nda çalışmalarına başlayan İzmir İstiklal Mahkemesi, 13 Temmuz 1926'da İzmir bölümünü karara bağlamıştı.

Cumhuriyet Gazetesi'nde Yunus Nadi "*Tarihi Muhakeme*" başlıklı yazısında, mahkemenin önemi ve mahkemeye Türk Halkı'nın dışında bütün dünyanın da ilgi göstereceğini şu satırlar ile anlatıyordu:

"... Yarın (bugün) burada, İzmir'de tarihi bir muhakeme başlayacaktır. Her şeye çabuk ad takan gazeteciler bu muhakemeye 'Tarihi Muhakeme' adını verivermişlerdir. O hakikaten tarihi mi? Belki öyle, belki değil. Fakat şurası muhakkak ki, yarın İzmir'de, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin millet muvacehesinde alenen icvasına başlayacağı muhakeme tarihe hayret ve ibret ile okunacak bir sahife ilave edecektir. Şu halde muhakeme yalnız İstiklal Mahkemesi'nin huzurunda değil, bütün milletin ve bütün dünyanın huzurunda cereyan edecektir. Buna tarihi muhakeme demekten ziyade, cihan-ı şümül muhakeme denilebilse daha ziyade olur. Tarih böyle bir muhakeme kayıt etmiştir. Onun birer birer tezahür edecek her safhasıyla ile bütün millet ve bütün dünya meşgul olacak ve hükümler İstiklal

Mahkemesi'nden evvel bütün millet ve bütün dünya tarafından verilmiş bulunacaktır”⁵⁹.

Daha önce belirttiğimiz gibi İstiklal Mahkemesi'nin Anadolu Ajansı'na verdiği listeye göre tutuklu bulunan kırkdokuz kişi şöyleydi:

Sarı Efe Edip, Eski Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi, Eski Lazistan Mebusu Necati, İzmit Mebusu Şükrü, Ordu Mebusu Faik, Saruhan Mebusu Abidin, Eskişehir Mebusu Arif, Çolak Selahattin, Eski Trabzon Mebusu Rahmi, Erzurum Mebusu Hazım, Mersin Mebusu Besim, Afyon Mebusu Kamil, Gümüşhane Mebusu Zeki, Tokat Mebusu Bekir Sami, İzmir Mebusu Mustafa, Bursa Mebusu Necati, Bursa Mebusu Osman Nuri, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, İstanbul Mebusu Canbolat Bey, Karşıyaka'da Bahçıvan İdris, Şahin Çavuş, İhtiyat Subayı Bahaddin, Baytar Albay Rasim, Eski Maliye Vekillerinden Cahit, Dış Doktoru Şevket, Kara Vasıf, Ziya Hurşit'in Kardeşi Fazıl, Kadı lakaplı Hüseyin Avni, Necati'nin Kardeşi (Eski Lazistan Mebusu) Hasan Tahsin, Kayımbiraderi Hasan Rıza ve Şeriki Mustafa Efendi, Trabzonlu Nimet Naciye Hanım, suikastın asıl tertipçileri, eski İttihatçılar, üçüncü derecede şüpheli olanlar ve Eski Terakkiperver Parti üyeleri⁶⁰ şeklinde düzenlenen liste İzmir suikastı davasının çerçevesini çiziyordu.

Sanıkların isim yoklamasından sonra, İstiklal Mahkemesi Savcısı Necip Ali (Küçük) Bey'in , suikast girişiminin kimler tarafından, nerede, nasıl ve ne zaman planlandığını sanıkların ifadelerine göre bütün ayrıntılarıyla anlattığı iddianamesine* göre, “Türkiye kamuoyundan aldığı ışık ve devlet kavramının kapsamı içinde ülkenin toplumsal, ekonomik ve uygarlık alanında gelişmesi için çalışmaktan bir an geri kalmamış Cumhuriyet ve Devrim hükümetinin ve demokratik yönetim usulünün egemen olduğu ülkemizde; siyasal ve uygar mücadelenin kimse tarafından engellenemediğini, isimleri aşağıda verilen kişiler bazı iğrenç ve karanlık ruhlu bir

⁵⁹ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1926.

⁶⁰ **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Haziran 1926; **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1926.

* İddianamenin tam metni eklerde verilmiştir.

gruptan aldıkları telkinlerle; dünya tarihinde yarattıkları çok iğrenç ve kanlı, bütün insanların lanetiyle karşılanacak olan haksız ve canice girişimlerinin amacının hükümeti yıkmak ve iğrenç amaçlarına ulaşmak için Türkiye Cumhuriyet ve devrimlerinin gerçek temsilcisi olan Reisicumhur Hazretleri'ne suikast hazırlamak girişiminde bulunmuşlardır"⁶¹ şeklinde bir girişle başlamıştır. Özetle söyleyecek olursak; Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek için 1925'den beri çalışmalarda bulunulduğunu, Eski Lazistan mebusu Ziya Hurşit ile İzmit Mebusu Şükrü ve Ankara eski Valisi Abdülkadir Bey'lerin bu amaçla birleştiklerini ve amaçları için Laz İsmail ve Gürcü Yusuf isimli iki sabıkalıyı sağladıklarını ve olayı gerçekleştirmek için bir seri girişimde bulduklarını anlatarak; sanıkların sorgu ve yüzleştirilmeleriyle diğer delillerden; suikastın önce Ankara'da yapılmak istendiğini ve bu amaçla Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'un Şükrü Bey'den aldıkları maddi yardımla Ankara'ya geldiklerini ve orada Terakkiperver Cumhuriyet Partisi Genel Merkezi'nde misafir olarak kaldıklarını ve daha sonra Şükrü Bey'in evinde yapılan toplantıda Reisicumhur'u öldürmek için konuştuklarını ve bunun için suikastın gerçekleştirilebileceği yerler arandığını ifade etmiştir. Suikastın önce, Arif Bey'in Çankaya yolu üzerindeki köşkünün yolu üzerinde bahçesi ve dolaylarının düşünüldüğünü, sonra da T.B.M.M. binası ve Heyet-i Vekile'nin toplandığı bina ile Anadolu Kulübü'nde de düşünüldüğünü ancak Ziya Hurşit'in kardeşi Ordu Mebusu Faik Bey'in durumdan haberdar olarak kendilerini engellediklerini belirmişti. Hatta Erzincan Mebusu Sabit Bey'in de kendilerini ihbar ile tehdit etmesi üzerine bu planlarından vazgeçtiklerini de sözlerine eklemiştir. İkinci kez, Reisicumhur'u öldürme girişimine Bursa'da giriştiklerini ve bunu gerçekleştirmek için de Laz İsmail'in şüphe çekmemek için Naciye Nimet isimli bir kadını yanına alarak Bursa'ya gidip durumla ilgili araştırmalar yapıldığını, ancak ortam bulunamadığı için girişimin tamamlanamadığını, son ve kesin girişimin yine aynı grup tarafından İzmir'de uygulamaya koyulduğunu iddia etti. Sonra da İzmir'de suikast girişimi hakkında bilgi veren savcı, kendilerine girişimin Kazım Karabekir Paşa tarafından da desteklendiği söylenen Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'un İstanbul'da Şükrü

⁶¹ **Hakimiyet-i Milliye**, 27-29 Haziran 1926.

Bey'den gerekli silah ve cephane alındıktan sonra yine Şükrü Bey'in verdiği paralarla 15 Haziran 1926'da Gülcemal Vapuru ile İzmir'e geldiklerini ve dikkat çekmemek için Ziya Hurşit'in Gaffarzade Palas ve Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'un da Ragıp Paşa Otellerine yerleştiklerini belirtmişti. Daha sonra da Ziya Hurşit'e Şükrü Bey tarafından verilen ve Miralay Rasim Bey tarafından imzalanıp İzmir'de Sarı Efe Edip'e hitaben yazılan ve sanıklara yardım edilmesi ricasını içeren şifreli mektup yoluyla üç suikastçının Edip Bey'le tanıştırıldığını önce Karşıyaka'da İdris'in bahçesinde sonra da Giritli Şevki isimli motorcunun evinde toplanarak suikastı gerçekleştirme planlarını konuştuklarını anlattı. Daha sonra da savcı iddialarına, Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Sarı Efe Edip ile yine onun tarafından bulunan Çopur Hilmi ve ayrıca Giritli Şevki'nin de katıldığı bu toplantıda, Reiscumhur'un İzmir'e gelişi sırasında gerçekleşeceği Kemeraltı Caddesi'nde Gaffarzade Oteli'nin altındaki berber Nuri'nin dükkanında saklanacak olan Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf silah ve bomba ile Gazi'yi öldürecekler ve kendileri de sokak içinde bekleyecek olan Çopur Hilmi ile Giritli Şevki'ye katılarak oradan uzaklaşacaklarını Giritli Şevki'nin sağladığı deniz motoruyla Sakız Adası'na kaçma planlarını ekledi. Savcı, bu suikast girişiminin, Terakkiperver Parti'nin kurulması için çaba gösteren ve onunla ilişki kuran, geçmişte de yönetimi zorla ele geçirenyavaşmacı başka bir grubun hazırladığı ve Terakkiperver Parti yönetici ve üyelerinin de onlara katılmasıyla gerçekleştiğini ileri sürmüştü. Bu bilgi ve gerçeklerin ışığında, Reiscumhur Gazi Mustaf Kemal'i öldürmek, Hükümeti devirmek ve darbe yapmak amacıyla cinayet girişimini planlayıp eyleme geçirecek olan İzmir Mebusu Şükrü, Eskişehir Mebusu Arif, Saruhan Mebusu Abidin, Miralay emeklisi Rasim, Lazistan eski mebusu Ziya Hurşit, Laz İsmail, Yusuf, Sarı Efe adıyla anılan Edip, Hilmi ve Abdülkadir'in suçlarının kanıtlanması halinde ceza yasasının 57. maddesinin ilk fıkrasına ve İdris'in de yine 57. maddenin hareketine uyan uygun fıkrasına dayanılarak cezalarının saptanması ve Nimet Naciye Hamın'ın gerçi Laz İsmail ile Bursa'ya gezi için gittiği anlaşılıyorsa da adı geçen kadının ve suikastçılar ile ilişkisi olmadığı anlaşıl原因 diğer sanıklardan Torbalılı Emin, yedek subay Sabahattin ve Şahin'in beraatlarına karar verilmesini istedi.

Savcı daha sonra da; 3 Temmuz 1926 günü, ayrıca: “Reisicumhur’a suikast yaparak hükümeti devirmek için girişimde bulunan Ziya Hurşit ve arkadaşlarının bu suça yönelten, para ve silah sağlayan, kapatılmış, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi’ne mensup mebusların başlangıçta katıldıkları ve hazırlanışında bilgilerini olduğu soruşturmayla anlaşılmıştı. Suikastın yapılacağı sırada bütün delillerle suçüstü tutuklanmış olduklarını ileri sürerek; Büyük Millet Meclisi üyelerinden; Kazım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet, Rüştü Paşalar ve Sabit, Halis Turgut, İhsan, İsmail Canbolat, Münir Hüsrev ve Faik Bey’ler ile Maliye eski Nazırı Cavit, Ardahan eski mebusu Hilmi ve bugün ortadan kaybolmuş bulunan İaşeci Kara Kemal Bey’lerin üstlerine yüklenen suçlardan dolayı yargılanıp cezalandırılmalarını ve yine 8 Temmuz 1926 gününde de: “Bekir Sami, Halil Kemal, Feridun Fikri, Çolak Selahattin, Hüseyin Avni, Mersin Mebusu Besim, Erzurum Mebusu Necati, Hafız Ahmet, Kara Vasıf Bey’ler ile Cemal Paşa’nın suikast olayının duyulmasından sonra Refet Paşa’nın evinde toplanmış oldukları için yüzlerine karşı; olayın başlangıcını hazırlayarak sonradan Avrupa’ya gitmiş olduğu ileri sürülen Rauf Bey ile Dr. Adnan ve İzmir eski valisi Rahmi Bey’lerin de gıyaplarında yargılanıp” cezalandırılmalarını ek iddianameyle isteyerek İzmir suikastı ile ilgili iddialarını tamamlamış oldu⁶².

Savcı Necip Ali Beyin iddianamesini okumasından sonra, mahkeme Ziya Hurşit’in sorgusu ile başladı.

Gözükara, mert ve bildiklerini çekinmeden söyleyen Ziya Hurşit mahkemede, T.B.M.M.’nin birinci döneminde Lazistan Mebusu olarak katıldığını daha sonra ikinci gruba girdiğini söyledi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na girerek faaliyetleri hakkında bilgi verdikten sonra İzmir’e Laz İsmail ve Gürcü Yusuf ile birlikte suikast için geldiklerini, burada Sarı Efe Edip’le buluştuklarını ve Giritli Şevki’nin evinde suikastı nasıl gerçekleştireceklerini, planlarını ve suikastı siyasal amaçlarla yapacaklarını açıklamıştı.

⁶² Anıl, a.g.e., ss. 151-154; Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, ss. 440-446.

Mustafa Kemal'e olan kinini Birinci Meclis'in ortasına koyulmuş kara tahtaya "*bir millet putunu kendi yapar, kendi tapar.*" yazarak da ortaya koyan Ziya Hurşit, suikastı eski Ankara Valisi Abdulkadir ile birlikte tasarladıklarını ve paraları olmadığı için kendilerine destek sağlayabilecek İzmit Mebusu Şükrü Bey ile tanıştıklarını da anlatmıştı. Daha önce de Ankara ve Bursa'da da suikast planlarının olduğunu ancak plan için uygun olmadığı kanısına varılarak vazgeçtiklerini de sözlerine eklemişti. Ayrıca Ziya Hurşid, sorgusunda Laz İsmail ve Gürcü Yusuf ile tanışmalarını Çopur Hilmi'nin de suikast planındaki yerini açıkça ortaya koymuştu. Ziya Hurşit'in itiraf dolu sorgusu İzmir suikastı için önemli ipuçları verdiği için büyük öneme sahipti⁶³.

Ziya Hurşit'in sorgusundan sonra sıra Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'a gelmişti. Kuyumcu hırsız olarak da bildiğimiz (İstanbul'daki çarşı soygunculuğundan dolayı) Laz İsmail, Mahkeme Başkanı Ali Bey'in sorularını cevaplarken Ziya Hurşit'in anlattıklarını yinelemişti. Suikast için Ziya Hurşit ile Ankara'ya beraber gittiklerini, Arif Bey'le görüştiklerini, bu sırada Ziya Hurşit'in ağabeyi Faik Bey'in gelmesiyle kendisini gizlediklerini, paşaların da suikastle ilgisini anlatmıştı⁶⁴.

Gürcü Yusuf da Laz İsmail'in anlattıklarına benzer şeyler anlatmış, gerek Gürcü Yusuf, gerekse de Laz İsmail suçlarını kabul ederek bilgisiz ve cahil olduklarını belirtmiş ve pişmanlıklarını dile getirerek af dilemişlerdi. Suikastın İzmir ayağında tetikçi olarak bulunan Çopur Hilmi de benzer söylemlerle sorgusunu tamamlamıştı⁶⁵.

Çopur Hilmi'den sonra sıra Sarı Efe Edip'e gelmişti. Sarı Efe Edip, suikastten bir gün önce vapurla İstanbul'a gidişini, durumu Celal (Bayar) Bey'e haber

⁶³ Ziya Hurşit'in Mahkeme'deki duruşmalarından bir bölüm eklerde verilmiştir.

⁶⁴ Ayrıntı için bkz: Kandemir, **a.g.e.**, ss. 31-64; Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 154-164; Yaşar Şahin Anıl, **Mahkeme Tutanaklarına Göre İzmir Suikastı Davası**, Kastaş yay., İstanbul, 2005, ss.156-157; **Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet**, 27 Haziran 1926.

⁶⁵ Ayrıntı için bkz: Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 164-171; Kandemir, **a.g.e.**, s. 45.

verecektim, şeklinde açıklayarak suikast için kendisini Şükrü Bey'in kışkırttığını ve suikast için gerekli paraları da kendisine O'nun verdiğini açıklamıştı⁶⁶. Sarı Efe Edip'ten sonra suikastle ilişkilerini reddeden Baytar Rasim ve Abidin Bey'in sorgulamaları yapıldı.

Suikastte birinci derecede suçlu olanların sorgusundan sonra sıra Ziya Hurşit'in ağabeyi Faik Bey'e gelmişti. Rauf Bey'in kendisine, kardeşi Ziya Hurşit'in bir suikast teşebbüsünde olduğunu ve bunun Sabit Bey'den öğrendiğini, buna engel olunmasını istediğini söylemişti. Ziya Hurşit kendilerine *“Böyle birşeyin söz konusu olmadığını ancak şüpheleniyorsanız hükümete haber verin”* şeklinde sözler sarf edince yatışmışlar ancak yine de Arif Bey'in Çankaya'daki evine giderek bilgi almak istediklerini ve orada Şükrü Bey'e rastladıklarını ifade etmişti. Bu gelişmeleri Faik Bey, Dünya Gazetesi'ndeki yazı dizisinde şöyle açıklamıştı:

“Bir sabah pek erken saatlerde beni uyandırdılar. Rauf Bey'i görünce hayret ettim. ‘Hayrola Rauf Bey, ne var?’ diye sordum.

‘Kalk! Kalk! Mustafa Kemal’e suikast yapacaklar, sen yatıyorsun.’ Hayretim büsbütün artmış, bir şey anlayamamıştım. ‘Suikasttan, suikasttakilerden benim haberim yok, kimmiş suikasttakiler?’ diye sordum. ‘Şükrü Bey’ dedi. Akşam Eskişehir mebusu Ayıcı Arif, Çankaya’daki evine otomobille bir adam götürmüş. Mustafa Kemal Paşa bugün şehre inerken, orada suikast yapacaklarmış. Sen Arif’in evine git suikasta mani ol. ‘Bunu nasıl haber aldıklarını sordum, dedi ki: ‘(Gece Şükrü Bey’le Sabit Bey hergele meydanındaki evlerinde, rakı içerken Şükrü Bey sarhoş olmuş. Sabit Bey onun halinden şüphelenmiş. Biraz daha deşince her şeyi öğrenmiş. Sabah karanlığında bana geldi, her şeyi anlattı, bende sana geldim. Hadi kalk, Arif’in evine git bu vaziyeti önle...’ Bunun üzerine kendisine: ‘Ben günahkar değilim, kendimi ateşe atacak kadar delide değilim. Burası hükümet merkezidir; bu

⁶⁶ Ayrıntı için bkz: Yaşar Şahin Anıl, **a.g.e.**, s. 157; Osman Selim Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 171-176; Uğur Mumcu, **Gazi Paşa’ya Suikast**, ss. 45-50.

vaziyeti derhal hükümete etmek lazımdır' dedim. Rauf Bey 'Senin kardeşin de işin içinde' dedi. Şaşkına dönmüştüm, derhal yatağımdan kalktım, elimi yüzümü yıkamadan elbiselerimi giydim. 'Hadi Şükrü Bey'in evine gidelim' dedim.'”⁶⁷

Daha sonra Rauf Bey'in Kazım Karabekir Paşa ve Refet Paşa'ya da olayı anlattığını, haberin uydurma olduğuna inandıklarından sesini çıkartmadıklarını da sözlerine eklemişti.

Faik (Günday) Bey'in sorgusundan sonra sıra İttihat Terakki'nin komitecilerinden olan İzmit Mebusu Şükrü Bey'e gelmişti. Şükrü Bey, İttihatçılık yapmadığını, suikastle ilişkisinin olmadığını, Ziya Hurşit'i arasına gördüğünü, Laz İsmail'i hiç tanımadığını söyleyerek bütün suçlamaları reddetmişti. Ziya Hurşit'i Sarı Efe Edip'e götürmesi için mektubun tütün ticareti ile ilgili olduğunu da söyleyince Rasim Bey ve Sarı Efe Edip'le yüzleştirildi. Sarı Efe Edip, suikastı birlikte planladıklarını, Ziya Hurşit'in kendisine Şükrü Bey'den yapılacak suikaste yardım için mektup getirdiğini söyleyince Şükrü Bey ısrarla reddetmişti. Rasim Bey ise, sarhoşken Şükrü Bey'in istemesi üzerine Sarı Efe Edip'e mektup yazdığını kabul etmişti.

Ziya Hurşit de suikastın Ankara'daki ayağının Şükrü Bey olduğunu söyleyince “bir avukat tutmak istediğini söylemiş, Mahkeme başkanı Ali Bey “*İstiklal Mahkemeleri, dava vekillerinin cambazlığına gelmez. Mahkememizin derecatı yoktur. Ulus karar bekliyor. Ne diyeceğiniz varsa açıkça söyleyiniz. Avukatla falan geçirecek vaktimiz yok.*”⁶⁸ diyerek Şükrü Bey'in süre isteğini reddetmişti

Bu yüzleştirmeden sonra Arif Bey'in sorgusuna geçilmiş Arif Bey de Ziya Hurşit'i gazinoda görerek tanıştığını, suikastle ilgisinin olmadığını söylemişti. Laz

⁶⁷ **Dünya**, 4 Eylül – 1 Aralık 1956

⁶⁸ Aybars, **a.g.e.**, s. 441; Anıl, **a.g.e.**, ss. 158-159; Mumcu, **a.g.e.**, ss. 52-56; Kandemir, **a.g.e.**, s. 60.

İsmail'in evinde kalmadığını belirtmiş ancak yapılan yüzleştirmede Laz İsmail, Arif Bey'in kendisini özel otomobiline alarak evine götürdüğünü belirtmişti. Arif Bey'in şoförü ve hizmetçisi Ayşe'nin ifadelerinin alınmasına rağmen kendisi bunları ısrarla reddetmişti⁶⁹.

Ülkenin her yerinden suikast olayının nefretle karşılandığına dair telgraflar gelirken Gazi Mustafa Kemal Paşa , 26 Haziran'da basına şöyle bir demeç vermişti:

*“İnsanlar daima, yüksek, necip ve mukaddes hedeflere yürümelidirler. Bu tarzı hareketti ki, insan olayının vicdanını, dimağına ve mefhum-u insanisini tatmin eder. Bu tarzda yürüyenler ne kadar büyük fedakarlık yaparlarsa yükselirler ve bu tarz-ı hareket mutlaka açık olur. Çünkü, nasiyesi açık, dimağı açık, kalp ve vicdanı açık insanlar tarafından idare olunabilen, heyet-i iştimaîyeler ancak bu manada hareketlerin muakibi olabilirler. Efkar, hissiyat ve teşebbüsatını gizli tutanlar, gizli vesaittatbikine müteşebbis olanlar mutlaka ar ve icabı mucip, akıl ve mantığın haricinde hareket edenler olabilirler. Bu gibi müteşebbislerin akıbiyeti, evvel ve ahir hüsrandır.”*⁷⁰

Bu arada Ankara Valisi Atıf Bey 29 Haziran'da yaptığı açıklamada Arif ve Hüsrev Beyler'in bayramdan önce, Kazım Karabekir'in ise bayramın ikinci günü tutuklandığını bildirmişti. Meclis başkanı Kazım (Özalp) Paşa bir açıklama yaparak, Terakkiperver Parti üyesi olan mebusların suçüstü yakalanmaları sebebiyle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 17. maddesine göre bu kişilerin dokunulmazlıklarının olmayacağını açıklamıştı⁷¹.

30 Haziran'da İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey yaptığı açıklamada Terakkiperver Parti hakkındaki görüşlerini de dile getirmiş ayrıca Lozan Konferansı'ndan sonra lider kadrosundaki ayrılığın bu gelişmelerde etkisinin

⁶⁹ Kandemir, **a.g.e.**, ss. 62-64; Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 201-206; Anıl, **a.g.e.**, ss. 159-160.

⁷⁰ **Hakimiyet-i Milliye**, 27 Haziran 1926.

⁷¹ **Hakimiyet-i Milliye**, 29-30 Haziran 1926.

olduğunu ve yapılan tutuklamaların gerekçe ve sebeplerini belirtmeye çalışmış ve şöyle bir açıklamada bulunmuştu:

“Olayın iç yüzü gündün güne inkişaf etmiş ve şayan-ı dikkat olan esasları tespit edilmek üzere bulunmuştur. Hatırlardadır ki, Lozan Konferansından sonra ırcal-i inkılap arasında ufak tefek sui tefehhümler asarı ve mesela Rauf Bey’in Cumhuriyet’in ilanı hakkındaki beyenatı ile halk fırkası dahilinde bir münakaşa zemini mevzu-u bahs olmuştu. İşte bu tarihlerden itibaren ve belki daha evvel ikinci devre-i intihabiye zamanlarında kendilerini İttihat ve Terakkinin eftarından ad eden bazı kimselerin toplanarak güya inkılap cemiyeti olan Müdafaa-i Hukuk’a müzaheret etmek suretiyle mevcudiyetlerinin tanınmasını teklif etmişlerdi.

İşte bu zümre bilahare rical-i inkılap arasında mevzu-u bahs olan ufak tefek sui tefehhüm arasından istifade ederek bir fırka teşkiline doğru için için faaliyete geldikleri ve bir firkanın teşkili için azami çalıştıkları bugün mertebe-i sübuta varmaktadır. Kemal’i hayretle Terakkiperver Fırka’nın teşkili ibtidalarında Şükrü, Kara Cemal, Cavid Bey gibi İttihat ve Terakki devrinin son meş’um günlerinde kalb-i millete elim hatıralar bırakmış olan kimselerin kendilerine mensub ad ettikleri anasırla ikinci grup zümresini meze ve tekib ve Terakkiperver Fırka nam ve hesabına olarak yeni bir fırsat ve maharette meydana çıktıkları anlaşılmaktadır.

İnkılabın ekseriyet fırkasının karşısına çıkarak mücadeleye sevk ettikleri bu firkanın vaz’ ve hareketleri ile memlekette hasıl olan muhtelif teşvikat ve tesvilatın mesela, Şeyh Said ve şapka meselesi dolayısıyla husule gelen isyanların Cumhuriyet’in demir pençesi önünde bertaraf edildiğini gören, sükun ve intizam alemi istikrar etmek üzere olduğunu müşahade eden bu gizli meş’um kuvvetin ve onlara mümaşatkar olan fırka zimamdarlarının eser-i delaleti olmak üzere nihayet bugünkü suikasd icrasına doğru bir fikir ve kanaat tebellür etmiş ve bir yıldan beri tatbikine teşebbüs edilmiş olduğunu görmekteyiz. Bu hadise ve bunun iç yüzü maalesef vatanın (aleyhine) olarak şu suretle tecelli etmiş olması pek elim olmakla

beraber ümit varız ki mahkememiz bu meş'um rollerin amilleri ve meş'um dimağları birer birer ayırarak vatanın terakki ve inkişafına tehlike kuvvetinde olan bu safhayı hal edecek ve layık olanlara ceza-yı sezalarını tertip edecektir.”⁷²

Bu sırada suikast olayında suçsuz buldukları anlaşılan Bursa Mebusu Osman Nuri, Trabzon Mebusu Muhtar, Trabzon Mebusu Rahmi, Erzurum Mebusu Mümin Hüsrev, İzmit Mebusu Mustafa, Kastamonu Mebusu Halit Beyler, Kars Mebusu Ömer Bey ve Sarı Efe Edip'in kayınbiraderi Dr. Mustafa Şevket serbest bırakılmışlardı.

Savcı Necip Ali Bey 30 Haziran 1926'da yayınlanan iddianamesi'ni⁷³ suikastın esas suçluları dışında Paşalar ve diğer sanıklar için hazırlanmıştı. Sanıklar “*suikastın düşünce ve planlama aşamasında iştirakçileri ve haberleri bulunmakla*” suçlanıyorlardı. Böylece 3 Temmuz'da Paşaların sorgusuna geçilmişti. Önce eski ifadesini tekrarlayan Sabit Bey ardından da Rüştü Paşa'nın sorgusu yapılmıştı. Rüştü Paşa suikastle ilgisinin olmadığını, Erzincan Mebusu Sabit Bey'den Şükrü Bey'in suikast işiyle ilgilendiğini duyduğunu, sonradan da bunun yalanlandığını söylemişti.

Kazım Karabekir ise sorgusunda, suikastten haberinin olmadığını, haberi olanların da hükümete haber vermesi gerektiğini ve hatta Terekkiperver Partisi üyelerinden katılanları duymuş olsaydı partiyi bile kapatabileceğini söylemişti. Ancak kendi parti mebuslarınca düzenlenen suikast haberinin Rauf Orbay tarafından bilindiği halde kendisine söylenmemesi pek akıl alır iş değildi. Faik Günday, Kazım Karabekir'in Ankara olayını duymaktan ziyade İzmir suikastından de haberi olduğu kanısındaydı. Mahkemenin bu konudaki sorusuna ise “*ben böyle bir şey duymadım, kim söylemişse gelsin yüzüme söylesin*” demişti. Ali Bey'in “*niçin muhalefete geçtin?*” sorusuna “*Her devrimde ilk günler beraber çalışanlar, amaca varduktan sonra, araya giren sığıntı çıkarıcılar yüzünden ayrılır, parçalanırlar. Lozan Barışı'na*

⁷² **Hakimiyet-i Milliye**, 1 ve 3 Temmuz 1926; Aybars, **a.g.e.**, ss. 442-443.

⁷³ Tam metin için bkz: Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 209-210; Sümer Kılıç, **İstiklal Mahkemeleri Adil Miydi?** Emre yay., İstanbul, 1994, ss. 105-107.

kadar elele çalışan arkadaşlar arasında da, o günden sonra, ayrılık başladı. İlk anlaşmazlık, dargınlık İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında oldu. İçimize öyle kimseler karıştı ki; ne Gazi'yi, ne de İsmet Paşa'yı, eski arkadaşlarıyla, eski yolda beraber yürütmeye imkan kalmadı. Her gün üzerimize saldırıldı. Sanki bizler, cahil kafalı softalardan daha yobazmışız gibi gazetelerde aleyhimize yayımlar yapıldı ve bunları susturmak isteyen de olmadı” dedi. Sonra, Mahkeme Başkanı Ali Bey'in soruları üzerine sözlerine şunları ekledi: “Bir parti kurmak düşüncesinde değildim. Fakat karşı taraf bırakmadı. Memleket hizmetinden kaçıyormuşuz gibi durumu aleyhimize çevirmek istiyordu. Terakkiper ver parti bu etkenlerle doğdu”. Mahkeme Başkanının “Bence memleketin böyle partilere tahammülü yoktur” demesi üzerine de, “Ben ters düşüncedeydim. Memleket demokrasiye layıktır. Millet anlayışlıdır.” dedi ve sözlerine şunları ekledi: “Parti kurdurmamak hükümetin elinde idi. Oysaki, kurulurken cesaret verenlerin başında hükümet vardı.”⁷⁴

Çeşme'de bulunan Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in bu sözlerini duyunca çok sıkılır ve İstiklal Mahkemesi Kurulu'nu Çeşme'ye o gece verilecek balo bahanesiyle çağırılmış, Mustafa Kemal onları çok ağır şekilde azarlayınca mahkeme kurulu, pencereden atlayıp kimseye görünmeden İzmir'e dönmüştü.

Kâzım Karabekir'in tutuklanması üzerine İsmet Paşa, Paşaların serbest bırakılmasını talep etmişti. Daha önce de bu konu ve gelişmelerin üzerinde durmama rağmen Sümer Kılıç'ın yorumları ilginç geldi. İsmet Paşa'nın bu davranışının yanlışlığı, Mustafa Kemal ile telgraflaşmalarından sonra açıklığa kavuşmuş ve Kâzım Karabekir yeniden tutuklanmıştı. Sümer Kılıç'ın burada, İstiklal Mahkemeleri'ni hak-hukuk tanımayan, haksızlığı düzeltmek istemeyen ve doğru karar vermek gibi derdi olmayan mahkemeler olarak yorumlaması, İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluş amaçları, çalışmaları ve baktığı davaları hiçe saymak

⁷⁴ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1926; Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, İkinci Kısım; İstanbul, 1960, s. 222. Aybars, **a.g.e.**, s. 444; Goloğlu, **a.g.e.**, ss. 203-204; Mumcu, **a.g.e.**, ss. 57-62; Anıl, **a.g.e.**, ss. 163-164; Erman, **a.g.e.**, ss. 119-123; Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 223-228; Kandemir, **a.g.e.**, ss. 68-72; Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İstanbul, 1970, s. 419.

olarak yersiz bir yoruma sebebiyet verir. Bu durumda, gerek Milli Mücadele döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde yapılan siyasi, askeri, sosyal, hukuki gelişme ve çalışmalarda İstiklal Mahkemeleri'ni yok saymak anlamına gelir.

Kâzım Karabekir Paşa'yı en çok üzen olayın İzmir Suikasti nedeniyle tutuklanması olduğunu söyleyen kızı o günleri şöyle anlatır:

“İsmet Paşa'nın çayına çağırıyoruz diye Etlik'teki evinden almışlar İzmir'de Elhamra sinemasındaki mahkemeye çıkıncaya kadar tahtakuruları içinde Emniyet Müdürlüğünde yerde yatırmışlar. Yukarıda bir pencere varmış, o pencereyi de demirle kapatmışlar. Pencereyi de çivilemişler. Yer şiltesi vermişler. Mahkeme başlıyor, salon subayla dolu. Mahkeme başkanı Kel Ali subaylara oturun diyor, oturmuyorlar. Karabekir Paşa dönmüş, eliyle işaret etmiş, oturmuşlar. Mahkeme olurken de uçaklar uçabilecekleri en alçak seviyeden uçmuşlar. (Karabekir suçsuz, Karabekir suçsuz) diye kağıtlar atmışlar. Beraatından sonra çok tezahürat yapılmış. Beraat ettiği zaman halk galeyana gelmiş.”⁷⁵

Kazım Karabekir'in sorgusundan sonra Ali Fuat Paşa'nın sorgusuna geçilir. Suikastle ilgisinin olmadığını, içki sofrasındaki suikast konuşmalarını gerçek olarak yorumlamadığını, Terakkiperver Parti programının Cavit, Kara Kemal ve Şükrü Bey'ler tarafından yapıldığını bilmediğini belirtmesinden sonra sıra Refet (Bele) Paşa'ya geldi.

Refet (Bele) Paşa sorgusunda, suikast hazırlıkları hakkında bilgisinin olmadığını, tutuklamaların duyulması üzerine Bekir Sami, Feridun Fikri ve Rüştü Paşalar'a dokunulmazlık arkasına sığınarak Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na başvurmanın yanlış olduğunu söylediğini ifade etmişti.

⁷⁵ Uğur Mumcu, **Kazım Karabekir Anlatıyor**, Tekin yay. İstanbul, 1993, ss. 154-155.

Cafer Tayyar Paşa sorgusunda, suikastle ilgisinin olmadığını, Şükrü Bey'i tanıdığını ancak Şükrü Bey'in ayyaş, sarhoşken ne dediğini bilmez, aykırı bir insan olduğunu ve kendisinin suikast yapacak karakterde olmadığını belirlemiştir.

Böylece Paşalar'ın sorgusu sona ermiş ve Halis Turgut Bey'in sorgusuna geçilmiştir. Suikast olayıyla hiçbir ilgisinin olmadığını anlatarak bütün iddiaları reddedince Ziya Hurşid ile yapılan yüzleştirmede , İstanbul'da Şükrü Bey ile buluştuklarını ve suikast konusunu konuştuklarını Halis Turgut'un kendisine vermeyi vaad ettiği silahları bir türlü getirmediğini açıklamasına rağmen bütün iddiaların yalan olduğunu savunmuştur.

Bu sırada İstiklal Mahkemesi 5 Temmuz 1926'da yayınladığı tebliğ ile, gazetelerin mahkeme tutanaklarını eksik yada yanlış olarak yayınladığını bu durumun karışıklıklara sebep olduğunu, bundan sonra resmi tebliğler dışında liste yayınlanmamasını, yayınlayanlar hakkında kanuni işlem yapılacağını bildirmişti. Bundan sonra resmi zabıtların "*Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi*" tarafından yayınlanacağı bildirildikten sonra duruşmalarla ilgili tebliğler bir gün kaç gün gecikme ile yayınlanmaya başlamıştı. 6 Temmuz 1926'da İttihat ve Terakki'nin ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey'in sorgusu yapılmış, ancak O da diğerleri gibi suçlamaları reddetmişti. Ayrıca Cavit Bey'in sorgusu sırasında elinin cebinde olması Savcı Ali Bey'i kızdırmış ve kendisine hakarete bulunmasına neden olmuştur. Durumu Çeşme'ye giderek Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya anlatan Falih Rıfkı (Atay) ile uzunca bir süre İstiklal Mahkemesi üyelerinin bu sebepten açık kalmıştı⁷⁶. Söz isteyen Mahkeme Savcısı Necip Ali Bey, yargılamalardan elde edilen deliller ile, olayın iki yüzünün olduğunu, birincisinin Reisicumhur'un öldürülmesine yönelik İzmir'de planlanan suikast, ikincisinin de karışıklık çıkararak, hükümeti devirmek için eski İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin oluşturduğu "Kara Çete" davasının Ankara'da görüşülmesini istedi. Mahkeme bu isteği uygun bularak, Cavit Bey'in

⁷⁶ Mehmed Cavid Bey, **Zindandan Mektuplar**, Liberte yay. Ankara, 2005, ss. 55-56; Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Sena Matbaası, İstanbul, 1969, s. 404.

sorgusu , Ardahan Mebusu Hilmi, Ergani Mebusu İhsan Bey'in Ankara'daki "İttihatçılar Davası'yla" birleştirildi. Böylece İstiklal Mahkemesi'nin çalışması; Ergün Aybars'ın da belirttiği gibi iki temel noktada şekillenir ;

- 1- İzmir Suikasti Davası
- 2- İttihatçılar Davası.

Cavit Bey'in sorgusundan sonra İsmail Canbolat Bey'in sorgusunda, Canbolat Bey, Cavid Bey'in evinde yapılan toplantının, Mustafa Kemal Paşa'ya sunacakları teklifle bağlantılı olduğunu, sonraki toplantının da Kara Kemal'in Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeyi öğrenmek için yapıldığını, suikastten haberi olmadığını söyledi.

8 Temmuz'a kadar Çeşme'de dinlenen Mustafa Kemal Paşa, aynı akşam saat 18.30'da İzmir'e gelmiş 9'unda öğle üzeri İsmet Paşa ile birlikte Ankara'ya hareket etmiştir. 10-11 Temmuz gecesi Ankara'ya varan Mustafa Kemal Paşa , İzmir suikastı ile ilgili kararlar alınırken orada bulunmak istemediğinden böyle davranmıştı.

Savcı Necip Ali Bey 8 Temmuz'da, Bekir Sami, Halil Kamil, Feridun Fikri, Çolak Selahaddin, Hüseyin Avni, Mersin Mebusu Besim, Erzurum Mebusu Necati, Hafız Ahmet, Kara Vasıf Beyler ile Cemal Paşa'nın suikast olayının duyulmasından sonra Refet Paşa'nın eşinde toplanmış oldukları için vecahen "cürmün başlangıcını hazırlayarak Avrupa'ya gitmiş" olduğunu ileri sürdüğü Rauf, Dr. Adnan ve eski İzmir Valisi Rahmi Bey'lerin de gıyaben yargılanmalarını istedi.

Bu isteğe uyan mahkeme adı geçen kimselerin sorgusuna başladı. Bekir Sami Bey'in, yaşlı bir adam olduğunu, iktidar hırsı taşımadığını belirten dokunaklı konuşmasından sonra, Feridun Fikri Bey, bu toplantının bir amacı olmadığını, doğrudan doğruya, Şükrü Bey'in mebus olmasına rağmen tutuklanışını

görüşüklerini söyledi. Daha sonra Besim, Zeki ve Nafiz Bey'lerin de bir şey bilmediklerini gören Başkan Ali Bey, Çolak Selahaddin'i sorguya çekti. Muhalif parti kurulmasının ülkeye yararlı olduğunu, tek partili demokrasi olamayacağını savunan Selahaddin Bey, Kara Kemal ile ilişki kurmalarının, yalnızca siyasi tecrübesinden yararlanmak için olduğunu söyledi. Hüseyin Avni Bey sorgusunda, Terakkiperver Parti'nin programına uygun bulunduğuna için Parti'ye katıldığını, Parti'nin kapatılmasını da günün şartları içinde tabii karşıladığını, İttihatçılarla da yalnızca bilgi edinmek için görüşüğünü belirttikten sonra; suikasd konusunda hiçbir bilgisi olmadığı söyledi. Hafız Mehmet Bey, olayla ilişkili olduğunu itiraf etti. Ziya Hurşid'e rastladığı bir gün Sabit, Rauf ve Halis Turgut Bey'lerin de kendilerine yardım ettiklerini söylediğini ileri sürdü. Görülüyor ki, suikasd tertip eden birinci derecede suçlu olanlar yanında eski İttihatçılar'ın da iktidarı ele geçirmeye çalışmış olduğu gerekçesiyle yargılanmalarına karar verilirken, hemen bütün Terakkiperver Parti mebusları da, özellikle İttihatçılarla ilişki kurmaları ve içlerinden bir kısmının suikasd girişimine katılmış olması dolayısıyla yargılanıyorlardı. Şimdi mahkemenin birinci dönemi kapanmak üzereydi. Başkan Ali Bey 10 Temmuz'da "Terakkiperver Furka maalesef vatanın zararına olarak çıkan her hadiseye manevi dayanak olmuş ve nihayet azasından mühim bir kısmının delalet ve hıyanetiyle bir suikasd ve taklib-i hükümet teşkilatı vücuda getirmiştir." diyerek Terakkiperver Parti üyelerinin yargılanış gerekçesini yetkili biri olarak belirtirken, Falih Rıfkı Hakimiyet-i Milliye'de, 12 Temmuz tarihli makalesinde, Kazım Paşa'nın niçin asker olarak kalmadığını, niçin politikaya atıldığını soruyordu. Davanın İzmir bölümünden bir hafta içinde sona ereceğini ve İttihatçıların Ankara'da yargılanacaklarına değinen Fahri Kemal Bey, "Harb-i Umumi'deki suistimallere ait mes'uliyetler birer birer kendilerinden sorulacaktır." diyerek, eski bir devrin kapatılmak istendiğini belirtiyordu⁷⁷.

⁷⁷ Ergün Aybars, **a.g.e.**, ss. 446-447.

11 Temmuz 1926'da Savcı Necip Ali Bey'in okuduğu iddianamede⁷⁸ 17 Haziran 1926 tarihinde Cumhurbaşkanı'na bir suikast yapılmak istendiğini, olayın önce Ankara'da gerçekleştirilmek istendiğini, olaydan Ali Fuat ve diğer arkadaşlarının bilgisinin olduğunu yalnız Erzincan Mebusu Sabit Bey'in Ankara'daki girişimi engelleyen kişi olduğunu ileri sürdü. Ziya Hurşid ve arkadaşlarının olayla ilişkilerini İsmail Canbolat, Rauf ve Dr.Adnan Bey'lerin de ilgili olduklarını ancak Rauf ve Adnan Bey'lerin Avrupa'da olduklarından döndüklerinde yargılanmalarını istedi. Devrim zamanında ülkenin birlikte olması gerektiğini, İttihat ve Terakki'nin böyle bir çaba içinde olmadığını, iktidarı ele geçirmek istediklerini ancak "İktidar mevkiine geçmek için artık bundan sonra bomba, tabanca değil, meclis kuvveti, mantık kuvveti lazımdır" diyen Savcı, sanıklar hakkında kararını şöyle bildirmişti :

Şükri, Arif, Rasim, Ziya Hurşid, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi, Hafız Mehmet, Kara Kemal ve Abdülkadir'in idamlarını; Halis Turgut, İsmail Canbolat, Rahmi İdris, Vahap, Dr. Adnan, Rauf Bey'lerle Rüştü Paşa'nın küreğe konulmalarını; Kazım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet, Mersin'li Cemal Paşalarla, Sabit, Münir Hüsrev, Faik, Bekir Sami, Kamil, Zeki, Besim, Feridun Fikri, Halit, Necat, Bey'lerin beraatlerini istedi. Savcı'nun iddiasından sonra, sanıkların savunmalarını yapmaları için duruşma ertesi güne ertelendi⁷⁹ .

1-Sorgulamalardan Sonra Sanıkların Savunmaları*

12 Temmuz 1926 Pazartesi günü sanıklar savunmalarını yapmak üzere mahkeme salonlarına götürülmüşlerdi. Mahkeme, savunmasını yapmak üzere ilk sözü Ziya Hurşit'e vermişti.

⁷⁸ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 448.

⁷⁹ İddianame için bkz: Osman Selim Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 331-337; **Cumhuriyet** 12 Temmuz 1926, **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Temmuz 1926; Kandemir, **a.g.e.**, ss. 94-103; Yaşar Şahin Anıl, **a.g.e.**, ss. 169-171.

* İzmir'deki sanıkların savunmaları için bkz: Anıl, **a.g.e.**, ss. 172-175; Kocahanoğlu, **Atatürk'e Kurulan Pusu**, ss. 339-346.

Ziya Hurşit savunmasında; yazılı metin hazırlamadığını, kendisini şifahen savunacağını belirtti. Suikast yapmayı planladığını ve bunun için girişimde bulunduğunu ancak Anayasa'yı değiştirmek ve Hükümet'i devirmeye kalkışmak suçunu kabul etmeyerek, tutuklandığı tarihte yürürlükte olan Ceza Kanunu'nun 46. maddesine göre cezasının sürgün olduğunu, idam cezasının verilemeyeceğini belirtmişti.

Sarı Efe Edip savunmasında; suikast teşebbüsüne iştirak etmekle suçluluğunu reddetmiş, suikast işini haber vermek için İstanbul'a gidip Celal Bey'e haber vereceken tutuklandığını ancak Giritli Şevki'nin daha önce davrandığını ve durumun göz önüne alınarak cezasının verilmesini istemişti.

Gürcü Yusuf savunmasında; kendisinin cahil olduğunu, aldatıldığını söyleyerek hatta, bize "Bu silahları İzmir'e götürüp döneceksiniz, adamlarımız var, size ihtiyacımız yok" dediklerini bu yüzden de affedilmesini istemiştir. Ancak amaçlarının farklı olduğunu İzmir'de öğrendiğini söylemişti. Doğru söylediği için affedileceğini zannetmiş ancak Savcı, Gazi Paşa affetse de kanun affetmez, diyerek sözü İstiklal Mahkemeleri'ne bırakmıştı.

Laz İsmail savunmasında; Gürcü Yusuf gibi aldatıldığını ve Gazi Paşa'nın kendisine af vadettiğini söylemişti.

Çopur Hilmi savunmasında; Ziya Hurşit'in teklifleri karşısında suikast teşebbüsünün vatan hizmeti olduğunu sandığını, bu duruma alet edilecek adam olmadığını, haber vermeye karar verdiğini ancak Giritli Şevki'nin kendisinden önce davrandığını söyleyerek cezasını hafifletmek istemişti.

Şükrü Bey savunmasında; iddianamenin ancak genel hatlarını aklında tutabildiğini, komitacı bir kişi olmadığını, iddiaların asılsız olduğunu, Maarif

Nazırlığı sırasında Üniversite'ye büyük yenilikler getirdiğini, böyle bir adamın suikastle işinin olmayacağını belirtmişti.

Arif Bey savunmasında; iddiaların gerçek olmadığını, suikast toplantılarından haberi olmadığını, kimseye silah vermediğini, Laz İsmail'in kendi evinde kalmadığını bu konuda hizmetçisi ve şoförünün yalan söylediğini ifade ederek, bütün suçlamaları reddetmişti.

Abidin Bey savunmasında; masum olduğunu, hiçbir işe karışmadığını, kendisinden istenilen parayı vermediğini, Rüştü Paşa ile konuşmalarını hasta olduğu için hatırlamadığını söylemişti.

Hafız Mehmet Bey savunmasında; suçsuz olduğunu, “*Ben teşebbüse dahildim, fakat sonradan feragat ettim*” sözleriyle bitkin şekilde açıklamıştı.

Baytar Rasim savunmasında; ne diyeyim, mahkeme esnasında her şeyi söyledim farklı bir şey söylemeyeceğim, demişti.

Vahap savunmasında; amcası Hafız Mehmet'e iş bulmak için müracaat ettiğini, kendisini Ziya Hurşit'e gönderdiğini, cahil birisi olduğu için hiçbirşey anlamadığını söyleyerek suçunu reddetmişti.

Tikveşli İdris savunmasında; Karşıyaka'da bahçesinde yapılan toplantının neden yapıldığını bilmediğini, suikastle hiçbir ilgisinin olmadığını söylemişti.

Naciye Nimet Hanım savunmasında; mahkemeye sadece yalvararak olayla ilgisinin olmadığını ifade etmeye çalışmıştı.

İsmail Canbolat Bey savunmasında; daima kanuna hürmet ettiğini, suikast ile hiçbir ilgisinin olmadığını, söylenenlerin yalan olduğunu belirtmişti.

Rüştü Paşa savunmasında; “*Mahvoldum... Mahvoluyorum... Gözümün önünde hep sehpa görünüyor, bana acıyınız*” şeklinde mahkemenin insaf ve adaletine sığındığını bu sözler ile ifade etmişti.

Halis Turgut Bey savunmasında; suçsuz olduğunu, suikastle hiçbir ilgisinin olmadığını söylemişti.

Şimdi de sıra paşalara gelmişti. Ancak Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar Paşalar ve Bekir Sami Bey savunma yapmayacaklarını belirtmişti. Mahkeme Başkanı Ali Bey de, mahkemenin sona erdiğini, celseyi yarın saat dörde ertelediğini açıklamıştı.

2- Mahkemenin Kararı

Kararın okunacağı 13 Temmuz Salı günü, İstiklal Mahkemesi yargılamasının yapıldığı eski Elhamra Sineması'nın önü büyük bir kalabalık ile dolmuştu. Kapıların açılmasından sonra salon 15.00'de iyice dolmuş ve Mahkeme Heyeti saat 17.00'de salona girmişti. Salonun ön sıraları üst düzey yöneticiler ve subaylar tarafından doldurulmuştu. Sanıkların bazılarının (idam edilecek olanlar) salona getirilmediği dikkat çekmekteydi.

Mahkeme Başkanı “*Karar okunacaktır, dinleyiniz*” dedikten sonra, İstiklal Mahkemesi'nin nasıl, ne şekilde çalıştığını, olayın nasıl hazırlandığını ve nasıl değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemli olan kararnamede*;

Giritli Şevki'nin ihbarı ile sanıkların suikast girişimlerinin nasıl ortaya çıktığı anlatılmış ve daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu girişimden önce de Mustafa Kemal'e suikast girişimlerinin olduğunu, bunların İttihat ve Terakki mensuplarından bazıları ile Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin ileri gelenleri bir kısmının

* Kararnamenin tam metni eklerde verilmiştir.

katılımıyla gerçekleştirildiği uzun uzun anlatılmıştı. Özellikle, Rauf Bey'in bu girişimlerden haberi olduğu üzerinde durmuş ve 1925 seçimlerinde Şükrü Bey ile İsmail Canbolat'ın mebus olmalarının mebus olmalarının Cavit Bey'in evinde yapılan İttihatçılar Toplantısı'nda alınan karar gereği, Rauf Bey tarafından sağlandığını belirterek aynı toplantıda Hüseyin Cahit ve Salah Cimcoz'un da mebus seçtirilmesi çalışmalarının gerçekleştirilemediği üzerinde durulmuştu. Bu seçim döneminden itibaren T.B.M.M.'de muhalefet yoğunlaşmış ve iktidarı ele geçirmek için çalışmalardan da söz edilerek, bu grubun Cumhuriyet'in ilanı ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilmesi sırasında, bazıbasın organlarının da kendilerine katılmasıyla etkili bir muhalefete girmişler ve bu arada Rauf Bey'in eski ikinci grup mensuplarına yeni bir muhalefet partisi kurdurmak için telkinde bulunduğu da hatırlatılmıştı. Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'ların ordudan istifa etmelerinden sonra yeni bir muhalefet partisi kurma çalışmalarınız verildiğini, muhalefet partisinin kurulması için eski İttihatçılardan Kara Kemal'e başvurarak onun hazırladığı parti programını gerçekleştirmek için Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kurulduğunu ve İttihatçıların bir kısmı ile eski ikinci grup mensuplarından bazıları ile ordudan istifa eden Paşa'ların da birleşmesiyle muhalefet cephesinin oluşturulduğu anlatılmıştı.

Özetle kararda, muhalefet cephesinin cahil halk tabakalarının hükümete karşı kışkırtıldığı, telkin ve propagandaların Şeyh Sait İsyanı'na destek verdiği ve bu durumun da vatan hainlerini harekete geçirdiği belirtiliyordu. Takrir-i Sükun Kanunu'nun uygulamaları ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasıyla Şeyh Sait İsyanı'nın ve şapka olayı dolayısıyla ortaya çıkan gerici ve düzen bozucu girişimlerin de bastırıldığını, ülkedeki dingin havanın ise bağımsızlık simgesi olan Cumhurbaşkanı'na suikast girişimiyle bozulduğunu, maddi ve manevi ilişkilerle anlaşılacak İstiklal Mahkemeleri tarafından da ispat edildiği sonucuna varılmıştı.

Kararnamede verilen hükümler şöyleydi:

İzmit Mebusu Şükrü, Saruhan Mebusu Abidin, Eskişehir Mebusu Arif, Sivas Mebusu Halis Turgut, İstanbul Mebusu İsmail Canbolat, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, Lazistan eskimebusu Ziya Hurşit, Trabzon eski mebusu Halis Turgut, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Sarı Efe adıyla tanınan Edip teğmenlikten emekli Çopur Hilmi, Emekli veteriner Albay Rasim, Ankara valisi Abdülkadir, İaşeci Kara Kemal'in hareketlerine uyan Ceza Kanunu'nun 55. maddesinin; Türkiye Cumhuriyeti'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu tamamen yada kısmen bozmak ve değiştirmek veya kaldırmak ve adı geçen yasaya dayanılarak kurulmuş bulunan Büyük Millet Meclisi'ni düşürmek yada kaldırmaya ve görevini yapmasına engel olmaya zor kullanarak girişenler idam olunur. Bu belirtilen eylemi yapmaya fiilen özendirenler, eğer girişim eylem haline gelirse idam olurlar ve eğer bu girişim yalnızca icrasına başlanmış olunursa 7 yıldan az olmamak üzere küreğe konulurlar. Büyük Millet Meclisi Hükümetini zorla düşürmek ya da görevini yerine getirmekken zorla alıkoymak ya da bu suçu işlemeye özendirmek fiilini işleyenler ömür boyu yada 10 yıldan az olmamak üzere küreğe konulurlar, şeklinde yazılı olan fıkrası aracılığıyla yine aynı yasanın 57. maddesinin yukarıda yazılı 55 ve 56. maddelerinde açıklanan eylemlerden birini "bir takım kişiler topluca yapar yada yapılması amacını topluca taşırlarsa, o topluluğa katılmış bulunanlardan asıl başkan ve yönetici durumunda bulunanlar her nerede yakalanırlarsa idam olunurlar" diye yazılı olan önceki fıkrası uygulanarak: isimlerini yukarıda açıkladığımız 15 kişiden Abdülkadir ve Kara Kemal'in gıyaplarında ve 13'ünün yüzlerine karşı olmak üzere idamlarına; Sürmeneli Vahap'ın da sözü geçen yasanın 58. maddesinin "Bir gizli topluluk kurulup da o toplulukta söz konusu suçun yerine getirilmesi için girişimde bulunmuş olmakla birlikte bu suç gerçekleştirilmeden önlenmiş ve olay yalnızca böyle bir suçun işlenmesine karar verilmiş olmaktan ibaret kalmış ise o halde bu topluluğa katılanlarda geçici olarak kalebentlik cezasıyla cezalandırılır." diye yazılı özel fıkrasını uygulanmasıyla 10 yıl kalebent cezasıyla mahkumiyetine ve 10 Temmuz 1926 tarihinden itibaren yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu'nun ilgili maddesine söz konusu kalebentliğin Geçici Sürgün cezasına çevrilmesine ve sürgün yeri olarak Konya'nın belirlenmesine; Keza Ergani mebusu İhsan, Ardahan eski

mebusu Hilmi, Maliye eski nazırı Cavit, Mersin eski mebusu Selahattin, Sivas eski mebusu Kara Vasıf, Erzurum eski mebusu Hüseyin Avni, İzmir eski valisi Rahmi, İstanbul mebuslarından Rauf ve Adnan Bey'lerin yargılanmalarının, işbu davanın devamı olarak Ankara'da görülecek olan dava sırasında yapılmak üzere, haklarında hüküm verilen sanıkların davalarından ayrılmasına; olaya karışıp katıldıkları saptanmış olan Ordu mebusu Faik Erzincan mebusu Sabit, Erzurum mebusu Halit, Dersim mebusu Feridun Fikri, Afyon mebusu Kamil, Gümüşhane mebusu Zeki, Tokat mebusu Bekir Sami, Mersin mebusu Besim, Bursa mebusu Necati, Erzurum mebusu Münir Hüsrev Bey'lerle İstanbul mebusu Kazım Karabekir Paşa, Ankara mebusu Ali Fuat, İstanbul mebusu Refet, Edirne mebusu Cafer Tayyar,, Isparta eski mebusu Cemal Paşa'lar ve Erzurum eski mebusu Necati, Canik eski mebusu Ahmet Nafiz Bey'ler ve Torbalılı Emin Efendi, Trabzonlu Naciye Nimet Hanım, Sürmeneli Keleş Mehmet ve Bahçıvan İdris, Mustafa oğlu Şahin Çavuş ve yedek subaylardan Sabahaeddin Efendi ve Giritli Hüseyin oğlu Latif'in beraatlarına yüzlerine karşı oybirliğiyle 13 Temmuz 1926 tarihine rastlayan Salı günü karar verildi⁸⁰.

Kararın okunmasından sonra beraat kelimesinin duyulması ile büyük bir alkış kopmuştu. Beraat edenler, Kazım Karabekir, Refet, Ali Fuat, Cemal ve Cafer Tayyar Paşalar idi. Mahkemece sürgün cezasına çarptırılan Sürmeneli Vahap Konya'ya gönderilmişti. İdama mahkum olanlara tebliğ ise hapisanede verilmişti. İdam cezası verilenler tam 13 kişi idi : Şükrü, Abidin, Edip, Arif, Hafız Mehmet, Halis Turgut, İsmail Canbolat, Ziya Hurşit, Çopur Hilmi, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Baytar Rasim ve Rüştü Paşa⁸¹. İsmail Canbolat ve Halis Turgut Beyler önce 10'ar yıla mahkum edilmiş ancak itirazları sonucu karar "ıdam" olarak değiştirilmişti.

İdamlar, 13 Temmuz Salı'yı 14 Temmuz Çarşamba gününe bağlayan gece yarısından sonra sabaha karşı 03'e kadar sürmüştü. İdam mahkumları değişik

⁸⁰ Anıl, **a.g.e.**, ss. 175-178; Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 450

⁸¹ İdam edilenlerin son sözleri ve idam edilişleri ile ilgili bkz: **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Temmuz 1926; **Ahenk**, 14 Temmuz 1926; Erman, **a.g.e.**, ss. 157-167; Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 354-372; Kandemir, **a.g.e.**, ss. 115-124.

yerlerde idam edilmişti. Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi suikast yapmayı planladıkları Gaffarzade Oteli'nin köşesinde, bir kısmı Hükümet Meydanı'nda, bir kısmı Kışla önünde ve bir kısmı da Deparak civarında idam edilmişlerdir⁸².

İdam edilenlerin göğüslerinde suçlarını gösteren şu satırlar yazılı bulunuyordu :

*“Türk vatan ve namusunu kurtaran Aziz Reis-i Cumhur Hazretleri'ne suikast icra ve Hey'et-i Vekile'yi iskat ve taklib-i hükümet edecekleri bir anda derdest edilip bil'muhakeme mücrimiyeti sabit olan Ceza Kanunu'nun 55'nci maddesi delaletiyle 57'nci maddei mahsusasına tevfikân salben idamına karar verilen dir.”*⁸³

İdama mahkum edildiği halde, yakalanamadığı için hükmü yerine getirilemeyen Kara Kemal, 27 Temmuz 1926'da İstanbul'da sıkıştırıldığında tavuk kümesinde intihar edecek ve eski Ankara Valisi Abdülkadir ise, yurt dışına kaçmak üzereyken yakalanarak Ankara İstiklal Mahkemesi'ne çıkarılıp giyaben verilen idam cezası, 1 Eylül 1926'da Ankara'da gerçekleşecekti.

İdam edilenler saat 10'a kadar sehpalarda bırakılmış akın akın gelenlere teşhir edilmişlerdi. Sonra arabalara yüklenen cesetler önce karantinadaki Merkez Hastanesi'ne oradan da üzerindeki eşyalar alınarak Kadifekale civarındaki Kokluca Mezarlığı'na götürülerek gömülmüşlerdi.

İstiklal Mahkemesi kararının Ankara'ya bildirilmesinden sonra İsmet Paşa, Hakimiyet-i Milliye'de 15.07.1926'da yayınlanan telgrafı ile kararı kutlamıştı. Olayın gerçekleştiği sıralarda T.B.M.M. tatilde olduğundan Meclis'in toplanmasına

⁸² Aybars, **a.g.e.**, s. 453.

⁸³ Kandemir, **a.g.e.**, s. 124; Azmi Nihat Erman, **a.g.e.**, s. 167; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.454.

gerek görülmeden sanık ve hükümlü mebuslar hakkındaki işlemlere dair bilgiler, meclisin yasama yılı başındaki toplantılarda verilmişti⁸⁴.

Hakimiyet-i Milliye karar hakkında “*Mahkeme çok adil ve yüksek kararıyla bütün cihana ve vatandaşlara karşı isbat etmiştir ki, memlekette komitecelik yapmak isteyenler, hıyanette bulunanlar hakkında merhamet yoktur*” yorumunu yaparken, Cumhuriyet tarihindeki en feci olayın önünü alan İstiklal Mahkemesi’nin yerinde hükümler verdiğini açıkça dile getirmişti.

İstiklal Mahkemesi İzmir suikastı sanıklarını şu şekilde gruplandırmıştı;

- 1- Suikastin doğrudan doğruya hazırlanmasında görev alanlar
- 2- Bunları hazırlayan ve kışkırtan başdüzenleyiciler
- 3- Suikastin yapılması ve hazırlanmasına doğrudan katılmayıp, Türk inkılabına ve özellikle Mustafa Kemal’e karşı olanların uzun süre izlenmekte olan İttihat ve Terakkiciler
- 4- Kapatılan Terakkiperver Partisi üyeleri ve Paşalar⁸⁵

İzmir suikastı’nın İzmir’deki yargılamaları bu dört kolda yapılmış ve karara bağlanmış, İstiklal Mahkemeleri de “Kara Çete” olarak isimlendirilen İttihatçıların davasına bakmak için 16 Temmuz Cuma günü İzmir’den hareket etmiş ve 17 Temmuz’da Ankara’ya varmıştı.

B) ANKARA’DAKİ YARGILAMALAR

1906 yılından itibaren Mustafa Kemal’i ilgilendiren İttihat ve Terakki meselesinin kapanmadığı, İzmir suikasti davasıyla bir kez daha görülmüştü. Gerek Birinci Dünya Savaşı gerekse Milli Mücadele döneminde yaptıkları gizli çalışmaları

⁸⁴ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, II. Dönem, C. II, 1923-1927, TBMM Vakfı yay., Ankara, 1994, s. 582.

⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. III, 2. baskı, Ankara, 1965, ss. 278-279; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 453.

engellemek amacıyla yapılan görüşmelerde, İttihat ve Terakki'nin yeniden canlandırılması fikrinin egemen olduğu anlaşılmıştı. Ancak kendi başına parti kuramayan İttihatçılar, Rauf Bey'in de başlattığı muhalefetten yararlanarak Terakkiperver Fırka adı altında faaliyetlerini gerçekleştirme imkanı bulmuşlardı. Partinin programı Kara Kemal tarafından yapılmıştı. Parti'nin Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra kapatılması, siyasetten çekilmeleri iktidarı ele geçirme hayallerini suya düşürmüştü. İşte bu isteklerini gerçekleştirebilmek için, İzmir Suikastı'ne yönelmişlerdi. Amaçları sadece Mustafa Kemal'i öldürmek değil, Cumhuriyet'i, devrimleri yok ederek, hükümeti devirip iktidarlarını gerçekleştirmektir.

İttihat ve Terakki Partisi'nin azmini ve ne kadar tehlikeli olabileceği konusunda önemli ipuçları veren şu satırlar gerçekten dikkat çekiciydi :

“İttihat ve Terakkiyi diriltmek için, daha sonraki yıllarda yurt içinde ve dışında birçok girişimler olmuştur. İttihat ve Terakkinin mason dernekleri örneğinde kurulduğunu masonluk gibi İttihatçılıktan da çıkılmayacağını unutmayalım. Bu bakımdan ittihatçılığın, son İttihatçı ölünceye dek süreceğini söylemek bile, büsbütün yanlış olmaz.”⁸⁶

İttihat ve Terakki'nin bu kadar kararlı tutumu, İzmir suikastının ikinci dönemi olan, tarihte “Kara Çete” olarak bilinen İttihatçıların tasfiyesinin gerekliliğini Hakimiyet-i Milliye'de Falih Rıfki şu sözler ile ifade etmişti:

Birinci Dünya Savaşı döneminden beri “*halkı soyan , milli görüntüsü altında ticareti tekeli altına alıp senelerce gerçek Türk sınıfını mahveden , İstanbul haklının ekmeğinden çaldığı*” fakat asıl önemlisi “*İktidarı ele geçirmek için bütün pis kuvvetleri, ikinci grubu ve Padişahçıları, Halifecileri, hoca kabilelerini, zafer ve inkılaptan memnun olmayan her zümreyi içine almış , hatta Halk Fırkası içine bile*

⁸⁶ Mete Tuncay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931**, Yurt yay., Ankara, 1981, s. 164.

bazı kimseleri sokmuş; para ve fesat vasıtasıyla memleket basınını Ankara'ya karşı seferber etmiş, halk arasında kötü propaganda da bulunmuş, bu çalışmalar inkılabın iradesi önünde çökünce bir komite kurarak sonuca bizzat gitmek istemiş"⁸⁷ olmaları gerekçesiyle İttihatçılar yargılanacaklardı.

İttihat ve Terakki'nin kafalarından silemediği iktidarı ele geçirmek düşüncesinin, doğal bir yöntem olarak kabul ettikleri darbeci girişimlerini ise Tarık Zafer Tuna'ya şöyle özetliyordu: İttihat ve Terakki: "*Hürriyetin İlan edilmesi için var olmuştu ama onun varlık nedeni tamamen tersine dönmüştü. Önce kutsallığını, sonra kurtarıcılığını, daha sonra da saygınlığını yitirerek tarihsel işlevini yerine getirememiştir. İttihat ve Terakki: 'Darbeciliğin kısa süren bir eylem olduğunu unutarak ona ebedilik tanınmış', 'darbeciliği büyük bir inkılap saymış', 'darbecilik İttihatçılar için anayasal bir kurum olmuştur.'*"⁸⁸

İşte, İzmir suikastının Ankara'daki yargılamaları, olayın basit bir kolluk davası olmadığı ve çok kapsamlı bir hükümet darbesi olduğunu ortaya koymak için Ankara'da Eski Meclis Encümenler Binası'nda yapılmıştı. İstiklal Mahkemesi yurt genelinde geniş bir soruşturma yapmış, İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey'i Ankara'ya çağırarak bilgisine başvurmuştu. Ekrem Bey'in İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey'in yönetimindeki çalışmalardan söz etmesi üzerine, Süleyman Sami Bey de Ankara'ya çağırılmış, bu görüşmelerden sonra İstanbul'da tutuklanmış bulunan eski Lazistan mebusu Sudî, Haydar Reşid, Zarcı Refik, eski İttihat ve Terakki sekreterlerinden Büyük Mithat, İttihat ve Terakki'nin Edirne Müfettişi Gani, Hamallar Kahyası Raşid, Tulumbacı Muhiddin, Avukat Hasan Sabri, Tüccar İsmail Cabbar ve Hüseyin Beyler serbest bırakılmışlardı.

⁸⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Temmuz 1926.

⁸⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C. III, Hürriyet Vakfı yay., İstanbul, 1984, s. 609, 612.

21 Temmuz'da başlayan sanıkların ilk hazırlık soruşturmaları 31 Temmuz'a kadar devam etmişti. Bu arada Savcı Necip Ali Bey, 28 Temmuz'da Denizli'den Ankara'ya gelmek için hareket ettiğini bildirmiş ve 31 Temmuz'da da iddianamenin hazırlanması tamamlanmıştı.

2 Ağustos 1926 Pazartesi günü saat 14.00'te Ankara'daki duruşmalar başlamıştı. Duruşmaya getirilenler şunlardı: Ergani Mebusu İhsan, İttihat ve Terakki eski Umumi Katibi Mithat Şükrü, Cavid, Dr. Nazım, Ardahan Mebusu Hilmi, İzzet, Rifat, Cevat, Kara Vasıf, Salah Cimcoz, Salim, Hüsnü, Ahmet Nesimi, Eyüp Sabri, Dr. Rusuhi, Çolak Selahattin, Dr. Hüseyinzade Ali, Gaziantep'li Ahmet, Muhtar, Hüseyin Avni, Küçük Talat, Azmi ve Kör Ali İhsan Beyler⁸⁹.

Mahkeme Başkanı sanıkların yoklamasından sonra Savcı Necip Ali Bey'in iddianameyi* okumasıyla Ankara'daki duruşmalar başlamıştı.

Öteden beri en ince ayrıntıları ile tasarlanıp hazırlanan ve bu konuda Bursa ve Ankara'da da bazı denemeler yapıldıktan sonra Reisicumhur Hazretlerinin İzmir gezisi sırasında uygulanmasına karar verilen suikast olayının, Ziya Hurşit ve daha önce de belirttiğimiz arkadaşları tarafından kişisel kin ve nefretin dışında hükümeti devirip iktidarı ele geçirmek amacıyla gizli bir komite tarafından da desteklendiğini anlatarak başladığı iddiasına, söz konusu olan gizli komitenin bazı Terakkiperver Cumhuriyet Partisi mensubu ile eski İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticilerinden bir kısmı tarafından oluşturulduğunu ve başkanlığının da eski İaşe nazırı Kara Kemal tarafından yapıldığını vurgulayarak devam etmiştir.

Özetle savcının iddianamesinde; Birinci Dünya Savaşı sonunda, ülkeyi felakete sürükleyerek yurt dışına kaçan İttihat ve Terakki yöneticilerinden Talat, Enver ve Cemal Paşa'ların en güvendiği kişi olan Kara Kemal'in onları yeniden

⁸⁹ Kocahanoğlu, a.g.e., s.377.

* İddianamenin tam metni eklerde verilmiştir.

iktidara getirmek ve Cemiyet'i güçlendirmek için Malta sürgününden döndükten sonra, daha önce İaşe nazırı olarak başkanı bulunduğu Milli Mahsulat, Milli Kantariye ve Milli emekçiler gibi şirketleri yada Milli İktisat Bankası gibi ekonomik kuruluşların yönetimini yeniden ele geçirdiğini bildirmişti. Bu şekilde elinde topladığı ekonomik güçle, çevresindeki eski adamları sayesinde de büyük etkinliğe kavuşan Kara Kemal, Ulusal Kurtuluş Savaşı sonunda İzmit'te Gazi Mustafa Kemal Paşa ile iktidar pazarlığına girmişti. Gazi , Kara Kemal'in önerilerini, bir yurttaşın Devlet Başkanı'na sıradan bir başvurusu olarak değerlendirdince Kara Kemal İstanbul'a dönerek, İsmail Canbolat, Şükrü, İzmir eski Valisive Naim Beyler gibi bazı İttihatçılarla Cavit Bey'in Şişli'deki evinde toplantı düzenlemişti. İddianamede de, düzenlenen bu toplantılarda, ülke yönetimini ilgilendiren kararlar alındığı, suikast ve zorbalık girişimlerinin bu kararları uygulamak için devreye girdiği ve bu amaçla da, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kurulması ve programının hazırlanmasında yukarıda sözü geçen kişilerin yardımcı oldukları gibi Parti'ye üye olarak da katıldıkları ileri sürülmüştür. Terakkiperver Parti'nin hükümetçe kapatılmasından sonra, bu kişilerin bütün çalışmalarını gizlilik içinde yürütmek zorunda kaldıklarını, amaçlarının bir darbe ve suikast girişimleriyle yönetimi ele geçirmek olduğunu ileri sürerek, bütün delil ve nedenlerle iddianamesini anlattı.

Özetle daha çok ittihat ve Terakki ile Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin suikast olayına ilgisinin olduğunu iddia eden Savcı iddianamesini sanıkların cezalandırılmasına ilişkin tezini şu şekilde ifade etti.

Sanıklardan; Cavit, Dr. Nazım, Kör Ali İhsan, Hilmi, Küçük Talat, Azmi, Kara Vasıf, Hüseyin Avni, Selahattin, Nail, İhsan, Hüseyin Cahit, Mithat Şükrü, Rauf, Dr. Adnan ve Rahmi Bey'lerin suçlarının saptanması halinde gerek eylemin yapıldığı tarihte yürürlükte olan yasalara gerekse de yeni Ceza Kanunu'nun bu olaya uyan 171.Maddesinin içerdiği ceza hükümlerinin daha ağır olmasına ve hafif ceza olması nedeniyle de yeni ceza kanunu'nun 55.Maddesi aracılığıyla 58.Maddesine dayanılarak ceza saptanıp uygulanmasına ve diğer sanıklar; Dr.Hüseyinzade Ali,

Hamdi Baba, Posta Müdürü Hilmi, Vehbi, İbrahim Ethem, Hamal Ferit, Eyüp Sabri, Dr.Rasuh, Ahmet Nesimi, salah Cimcoz, Erkanıpharp Rıza, Hüsnu, Naim Cevat, Müfettiş Nazım, Kaymakam emeklisi Çerkez İzzet, Rafet, Hasip, Ahmet Muhtar, Neşet, Büyük Mithat, Mehmet Ali, Selahattin, Rıza, Bekir Sıtkı, İhsan, Hasan Fehmi Bey'lerin ise 58. Madde aracılığıyla hareketlerine uyan 45.Madde gereğince cezalandırılmalarına" karar verilmesini istedi⁹⁰.

Savcı Necip Ali Bey'in iddianamesinde, Gazi Mustafa Kemal'e İzmir'de düzenlenen suikast girişimi ve İttihat ve Terakki'nin bununla ilişkisi üzerinde durmuş İttihat ve Terakki'nin Milli Mücadele boyunca faaliyetlerini özetlemiştir. Ayrıca Kara Kemal'in partiyi yeniden canlandırmak için Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nden nasıl yararlanacağını, gizli gizli toplantılar yaptığını, amacının hükümeti devirerek yönetimi yeniden ele geçirmek olduğunu anlattı. Başta Cavit Bey olmak üzere diğer sanıklara da tebligat yapıldığını ancak henüz gelmeyen Rauf ve Dr. Adnan Bey'lerin cürümleri sabit olduğu takdirde diğerleri gibi cezalandırılacağını bildirmiştir. İddianame aslında İttihatçılar'ın niçin tasfiye edildiğini ortaya koyduğu gerçeklerle doluydu. Küçük Talat, Dr. Nazım, Maliye Nazırı Cavit Bey, Kör İhsan, Hüseyin Cahit, Nail, Hilmi gibi belli başlı şahısların dışında birçok İttihatçı'nın sorgusuyla Ankara'daki yargılamalar başlamıştı.

İddianame'nin okunmasından sonra sanıkların sorgusuna Talat Bey ile başlanmıştı. Talat Bey sorgusunda; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olduğunu ancak Cemiyet'in hükümet ve iktisadi konulardaki çalışmalarına karışmadığını bildirmişti. Mahkeme Başkanı, Enver Paşa'nın Milli Mücadele içinde Anadolu'ya girme çabası ile, İttihat ve Terakki'nin mutlaka yönetimi ele geçirme çabasında olduğunu vurgularken kendisinin bunlarla ilgisinin olmadığını söylemişti. Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Genel Sekreteri Mithat Şükrü Bey, Polis Müdürü Azmi, Eski Dışişleri Bakanı Ahmet Nesimi, Dr. Hüseyinzade Ali, Eyüp Sabri, Dr. Rasuhi, Hamdi Baba sorguya çekilmişlerdi.

⁹⁰ Anıl, a.g.e., s. 185.

Dr. Nazım Bey sorgusunda; İttihat ve Terakki'nin 8 ay boyunca sekreterliğini yaptığı dönemde halkın yaptığı bağışların durumunun ne olduğundan habersiz olduğunu, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kırım'a oradan da Almanya'ya kaçarak "İslam İhtilalleri Cemiyeti"ni kurduklarını anlatmıştı. Daha sonra Cavit Bey'in evindeki 9 maddelik programı içeren toplantıya katıldığını, Gazi'ye muhalefet imkanı olmadığı için siyasal parti kurma girişiminde bulunmadığını ve suikastle hiçbir ilgisinin olmadığını söylemişti⁹¹.

10 Ağustos 1926 Salı günü duruşma sırası İttihatçıların en ünlü siması Maliye Nazırı Cavit Bey'e gelmişti. İnanılmaz bir kalabalıkla dolan salonda Cavit Bey, Ateşkes'ten sonra İzzet Paşa Hükümeti'nin istifasıyla Maliye Nazırlığı'ndan ayrıldığını, Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa Hükümetleri sırasında İttihat ve Terakki mensuplarının tutuklandığını, bu yüzden İstanbul'da saklandığını sonra da İsviçre'ye kaçtığını söylemişti. Bu yüzden Milli Mücadele'ye katılmadığını, Talat Paşa ile görüştüğünü, Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçme ihtimali üzerine, Talat Paşa'ya mektup yazarak bunu önlemesini söylediğini, siyasetle uğraşmadığını belirtmişti. 1921'de yurda döndüğünde Cahit, Kara Kemal ve İsmail Canbolat ile görüştüğünü, Kara Kemal'in Mustafa Kemal ile görüşmesinden sonra kendi evinde İttihatçılarla toplandığını, Anayasa değişikliği konusunda görüşüklerini, gizli bir amaçlarının olmadığını belirtmişti.

Kör İhsan'ın da belirttiği gibi, Kara Kemal'i yeniden siyasete girmesi için telkinlerde bulunan Şükrü Bey ve kendisinin olduğu yolundaki iddiaları, İttihat ve Terakkicilerin yeniden iktidarı ele geçirme girişimlerini ve suikastle ilgisini reddetmişti⁹².

⁹¹ Ayrıntı için bkz: Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 479-501, Kandemir, **a.g.e.**, C. II, ss. 50-67; Yaşar Şahin Anıl, **a.g.e.**, ss. 186-187; Selma Ilıkan-Faruk Ilıkan, **a.g.e.**, ss. 251-272.

⁹² Ayrıntı için bkz: Anıl, **a.g.e.**, s. 188, 189; Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 501-513; Kandemir, **a.g.e.**, c. II, ss. 20-49; Faruk Ilıkan-Semra Ilıkan, **a.g.e.**, ss. 273-323; **Hakimiyet-i Milliye, Cumhuriyet** 11 Ağustos 1926; ayrıca mahkeme günü için bkz: Mehmed Cavid Bey, **Zindandan Mektuplar**, ss. 148-150.

Hüseyin Cahit Bey sorgusunda, Cavit Bey'in evindeki toplantıya katıldığını, gizli bir amacının olmadığını, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda kendisinin partiye girmesini ve İstanbul Mebus adayı olmasını istediklerini ancak kabul etmediğini söylemişti. Daha sonra da Cavit Bey ve Kör Ali İhsan ile yüzleştirilmiş, Ali İhsan Bey'in ifadesinde yanıldığını belirtmişti.

Daha sonra ilerleyen günlerde Salah Cimcoz, Mithat Şükrü, Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi, Dr. Rasuhi, Hüseyinzade Ali, Eyüp Sabri, Azmi, Hamdi Baba, Nail, Said, İbrahim, Naim Cevad, Hasan Fehmi, Hamal Ferid'in duruşmaları yapılmıştı. Duruşmalarda, bu kişilerin ileri sürülen suçlarla ilişkileri araştırılmış ve eski dönemlere giden sorular sorulmuştu. Burada Velid Bey'in Rauf Bey ile ilişkisi üzerinde durulmuş, 13 Ağustos'ta Hakimiyet-i Milliye'de Kara Kemal'in Terakkiperver Parti ile ilişkisini gösteren mektubu yayınlanmıştı. 16 Ağustos'ta Naim Cevad, Mithat, Nasib ve Nail Bey'ler yargılandılar. Rıza Bey ile Nasib Bey serbest bırakılmış, 19 Ağustos'ta Çolak Selâhaddin, Kara Vasıf ve Hüseyin Avni Bey'ler yargılanmış, Velid Bey ve Ahmet Emin 21 Ağustos'ta sorgulanmışlardı. 22 Ağustos'ta Hakimiyet-i Milliye'de, Rauf Bey'in Londra'dan Ahmed Emin Bey'e yolladığı 28 Nisan tarihli mektubu ve Velid Bey'in Rauf Bey'e yolladığı 21 Kasım 1924 tarihli mektupları yayınlanmıştır⁹³.

23 Ağustos'ta Savcı Necip Ali Bey'in dört idam cezasını istediği son iddianamesi;* İttihat ve Terakki'nin iktidar hırsı için geçmişten bu yana yaptıklarını anlatıyordu. Halkı soyan bir parti olduğunu, ülkeyi Almanya çıkarlarını dikkate alarak savaşa soktuklarını, yenilgi sonrasında ülkeden kaçmalarına uzun uzadıya belittikten sonra İzmir suikastı davasını ele aldı. Cavit Bey'in evinde yapılan toplantıları ve İttihat ve Terakki'nin iktidar hırsıyla yaptığı girişimleri özetlemişti. Ali İhsan Bey'in ifadesine göre, Kara Kemal ve Şükrü Bey'leri suikast işine Cavit

⁹³ Ergün Aybars, **a.g.e.**, ss. 461-462.

* İddianamenin tam metni eklerde verilmiştir.

Bey karıştırmıştı ve buna dayanarak da iddianame adı geçen kişilere şu cezaları verilmesini istiyordu:

Ali İhsan, Nail, Dr. Nâzım, Cavid, Ardahan Mebusu sabıkı Hilmi, Vehbi, Hüsnü, Ethem, Hamdi Baba, Hüseyin Rauf, İzmir Vali-i sabıkı Rahmi Beylerin harekâtı vakiaları yeni Kanun-u Cezanın meriyete konmazdan evvel irtikâp edildiği ve yeni Kanun-u Ceza'da buna tekabül eden maddenin daha ağır bulunmasına mebni bu gibi ahvalden maznunların lehine hareket edilmesi yeni Kanun-u Cezanın ikinci maddesinin son fırcası icabından bulunmakla, bunlardan Cavid, Nail, Dr. Nâzım, Ardahan Mebusu sabıkı Hilmi Beylerin Kanun-u Cezanın 55 inci maddesi delâletiyle 57 nci maddesine tevfikân, diğer Ali İhsan, Vehbi, Hüsnü, Ethem, Hamdi Baba, Hüseyin Rauf ve Rahmi Beylerin Kanun-u Mezkûrun 58 inci maddesine nazaran tayini cezalarını talep ederim.

Cahit, Kara Vasıf, Azmi, Adnan, Küçük Talât, Mithat Şükrü, Hüseyinzâde Ali, Eyüp Sabri, Salâh Cimcoz, Küçük Nâzım, Cemal Ferit, Naim Cevat, Hasip, Erkân-ı Harp mütekaiddi Rıza, gözlüklü Mithat, Hasan Fehmi, İhsan, Ali Rıza, Saadettin, Bekir, Mehmet Ali, Hilmi, Komiser Cavid, İzzet, Seyit, Salih Reis, Tırnakçı Salim, Ali Osman Kâhya, Selâhattin, Hüseyin Avni, Gaziantepi Ahmet Muhtar, sabık Üsküdar Belediye Reisi Rifat Beylerin beraetini talep ederim⁹⁴.

2- Sorgulamalardan Sonra Sanıkların Savunmaları

Sanıkların savunmaları 25 Ağustos 1926'da yapılmıştı. Sanıkların birçoğu sorguları sırasında söylediklerinden farklı bir şey söylemedi, bir bölümü de savunmaya gerek görmedi. Cavit, Nail, Hilmi ve Dr. Nazım'ın savunmaları dikkat çekiciydi.

⁹⁴ Kocahanoğlu, a.g.e., ss. 556-560.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Ankara’da yapılan son soruşturma evresinde Rauf Bey’in yurtdışında bulunmasından dolayı sorgusu da savunması da yapılamamıştı. Ancak Rauf Bey tutuklanma kararına karşı T.B.M.M. Başkanlığı’na bir mektup göndermişti. 12 Ekim 1926’de gönderdiği mektubunda mebus olması nedeniyle dokunulmazlığı kaldırılmadıkça yargılanamayacağını ve bu konuda örnekler vererek, yurtdışında olduğundan suikastle ilgisinin olmadığını söylemişti⁹⁵. Rauf Bey yurtdışında olduğundan ilk söz Cavit Bey’e verilmişti.

Cavit Bey savunmasında, Maliye Nazırı olduğu dönemde Birinci Dünya Savaşı’na girilmesini istemediğini, kendisinin hükümetin bütçesini rahatlattığını, namuslu ve dürüst bir insan olduğunu, Milli Mücadele’ye katılmak istediğini ancak kabul edilmediğini, suikast ve hükümeti devirmek girişimiyle hiçbir ilgisinin olmadığını söylemiştir⁹⁶. Cavit Bey sözlerini “*Vereceğiniz karar, mutlu dönemlerinizde bir soru işareti ve bir soru şeklinde vicdanınızı rahatsız etmesin*” şeklinde tamamlamıştı.

Nail Bey savunmasında, Ulus ve ülkenin zararı için hiçbir girişimde bulunmadığını, suikast girişimden de haberinin olmadığını, suçsuz olduğunu bildirerek, mahkemenin adaletine sığındığını söylemişti.

Dr. Nazım Bey savunmasında, Ateşkes Anlaşması’ndan sonra yurtdışına kaçtığını ve Talat Paşa’nın başkanlığında “*İslam İhtilalleri Cemiyeti*” derneğini kurduklarını ve bununla Milli Mücadele’yi desteklemeye çalıştıklarını söylemişti. Enver Paşa’nın Anadolu’ya gelmesini engellemeye çalıştığını, Cavit Bey’in evindeki toplantılardan Mustafa Kemal’in izninin olduğunu düşünerek katıldığını, Şükrü, İsmail Canbolat ve Kara Kemal Bey’leri iki yıldır görmediğini, onlarla haberleşmediğini, suikastle hiçbir ilgisinin olmadığını belirtmişti.

⁹⁵ Ayrıntı için bkz: Anıl, **a.g.e.**, ss. 191-193; Osman Selim Kocahanoğlu, **Rauf Orbay’ın Hatıraları, (1914-1945)**, Temel yay., İstanbul, 2005, ss. 388-407.

⁹⁶ Ayrıntı için bkz: Mehmed Cavid Bey, **Zindandan Mektuplar**, ss. 201-208; Osman Selim Kocahanoğlu, **Atatürk’e Kurulan Pusu**, ss. 561-566; Feridun Kandemir, **a.g.e.**, C. II, ss. 96-107.

Hilmi Bey ise savunmasında, T.B.M.M.'den ayrıldıktan sonra ticaretle uğraştığını, siyasetle ilgilenmediğini, Kara Kemal'le uzun zamandır görüşmediğini ve suikast haberini gazetelerden duyduğunu, hiçbir bilgisinin olmadığını söylemişti.

Böylece İzmir Suikastı davasının Ankara'da yapılan yargılaması bitmiş artık karar aşamasına gelinmişti.

Ancak mahkemenin kararına geçmeden önce, Cavit Bey'in davası sürerken haklarında gıyaben idam cezası verilen Abdülkadir'in İstiranca dolaylarında tutuklandığı haberi yayınlanır. Zaten Kara Kemal'in yakalanmamak için tavuk kümesine saklandığını ancak yakalanacağını anlayınca intihar ettiğini daha önce belirtmiştik. Abdülkadir ise nasıl kaçtığını ve kendisine kimlerin yardım ettiğini, Terakkiperver Parti'yi desteklediğini söylemiş, 29 Ağustos'ta ilk duruşması yapılmıştı. 31 Ağustos'ta ise mahkeme, hükümeti devirerek Cumhurbaşkanı'nı öldürmek ve iktidarı ele geçirmek suçuyla idama mahkum edilmişti. Ziya Hurşid ve arkadaşlarıyla suikast işini planladıkları sabit bulunmuş "Umumi Hapishane" önünde idam edilmişti⁹⁷. İsmet İnönü Hatıraları'nda Abdülkadir için şöyle demiştir:

"Eski Ankara Valisi Abdülkadir, İttihat-Terakki'nin, Meşrutiyetten evvelki fedailerindendir. Askerdir. Bizim sınıftandır. 'Abdülkadir-Antep' diye tanırız. Son derece enerjik ve kararlı bir adam. Temiz bir adam. Çetin bir ihtilalci, ihtilal arkadaşlarına, ihtilal fikirlerine bağlı. Meşrutiyetten önce, en güç zamanlarda İttihat-Terakki'nin en gözde, en güvenilir fedaisi. Böyle bir adam.

Abdülkadir Milli Mücadeleye karışmadı. Uzaktan takip ediyor. Bilmiyorum belki bu esnada, arkadaşlarıyla bir macera içinde bulunmuş olabilir. İzmir Suikastçileri içinde Abdülkadir bulunsaydı, vaziyet çok tehlikeli olurdu. Bir defa tertibi bu kadar dağıtmayacaktı. Tek başına da yapabilirdi. Her halde icra kısmına

⁹⁷ Kandemir, **Siyasi Cinayetler**, İstanbul, 1955, ss. 102-125.

da kendi üstüne alacaktı. O zaman çok basite irca ederek tatbika geçerdi. Tertip ondan gelseydi bu işi mutlaka bitirirdi.”⁹⁸

Abdülkadir’in idamı ile İzmir Suikasti ve onun devamı olan “Kara Çete” olarak İttihatçıların davaları da kapanmıştır. Artık, savcının mahkemenin kararını okuması ve İttihatçıların tasfiyesi süreci bekleniyordu.

2- Mahkemenin Kararı

İstiklal Mahkemesi’nin 26 Ağustos 1926 Perşembe günü okunan kararı* İzmir Suikastı davasının son evresini de kapatarak İttihatçıların tasfiyesinin gerçekleştiği olayları özetlemiştir.

Uzun uzun anlatılan iddianame özetle; Milli Mücadele’nin sonucunda yine iktidarı ele geçirme hevesinde olan, Lozan görüşmeleri sırasında Cavit Bey’in evinde yapılan toplantılarla, Kara Kemal, Şükrü, İsmail Canbolat gibi eski İttihatçıların Mustafa Kemal’e başvurarak reddedilmelerinden sonra bir takım İttihatçıların siyasi ortamdan ayrıldıkları üzerinde durulmuştu. Ayrılmayan İttihatçılar ise, yaptıkları gizli toplantılarda, Büyük Millet Meclisi’nde birinci ve ikinci grupları birleştirip, eski İttihatçıları içine alıp Rauf Bey’in yardımını sağlamak, bu olmazsa 15-20 kişilik mebus listesini “Müdafaa-i Hukukçular”ın şüphesini çekmeden yine Rauf Bey’in yardımı ile kabul ettirmek, bu da olmazsa açıkça İttihat ve Terakki olarak ortaya çıkmak kararı alınmıştı. Hepsinin başarısız olması halinde ise, Halk Partisi’ni parçalamak için girişimde bulunulduğunu, Rauf Bey’in de buna araç olduğunu, daha sonra da Terakkiperver Parti’nin kurulmasını hazırlayarak iktidarı ele geçirme planlarının olduğunu anlatmıştı. Görülüyor ki, mahkemenin kararı İttihatçıların iktidarı ele geçirmek için her türlü girişimde bulduklarını ve İttihatçıların tasfiyesinin gerekliliğini ortaya koymuştu. Daha sonra ise tek tek

⁹⁸ İsmet İnönü, **Hatıralar**, C. II, Bilgi yay., Ankara, 1987, s. 216.

* Kararnamenin tam metni eklerde verilmiştir.

suçlular ele alınmış ve Cavit Bey, evinde yaptığı gizli toplantılarla suikasti hazırlayan kişilerle olan ilişkileri sebebiyle suçlu bulunmuş, olayları yönetmek ve yardım sağlamak suçundan da Dr. Nazım, Nail ve Hilmi Bey'ler de suçlu bulunmuştu. Enver Paşa Rusya'da bulunduğu sırada İttihat ve Terakki'nin İktidara geçmek için çalışmaları ve son toplantılara katılması sebebiyle, Rauf Bey İttihatçılarla işbirliği yapmak ama en önemlisi suikast hazırlığını duyunca “*Ben gidiyorum siz ne yaparsanız yapınız*” diyerek Avrupa'ya gitmiş ve suikasti heber vermediğinden suçlu bulunmuştu. Dr. Adnan Adıvar'ın bir ilişkisinin olmadığı görülmüş, Hüseyin Cahit de suikast girişiminden haberi olmadığı gerekçesiyle suçsuz bulunmuştu.

Yargılama evrelerinde elde edilen ifadeler, iddia makamının taleptenmesi ve sanıkların savunmaları yeterli görülerek Mahkeme kararında, ülkeyi nedensiz şekilde Birinci Dünya Savaşı'na sokan ve yenilgi sonrasında ülkeyi terk ederek İttihat ve Terakki ve Terakkiperer Parti ileri gelenleri, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da iktidarı ele geçirmek için Gazi Mustafa Kemal'e suikastı dahi göze aldıkları belirtilmiştir. Daha önce de ayrıntılı olarak üzerinde durduğumuz, Kurtuluş Savaşı sonrasında başlayan yeniden iktidara gelmek hırsıyla gelişen çalışmalar, Cavit Bey'in evindeki toplantılarla şekillenmiştir. İşte, Cavit Bey'in evinde yapıla toplantılar, suikast girişiminde adı geçen şahısların isimlerini zincir halkası gibi ortaya koymuş ve bu durum sanıkların ifadeleri ile çeşitli delillerle saptanmıştı.

Sanıklardan Cavit Bey'in, Lozan Konferansı'ndan sonra evinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeniden iktidara getirmek için hazırlık çalışmaları yapmak amacıyla toplantılar düzenlediği ve bu amaca hizmet eden gizli bir kuruluşun başkanlığını aldığını, eskiden beri dargın olduğu Şükrü Bey ve Kara Kemal'in aracılığıyla barışarak sanık Sarı Efe Edip'in kendisine Cavit Bey'in para yardımı yaptığını ilişkin beyanları yer alıyordu. Ayrıca, sanık Nazım Bey'in, Cavit Bey'in evinde yapılan toplantılara katılarak gerek kararların oluşumu gerekse de yürürlüğe girmesinde etkili olduğu, diğer sanık ve şahitlerin ifadelerinden anlaşılmıştı. Hatta

kararnamede, özellikle Şükrü Bey'e yazdığı ve arama sırasında da ele geçen mektup içeriğinden de Nazım Bey'in suçlu olduğu belirtilmişti.

Sanık Nail Bey ise, yurda döndükten sonra Ankara'ya yerleşmiş, Mecliste mevcut gruplar arasında anlaşmazlık yaratmak amacıyla devleti zayıf düşürücü çalışmalarda bulunmuştu. Cavit Bey'in evinde yapılan toplantılara katılarak daha önce dargın olduğu Kara Kemal ve Abdulkadir ile barışarak Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin Eskişehir Şubesi'nin kurulmasına ve partiye üye olmadığı halde yardımda bulunması diğer şahit ve sanıkların söylemlerine göre suçlu bulunduğu Hilmi Bey'le ilgili olarak özetle yazıyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski silahşörlere ve Merkez-i Umumi üyelerinden olduğu T.B.M.M.'nde Ardahan Mebusu olarak bulunduğu sırada, Rusya'dan Anadolu'ya geçmek isteyen eski İttihatçılara yardım ettiği, Enver Paşa'ya T.B.M.M.'nin görüşlerini bildirmek için görevlendirilmesine rağmen bu görevi yerine getirmemiş olmasının vatana ihanet olarak değerlendirildiği, Cavit Bey'in evinde yapılan toplantılara katıldığı diğer sanıkların ve şahitlerin de ifadeleri ve elde edilen not defterindeki kayıtlardan da, suikast girişiminde etkili ve suçlu olduğu anlaşılmıştı.

Yine şahitlerin ve sanıkların ifadelerinden hareketle ve toplanan tüm deliller doğrultusunda sanık Rauf Bey için kararname, başvekil olarak bulunduğu tarihten itibaren, İttihat ve Terakki'nin kapandığını bildiği halde yeniden İttihat ve Terakki'yi canlandırmak için partinin eski üyeleriyle sıkı ilişkiler içinde olduğu ve Mustafa Kemal'e muhalif bir parti kurmak için eski İttihatçılar ve ikinci grup katılanlarıyla işbirliği yaptığı şeklinde bilgi veriyordu. Hatta, Mustafa Kemal'e Ankara'da yapılacak suikast girişiminden de haberdar olduğu halde bunu hükümete bildirmediği, üstelik de bildirmek isteyen arkadaşlarını da engellediği yazıyordu.

Yukarıda da özetleyerek anlattığımız Ankara'daki yargılamalar sonucu hazırlanan kararnameye göre sonuç olarak;

Sanıklardan; eski Maliye nazırı Cavit, Dr. Nazım, Ardahan Mebusu Hilmi ve Katib-i Mesullerden Nail Bey'lerin gerçekleşen hareketlerinin gerektirdiği cezaların, yeni Ceza Kanunu'nda daha ağır hükümleri içermesi nedeniyle, eski Ceza Kanunu'nun metninde: "Türkiye Cumhuriyeti'nin Teşkilatı Esasiye Kanununu tamamen veya kısmen bozmak, değiştirmek ve kaldırmak ve yasaya dayanılarak kurulan Büyük Millet Meclisi'ni düşürmek veya görevini yerine getirmesini engellemeye zorla girişenler idam olunur" diye yazılı bulunan 95. maddesi aracılığıyla aynı yasanın "Yukarıda yazılı 55 ve 56. maddelerinde belirtilen eylemlerden birini, bir takım kimseler topluca yaparlar veya yapılmasına kalkışılırsa o topluluğa katılmış olanlardan asıl başkan ve yönetici durumunda olanlar her nerde bulunurlarsa idam olunurlar" diye yazılı 57. maddenin ilk fıkrasına dayanılarak idamlarına; ve yine sanıklardan Vehbi, Hüsnü, İbrahim, Ethem, Rauf ve Rahmi Bey'lerin gerçekleşen hareketleri sözü edilen 53. madde aracılığıyla Ceza Kanununun metninde "Yukarıda belirtilen cinayetlerden 55 ve 56. maddelerde bildirilen eylemlerden birini yerine getirmek amacıyla iki veya daha çok kişiler arasında gizli bir birlik oluşturulup da o birlikte düzenlenen suçların yerine getirilmesi kararlaştırıldıktan sonra başka gerçekleştirme olanağı hazırlanması için bazı eylemler ve düzenlemelere daha girişilirse, o birlikte bulunan kimseler yaşam boyu kalebent olunur ve eğer öyle bir birleşme hakkında bir şekilde suçun nedenini hazırlamak için girişilmiş eylemi kastetmiyor ve ancak yalnızca yapılması için sözleşilmiş bulunuluyorsa, o halde birleşime katılanlar geçici olarak kalebent olunur. " diye yazılı olan 58. maddesinin 2. fıkrasına dayanılarak 10'ar yıl süreyle kalebent edilmelerine... ve keza sanıklardan Ali Osman ve Salih Kahya'ların da 10'ar yıl mahkumiyetlerine, diğer sanıların beraatlarına ve ayrıca iâşe işleriyle ilgili vakfiyenin feshi ve şirketlerin tavsiyesi ve nasıl yönetileceklerinin Hükümet'e bırakılması ve vakfiyeye ait para, eşya ve mücevherlerin Devlet Hazinesine devrine karar verildiği açıkça okunup anlatıldı.

Böylelikle: Sanıklardan Cavit, Dr. Nazım, Nail ve Hilmi Bey'lerin idamlarına ve Vehbi, Hüsnü, İbrahim, Ethem, Rauf, Rahmi, Ali Osman ve Salih Bey'lerin Kalebent yani sürgün ve hapis cezalarıyla cezalandırılmalarına karar verilmiş ve bu kararlarla İzmir Suikastı Davası'nın Ankara evresi de tamamlanmış oldu⁹⁹.

26 Ağustos'u 27 Ağustos'a bağlayan gece saat üçte Cebeci'deki "Umumi Hapishane" önünde idam cezaları uygulanmıştı.

İlk idam edilen Cavit Bey olmuştu. İdam kararını duyduğu andan itibaren soğukkanlılığını ve metanetini hiç bozmamış, gururlu ve sert adımlarla idam sehpasına yürümüştü. Son arzusu sorulunca, karısı ve oğlu Osman Şiar'ı Hüseyin Cahit Bey'e emanet ettiğini söylemiş, Cavit Bey refikamın ve çocuğumun gözlerinden öpsün diyerek selamlarını iletmişti.

İdam kelimesini duyduğunda "*Demek böyle, yazıklar olsun!...*" diyebilen Cavit Bey, ip boynuna geçirilirken "*Zulümdür, bu zulüm, Allah'ın laneti zalimin üstündedir*" diyerek bağırmıştı.

Günümüzde Cavit Bey'in suçsuz olduğu halde asıldığı görüşü birçok kaynakta rastlanılmaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın anılarında, Cavit Bey'in siyasi bir öldürmeye taraftar olamayacağını, suikast gibi girişimlere her zaman karşı olduğunu yazmıştı¹⁰⁰. Falih Rıfkı da, aynı görüşü savunarak Cavit Bey'in suikastle ilgisinin olamayacağını, bu yüzden İsmet Paşa'ya baskı yaparak, Cavit Bey'in kurtulmasına çalıştığını söylemişti¹⁰¹.

Ancak, bu konuda İstiklal Mahkemeleri'ne yapılan haksız eleştiri ve iddialara karşı Cavit Bey'in oğlu Şiar Yalçın'ın sözleri dikkat çekiciydi:

⁹⁹ Anıl, **a.g.e.**, ss. 196-198; Kandemir, **İzmir Suikastının İçyüzü**, C: II, ss. 118-119

¹⁰⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (haz: Rauf Mutluay), İş Bankası yay., İstanbul, 1976, ss. 284-285.

¹⁰¹ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s. 405.

“... Evet. Maliye Nazırı Cavit Beyin suçsuz yere asıldığı, bugün hemen hemen bütün ilgililerce kabul edilmiş bulunmaktadır. Belki sanıklar arasında babam gibi masum olan, iki-üç kişi daha vardır. Ama bu demek değildir ki bazı Atatürk düşmanlarının ve fanatik İttihatçıların bugün hala iddia edegeldikleri gibi İzmir Suikastı bir komplodur. Ve bir milletin halaskarının şahsında onun Osmanlı İmparatorluğunun enkazı üzerinde kurduğu körpe fakat zinde cumhuriyeti yıkarak beceriksizlikleriyle o imparatorluğu batırmış olan bir zümrenin son temsilcilerine temsil etmek isteyenlerin vebali Mahkeme-i Kübra’da bile affedilemez. Biz bugün laikliğe ve milli bütünlüğümüze indirilmek istenilen darbelerden ne çekiyorsak, Atatürk’ü çok erken kaybetmiş olmaktan çekiyoruz”¹⁰².

Cavit Bey’den sonra idam hükmü Dr. Nazım’a uygulanmış, Dr. Nazım’ın son sözü, *Efendiler bu meselede katiyen alakam ve sun’u taksirim yok*, olmuştu.

Nail Bey ise, suikastle ilgisini olmadığını hatıra defterine yazmış, sonra da oğluna hitaben, *“annenin ve kardeşlerinin gözlerinden öperim, amcanız size babalık yapacaktır. Mahkeme Reisi’ni kınamayınız. Beni, Dr. Fikret’in sözü idam ettirdi ...”* yazmıştı. Son sözü de *“Millet sağ olsun, vatan payidar olsun”* olmuştu.

Hilmi Bey de hükmü soğuk kanlılıkla dinlemiş ve idam sehпасına çıkarken de *“Vazifenizi yapınız. Beni asanlara hakkımı helal ediyorum. Allaha ısmarladık....”* demişti.

Cesetler sabah 7.30’a kadar teşhir edilmiş sonra da sehpalardan indirilmişti. Cesetler idam edildikleri hapisanenin avlusuna gömülmüştü. Ancak daha sonra Cavit Bey’in eşi Aliye Hanım ve dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın da girişim

¹⁰² *Milliyet*, 11 Mart 1994.

ve yardımlarıyla mezarlar Ankara Cebeci Asri Mezarlığı'na nakledilmiş, ancak bugün hangi ada ve parselde olduğu bilinmemektedir¹⁰³.

26 Haziran 1926'da İzmir'de başlayan İzmir suikast'ı davası 26 Ağustos 1926'da mahkemenin kararını okumasıyla sona ermişti. Gerek davanın İzmir evresi gerekse de Ankara evresinde sanıklar sorgulanmış, savunmaları alınmış ve haklarında cezaları karar ve hüküm olarak kendilerine bildirilmişti. İzmir Suikasti davasında İzmir'de ikisi gıyabında olmak üzere 15, Ankara'da 4 kişi idama mahkum edilmişti. Toplam 19 kişinin listesi şöyledir :

- 1- Ziya Hurşit (Eski Lazistan Mebusu)
- 2- Ahmet Şükrü Bey (İzmit Mebusu)
- 3- Laz İsmail
- 4- Gürcü Yusuf
- 5- Sarı Efe Edip
- 6- Çopur Hilmi
- 7- Abidin Bey (Saruhan Mebusu)
- 8- Halis Turgut Bey (Sivas Mebusu)
- 9- İsmail Canbulat (İstanbul Mebusu)
- 10- Rüştü Paşa (Erzurum Mebusu)
- 11- Hafız Mehmet Bey (Trabzon Mebusu)
- 12- Miralay Arif Bey (Eskişehir Mebusu)
- 13- Rasim Bey (Emekli Baytar Albay)
- 14- Kara Kemal (İaşe Nazırı, gıyabında, intihar Etmıştır.)
- 15- Abdülkadir (Eski Ankara Valisi gıyabında)
- 16- Cavit (Eski Maliye Nazırı)
- 17- Dr. Nazım
- 18- Hilmi (Ardahan Mebusu)

¹⁰³ Uğur Mumcu, **Gazi Paşa'ya Suikast**, s. 95,117; Erman, **a.g.e.**, ss. 186-191; **Cumhuriyet ve Hakimiyet-i Milliye**, 27 Ağustos 1926.

19- Nail

İzmir’de beraat edilen paşalar tekrar orduya dönmemiş, 1927’de emekliye sevk edildikleri kendilerine bildirilmiştir.

İttihatçılar ve “Kara Çete” davası olarak adlandırılan Ankara evresinde temel kurgunun, iktidar kavgasına girişmiş muhalif örgütlenmenin Mutarekeden suikaste kadar uzandığını görüyoruz. Mustafa Kemal ve ekibinin gerçekleştirdiği büyük devrim, Türkiye Cumhuriyeti’nin anayasal tarihi, ulusal varlığa ve kudrete olan derin ve sarsılmaz inancın devlet yaşamına yerleştirilmesinin tarihidir. Bu tarih içinde Mustafa Kemal’e muhalif olan hem suikastın hem de Terakkiperver üyelerin arkasındaki eski İttihatçıların iş birliği ile şekillenen Büyük Önder’i yok etme girişimi önemli yer kaplarken bu dava ile İttihatçıların tasfiyesi de gerçekleşmiştir.

Devrimci Cumhuriyet kadrolarının en önemli amaçlarından biri o gün için en yüksek olan Batı Uygarlığı’na girmek yani o düzeye ulaşmaktı¹⁰⁴. Bu doğrultuda Berkes’in de belirttiği gibi, Kemalizm sadece Ulusculuk, Ulusal Kurtuluş Savaşı ve bağımsızlık değil, bir ulus yaratmak onu Dünya’ya ve tarihe kabul ettirmektir. Yani Batılaşma ve Ulusal Bağımsızlık birbirine karşıt değil sıkı sıkıya birbirine bağlı kavramlardır¹⁰⁵. İşte, Mustafa Kemal’in çalışmalarını, Türk halkını çağdaş medeniyetler düzeyine çıkarmak noktasında yoğunlaştırdığını ve bunun için de Milli Egemenlik ve Bağımsızlık mücadelesinde engel tanımadığını görüyoruz. Bu süre içinde de “Kara Çete” olarak adlandırılan Kara Kemal, Kara Vasıf ve Karakol Cemiyeti’nin İzmir Suikasti’nin siyasi arka planlarını yaptıkları gerekçesiyle yargılandıklarını ve olayın yalnızca Reisicumhur’un öldürülmesinden ibaret bir kolluk olayı olmadığı, Cumhuriyet’e, devrimlere yöneltilmiş bir karşı-devrim olduğu görülmüş ve devrimin tepkisi de en uygun şekillenmişti.

¹⁰⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketler İçinde Atatürk**, Milliyet, 19 Kasım 1963.

¹⁰⁵ Niyazi Berkes, **Baticılık, Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler**, Yön yay., İstanbul, 1965, s. 134.

Kısacası, 1925-1927 yılları Cumhuriyetçi devrimci kadronun en büyük sosyal devrimlerin ve laikleşmenin gerçekleştirildiği yıllardır. 1926 yılında ise ulusun, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarılması için uyguladığı köklü değişmelerle amaca hemen hemen ulaşılmış iken dağınık, halka inememiş ve doktrinsiz bir muhalefetle karşı karşıya kalınmıştı. Geçmişe dayanan bu süreç Haziran 1926'da gerçekleşen suikast olayı ile canlanmış ve İstiklal Mahkemeleri ile kimine göre adil olmayan (Feridun Kandemir) kimilerine göre de, devrimlerin savunulmasında kararlı, tavırlar sergilenmiştir. Ülkede en büyük güç olan Türk halkının sonsuz sevgi ve minnet duygusu, Mustafa Kemal'e suikast planını, düşüncesini ve girişimde bulunanları lanetlemiş ve mahkemelerde gereken cezayı vermişti..

Mahkemede olup bitenler, Savcı tarafından çekilen bir telgrafla Meclis Başkanı tarafından mebuslara duyurulmuştu. Konya Mebusu Refik Koraltan ve Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'ler, Refik Koraltan'ın "*Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in muhakkak bir felaketten kurtulmasından duyulan memnuniyeti*" şeklinde önergesi üzerine 15 kişilik bir heyet seçilmiş, bu heyet Kazım Paşa ile birlikte Çankaya'ya gitmişti¹⁰⁶.

İsmet Paşa da, İstiklal Mahkemesi'nin çalışmalarından duyduğu memnuniyeti Halk Partisi Gurubundaki konuşmasında şöyle belirtmiştir.

"Büyük Meclisin İstiklâl Mahkemelerine seçmiş olduğu arkadaşlar, her türlü etkiden arınmış olarak, yalnız büyük ve kutsal ülkülerimizin ve memleketin ve devrimin savunması için, Büyük Millet Meclisince emanet edilmiş yargı hakkını kullanırken yerinde ve gereği kadar dikkat harcamışlardır. Kendilerini önünüzde kutlarım ve teşekkür etmeyi görev sayarım" demesi üzerine Bursa Mebusu Refet Bey, genel güvenlik ile Cumhuriyet'i savunmada çaba ve yetenek göstermiş olan

¹⁰⁶ Goloğlu, a.g.e., s. 213; Kocahanoğlu, **Atatürk'e Kurulan Pusu...**s. 596.

İstiklâl Mahkemeleri'nin görevlilerine Meclis'in takdirlerinin bildirilmesini isteyen bir önerge vermiş ve kabul olmuştur.”¹⁰⁷

Refik Koraltan'ın da sezdiği ve bunu Mustafa Kemal'e söylediği¹⁰⁸, bütün dünyanın gözlerini üzerine çevirdiği ve dünyanın her köşesinden ziyaret edilen bu yüce, dahi insana¹⁰⁹ düzenlenen suikast girişiminden sonra ülkenin durumu şöyle idi:

“Uygulanabilmesi mümkün usullerin hemen hepsi istenildiği gibi uygulanarak, doğu gericilik ayaklanması bastırılırken yada bastırıldıktan sonra, muhalefet partisi ile muhalif gazetelerin de hepsi kapatılmıştı. İzmir Suikastı'nın birinci ve ikinci davalarında uygulanan yargılama usulü ile de, gerçek suçluların tecziyesiyle birlikte partileri kapatılmış olan muhalifler de sindirilmiş ve sindirilmişlikten korkmayacakları düşünülen gözü pek eski İttihatçılar ortadan kaldırılmıştı. Böylece Halk Partisi köktencilerinin şiddet politikası gerçek amacına varmış, muhalefet görevini yapacak tek kuruluş ve tek kişi bırakılmadan tek partili sistem kurulmuştu.”¹¹⁰

Şunu da belirtmekte fayda vardır ki, İzmir suikastı ortaya çıkıp Ankara İstiklal Mahkemesi olaya el koyduğunda T.B.M.M. tatildaydı. Reis Kazım (Özalp) Paşa, 10 Haziran 1926 Perşembe günü çalışmalarını sona erdirmiş ve Meclis'i 1 Kasım 1926'da yeniden toplamak üzere kapatmıştı. Meclis açıldığında İzmir'de ve Ankara'daki davalar sonuçlanmıştı. Savcı tutuklanan ve idam edilen milletvekili isimlerini bu süre içinde T.B.M.M. Başkanı'na bildirmişti. Başkan da, *“Bu kalkışmaların son belirtisi olarak ortaya çıkan, suikast olayı, sade kişiliğimize ilişkin olması nedeniyle değil, fakat Türk Ulusu'nun yiğit karakterine uymayan ve Ulustan alınan vekalet yetkisi gibi yüksek bir mevkii saldırı aracı kullanmaya*

¹⁰⁷ Kılıç Ali, **İstiklal Mahkemesi Hatıraları**, s. 74.

¹⁰⁸ Feridun Kandemir, **Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayrı 11 Suikast**, Tarih yay., İstanbul, 1955, ss. 33-48.

¹⁰⁹ Hans Froembgen, “İzmir Suikastinin Perde Arkası” (çev: Mediha Sayar), **Tarih Dünyası**, sayı: 1 (1 Aralık 1964), ss. 5-9.

¹¹¹ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 213.

*kalkışacak kadar düşük ve gerici bir düşünceye dayandığı için üzüntü vericidir*¹¹¹ demişti.

Mustafa Kemal Meclis'in açılış konuşmasında olay ile ilgili duyduğu sıkıntı ve üzüntüyü özellikle Ali Fuat ve Rauf Beyler'in adının geçmesiyle bir kat daha arttığını şöyle ifade etmişti:

“Bu arkadaşların öğrendiklerini herkesten evvel, şahsen ve hususi suretle, bana haber vermeleri, beni ikaz etmeleri, arkadaşlık mertlik ve hatta sadece insanlık icabı idi sanırım.”

Sonra sözlerine şöyle devam etmiştir :

“Ben, hakikat bütün çıplaklığıyla meydana çıktıktan sonra bu çirkin ve namertçe teşebbüsle, uzaktan yakından ilgili olanların lehlerinde bir müdahalede bulunmak niyetinde idim; suç, her şeyden evvel şahsıma yöneldiğine göre, bunu kendim için tabii ve hatta kanuni hak sayıyordum; bazılarını tamamen kurtarmasam bile cezalarını hafifletmeye çalışacaktım... Mertliğe, vatandaşlığa, insanlığa ve medeni insan ahlakına uymayan bu kahpece harekete kalkışanlara karşı, memleket ve cihan umumi efkarında beliren tiksinti ve nefret duyguları onlar için کافی ceza idi. Fakat, ne çare ki, başta Rauf Bey ve İzmir Mebusu Şükrü Bey olmak üzere bazı sanıklar, hadisenin muhaliflerimizi, yani kendilerini bertaraf etmek için tarafımızdan tertip edildiği, silah kullanmak görevini üzerlerinde olanların –ki herhalde idam edilmeleri lazımdı- bizim adamlarımız olduğu gibi birtakım ima ve hatta açık iddialarda bulundular : aynı günlerde dışarı da o yolda kaynağı belli olmayan, bazı yayınlara rastlanıyordu : Anlaşılıyordu ki memlekette ve cihanda böyle bir hava yaratılmak isteniyordu. Bu durum karşısında, tarafımızdan yapılacak bir müdahale,

¹¹¹ Kazım Öztürk, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları*, C. II, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992, s. 1041

bu çeşit, ima ve iddiaları teyit eder mahiyette olacaktı : ister istemez bu niyetimden vazgeçtim, işi tabii akışına bıraktım... Yalnız komutanları vermedim.”¹¹²

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal, en yakın arkadaşlarının suikastten haberlerinin olduğunu anlamış, üzülmüş, ancak, paşaların beraat etmesini de kendisinin istediğini Fahrettin Altay, anılarında aktarmıştır. Hatta Ali Fuat Paşa'ya da “Paşaları senin hatırın için affettirdim” demesinden, hem paşaların beraatinde etkisinin olduğunu hem de suikasten Paşalar'ın haberinin olduğu gerçeğini anlayabiliriz¹¹³. Ancak Paşalar'ın idam edilmekten kurtarılmasını Ahmed Nedim ve Kazım Karabekir'in damadı Prof. Dr. Faruk Özerengil, Paşalar Türk halkı ve özellikle bir grup silahlanmış subay sayesinde asılmadılar¹¹⁴ şeklinde açıklamışlardı. Bu inandırıcı gelmeyen iddia sadece bir-iki yerde karşımıza çıkmaktadır.

İşte 1926 İzmir Suikasti, İstiklal Mahkemeleri'nin devrimleri kollayıcı ve yerleştirici tavırlarıyla sona ermiş, İttihatçılar da tarihe karışmıştı. Mustafa Kemal suikast girişimi hazırlıklarından, planı hazırlayanlardan ve en yakın arkadaşları paşalardan sıkıntı ve üzüntü ile söz etmişti. İzmir Suikasti, Mustafa Kemal'e uzanan ellerin boş kalacağını bir kez daha gözler önüne sermiş, Cumhuriyet'in ve devrim kadrosunun, Türk halkının Mustafa Kemal'le tek vücut olduğunu göstermiştir.

¹¹² Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C. I, Yapı Kredi Bankası 50. Yıl yay., İstanbul, 1973, s. 365-375.

¹¹³ Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, s. 421; Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II. Kısım, Doğan Kardeş yay., İstanbul, 1960, ss. 222-224.

¹¹⁴ Sümer Kılıç, **İzmir Suikasti**, s. 229; Ahmed Nedim, **Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları, 1926**, İşaret yay., İstanbul, 1993, s. 386.

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ
VERİ FORMU**

Tez No:

Konu No:

Ünv. No:

Tez Yazarının

Soyadı: **SAVAŞAL SAVRAN**

Adı: **GÜLTEN**

Tezin Türkçe Adı: 1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri

Tezin İngilizce Adı: Independence Courts and the Assassination at İzmir in the year
1926

Tezin Hazırlandığı:

Ünivesite: **Dokuz Eylül Üniversitesi**

Enstitü: **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**

Yıl: **2006**

Tezin:

Türü: **Yüksek Lisans**

Dili: **Türkçe**

Sayfa Sayısı: 210

Referans Sayısı:

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. ERGÜN AYBARS

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Mustafa Kemal
- 2- İzmir
- 3- Suikast
- 4- İstiklal Mahkemeleri
- 5- Cumhuriyet

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- President Republic of Turkey
- 2- İzmir
- 3- Assassination
- 4- Independence courts
- 5- Republic

Yazarın İmzası:

Tarih:

ÖNSÖZ

Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilanı, Cumhuriyet'in yerleşmesi, devrimlerin yapılması, karşı devrimcilerle çatışmaların bir suikastle sonuçlanacak kadar iktidarı ele geçirme çabaları ve kinleri, 1920-1927 yıllarının yakın tarihimizdeki önemini vurgulamaktadır. Özellikle Cumhuriyet dönemindeki en canlı, en tartışmalı konulardan olan ve bazı Atatürkçü dünya görüşüne uzak kişilerce de yanlış anlaşılan ve yorumlanan İstiklal Mahkemeleri'nin önemini İzmir Suikastı davası bir kez daha su yüzüne çıkarmıştır.

Bilindiği üzere, 1920-1923 yıllarını kapsayan Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri, Milli Mücadele'nin olağanüstü şartlarında kurulmuş daha çok asker kaçakları, casus, bozguncu ve ihanet suçlarıyla iç güvenliğin sağlanmasında etkili olurken, 1923-1927 yıllarını kapsayan Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri, ise Türk devriminin hangi şartlarda gerçekleştiğini ve muhalefet girişimlerini görmek bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

İşte bu doğrultuda yaptığımız çalışmanın amacı, 1926 İzmir Suikastı'nın sadece Cumhurbaşkanı'nı öldürmek değil, Cumhuriyet'in yerleşmesini kökleşmesini engelleyen ve devrimlere yöneltilmiş karşı-devrim girişimi olduğunu, o dönemdeki yerel gazeteler yardımıyla değerlendirmektir. Çalışmamızda , İzmir Suikastı 'ni İzmir ve Ankara'daki yargılamalar olarak ele alınmıştır. İzmir Suikastı'ni İzmir ve Ankara'daki yargılamalar olarak ele almaktaki amacımız ise, İzmir'de daha çok suikast planlayanlar ve tetikçiler yargılanırken; Ankara'da iktidarı ele geçirmek isteyen Terakkiperver Partisi ile İttihatçıların "Kara Çete" olarak tasfiyesi şeklinde sınıflandırarak daha kolay anlaşılmasını sağlamaktır. Ancak, Cumhuriyet'in ve devrim kadrosunun suikast girişimleriyle yıkılamayacağını, İstiklal Mahkemesi'nin de yardımıyla bir kez daha gözler önüne serilmesi bu tez konusunu seçmemizde de etkili olmuştur.

Birinci bölümde İstiklal Mahkemeleri'nin genel yapısı, karakteri, kurulmasının nedenlerini ve baktığı davaları istiklal Mahkemeleri'nin gerek Cumhuriyet döneminde gerekse Cumhuriyet'ten önce işlevinin iyice anlaşılması için özetlenmiştir.

İkinci bölümde, İzmir Suikasti öncesi Ülkenin sosyal ve daha çok siyasal durumu üzerinde durulacak yani suikastin altyapısı anlatılmıştır. Ayrıca Suikastin nasıl ihbar edildiği, kimlerin suikastle ilgisinin olduğu üzerinde de durulmuştur.

Üçüncü bölümde, suikastın ihbarından sonra İstiklal Mahkemeleri'nin İzmir'e gelmesi ve suikast haberinin özellikle İzmir basınındaki yansımaları anlatılmıştır.

Dördüncü yani son bölümde ise, İzmir Suikasti davasının İzmir ve Ankara'daki yargılamaları üzerinde durulmuş hatta sorgulamalardan sonra sanıkların savunmaları ve mahkemenin kararı anlatılmıştır. Mahkeme kararında, suikastı planlayanlar, İttihat ve Terakkiciler, suikast hazırlığını duyup da hükümete haber vermeyenler ile fikri anlamda suikastın destekçileri cezalandırılmıştır.

Çağdaşlaşma hareketine hız veren ve Türk devrimlerinin önünde engel tanımadığı, Cumhuriyet'in yerleşmesine ve Türk halkının tek vücut olduğu, Atatürk karşıtlarının son sözlerini söylediği bu çalışmamızda, bana yön veren hocam Prof. Dr. Ergün AYBARS'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca çalışmamızı okuyarak katkılar sağlayan hocam Yrd. Doç. Dr. Kemal ARI'ya, değerli bilgilerini esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Adil Adnan ÖZTÜRK'e teşekkür ederim. Çalışmamızın araştırma ve yazım aşamalarında da hiç yanımdan ayrılmayarak büyük bir sabırla yardımlarını esirgemeyen sevgili eşim Güven SAVRAN'a, büyük fedakarlıklarla desteklerini gördüğüm çok kıymetli aileme ve en önemlisi hayatımın en değerli varlığı, zaman zaman ihmal etmek zorunda kaldığım biricik kızım Ada SAVRAN'a çok teşekkür ederim.

Gülten SAVAŞAL SAVRAN

İZMİR, 2006

SONUÇ

Milli Mücadele'nin zaferlerle sonuçlanmasında büyük paya sahip olan Mustafa Kemal, ulusa tam egemenlik, tam bağımsızlık ilkelerini kazandırmıştı. Ardından yüzyıllardır devam eden saltanatı kaldırmış, Cumhuriyet'in ilanı ile halkı yönetime katmış ve halifeliği kaldırarak teokratik devlet düzeninden laik devlet düzenine geçirmişti. Elbette bu süreçte kendisi gibi düşünmeyenler ve en yakın arkadaşları muhalif gruplar oluşturdu. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde oluşan ikinci grup ve İttihat ve Terakkiciler'in çalışmaları bu muhalefeti daha da güçlendirdi. Halifeliğin kaldırılmasının duyulması üzerine İstanbul basınında tepkiler çoğalmış, halifelik yanlısı Lütfi Fikri mahkum edilmiş ancak bir ay sonra serbest bırakılmıştı. Mustafa Kemal İzmir'de basın mensuplarıyla görüşerek ilişkileri düzenlemeye çalışmış ve 3 Mart 1924'te halifeliği kaldırmıştı. Aralarındaki ilişkilerin iyice bozulması üzerine en yakın arkadaşları Kazım Karabekir'in, Ali Fuat Paşa'nın ve Rauf Bey'in Terakkiperver Parti'yi kurması İttihatçıları umutlandırdı. 1925 yılı, Şeyh Sait İsyanı ile Terakkiperver Parti'nin kapatılma süreci ve devrimlerle geçti.

Bildiğimiz gibi 1925-1927 yılları, Türk devriminin sosyal, hukuksal, siyasal ve laikleşme alanlarında büyük gelişmeler gösterdiği dönem oldu. Şapkanın kabulü, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Medeni Kanun, Aşar'ın kaldırılması bu dönemde gerçekleşti. Kısacası bu dönemde, Teokratik devletten laik devlete, ümmetten millileşmeye geçişin temelleri atıldı. Bu devrimlerin yerleşip benimsenmesi, Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılması için kurulan Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyet tarihinin vazgeçilmez ögesi olmuştur. Gerçekleri ortaya çıkarma, hak ve özgürlükleri kollama endişesiyle belli bir siyasal ve devrimsel amacın kolaylaştırılmasında gerek birinci dönem İstiklal Mahkemeleri gerekse Cumhuriyet dönemi İstiklal Mahkemeleri, vicdani kanıya dayanan kararlarla sorunları gidermişti. 1926 yılı ise; ulusun "Çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarılması" gayretine karşın dağınık, doktrinsiz ve halka inememiş karşı devrim hareketleri çapında bu gayreti yok etme, Cumhuriyet'i devirme, Mustafa Kemal'i öldürme girişimiyle şekillenmişti.

İzmir Suikasti, İzmir ve Ankara'da yargılamalar sonucunda tarihe karışmıştı. Toplam 130 dolayında sanık hakkında sorgulama yapılmış, daha hazırlık evresinde 34'ü sorgulamaya gerek kalmadan bırakılmıştı. Geriye kalan 40 sanık İzmir'de, 57'si Ankara'da yargılanırken, İzmir'de 15 (ikisi gıyaben), Ankara'da 4 toplam 19 idam ve 9'u da sürgün cezası olarak karar verildi. Suikast girişiminde fiilen yardım ve teşvik sebebiyle ceza alanlar ülke içinde büyük kabul görürken, paşaların sorgusu (beraat edilmelerine rağmen) günümüze kadar tartışma konusu olmuştur.

Mustafa Kemal'e suikast girişimini O'nun kişiliğinde, aslında Cumhuriyet ve devrimlere yapılmış bir karşı-devrim girişimi olarak ele alan İstiklal Mahkemeleri, bütün muhalefet çalışmalarını önleme görevini üstlendi. İzmir suikastinde sanıklar; birinci derecede faal olarak eylemi gerçekleştirmek isteyenler, olayı duydukları halde ihbar etmeyenler, sadece varlıklarıyla eylemin planlanmasında cesaret verenler başlıkları altında toplandı. Çünkü temel amaç, Mustafa Kemal Paşa'ya yapılan öldürme girişimini cezalandırmadan çok, bu girişimi doğurup besleyen ve ona destek veren devrim karşıtı muhalif ortamı desteklemektir. Bu sebeptendir ki, İzmir Suikasti davası basit bir suikast girişiminden, İttihatçılar'ın "Kara Çete" macerası haline dönüşmüştü. Özünde dikkatimizi çeken şey, kişisel kıskançlıklar, hırslar, kin, nefret ve hükümeti devirerek iktidarı ele geçirmek olmuştur.

Türk ulusuyla kaynaşmış, manevi duyguların en güzeliyle halkıyla bağlanmış Mustafa Kemal'e düzenlenen İzmir suikasti gösteriyor ki, suikast bütün ülkede kınanmış, yerel gazetelerde boy boy İzmir halkının duyduğu utanç, üzüntü dile getirilmişti.

Sonuç olarak 1926 İzmir Suikasti, basit bir suikast girişimi olmayıp amacı daha çok siyasal ve ideolojik boyutlu Milli Mücadele'den bu yana Mustafa Kemal'in bütün girişim ve devrimlerini yok etmek, tarihten Mustafa Kemal'i silmek amacını taşıyordu. Ancak böyle vahşi bir suikast planından kurtulan Mustafa Kemal, Türk Milleti'ne olan güvenini ve inancını şu sözleri ile ifade etmektedir:

“Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır. Ve Türk Milleti emniyet ve saadetini temin eden prensiplerle medeniyet yolunda, tereddütsüz yürümeye devam edecektir.”

KAYNAKÇA

I- SÜRELİ YAYINLAR

A- Gazeteler

Ahenk

Akbaba

Anadolu

Cumhuriyet

Dünya

Hakimiyet-i Milliye

Hizmet

Milliyet

Vatan

B- Dergiler

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Tarih Dünyası

II- İNCELEME YAPITLARI VE ANILAR

A- Kitaplar

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Kaynak yay., İstanbul, 1986.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

ALTAY, Fahrettin, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İnsel yay., İstanbul, 1970.

ANIL, Yaşar Şahin, **Mahkeme Tutanaklarına Göre İzmir Suikastı Davası**, Kastaş yay., İstanbul, 2005.

ARAR, İsmail, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul, 1969.

- ARIBURNU, Kemal, **Atatürk ve Çevresindekiler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.
- ATATÜRK, Kemal, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C:III, 3. Baskı, Ankara, 1981.
- ATAY, Falih Rıfki, **Çankaya**, Sena Matbaası, İstanbul, 1980.
- AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, C:I-II, İleri Kitabevi, İzmir, 1995.
- AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.
- AYBARS, Ergün, **Atatürk, Modernleşme ve Laik Demokrasi**, İleri Kitabevi, İzmir, 1964.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, C:III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C:I, İstanbul, 1966.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C: I, T.T.K yay., Ankara, 1951.
- BERKES, Niyazi, **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Yön yay., İstanbul, 1965.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı yay., İstanbul, 1978.
- CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, İkinci Kısım, Doğan Kardeş yay., İstanbul, 1960.
- ÇELİK, Adil Giray, **Tarihin Yargıladığı Davalar**, Papirüs yay., İstanbul, 2004.
- ÇULCU, Murat, **Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası**, C: I, II, Kastaş yay., İstanbul, 1992.
- ERGİL, Doğu, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.
- ERMAN, Azmi Nihat, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, Temel yay., İstanbul, 1971.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Başnur Matbaası, Ankara, 1972.
- HUYUGÜZEL, Faruk, **Hüseyin Cahit Yalçın**, İzmir, 1984.
- HANIOĞLU, M. Şükrü, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler 1889-1902**, C:I, İletişim yay., İstanbul, 1985.
- ILIKAN, Selma- Ilıkan, Faruk, **Ankara İstiklal Mahkemesi Resmi Zabıtlar**, Simurg yay., İstanbul, 2005.
- İLHAN, Orhan, **Atatürk ve İzmir**, İzmir Gazeteciler Cemiyeti
- İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, 2.Kitap, Bilgi yay., Ankara, 1987.

- JAESCKHE, G, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, T.T.K yay., Ankara, 1971.
- KANDEMİR, Feridun, **Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayrı 11 Suikast**, Ekicigil yay., İstanbul, 1955.
- KANDEMİR, Feridun, **Siyasi Cinayetler**, İstanbul, 1955.
- KANDEMİR, Feridun, **İzmir Suikastinin İç Yüzü C:I-II**, Ekicigil yay., İstanbul, 1955.
- KANSU, Mazhar Müfit, , **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C: I. Ankara, 1966.
- KARABEKİR, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Emre yay., İstanbul, 1993.
- KARABULUT, Umut, **İzmir Suikastı ve Basına Yansımaları**, (Lisans Tezi), Bursa, 2001.
- KARAKOYUNLU, Yılmaz, **Üç Aliler Divanı**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1964.
- KILIÇ, Ali, **İstiklal Mahkemesi Hatıraları**, Sel yay., İstanbul, 1955.
- Kılıç Ali'nin Anıları** (Derleyen: Hulusi Turgut), Kültür yay, İstanbul, 2005.
- KILIÇ, Sümer, **İstiklal Mahkemeleri Adil Miydi?** Emre yay., İstanbul, 1994.
- KILIÇ, Sümer, **İzmir Suikastı, İddianame ve Kazım Karabekir'in Savunması**, Emre yay., İstanbul, 2000.
- KİNROSS, Lord, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2005.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim, **Atatürk'e Kurulan Pusu, İzmir Suikastının Perde Arkası**, Temel yay, İstanbul, 2003.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim, **Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)**, Temel yay., İstanbul, 2005.
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1970.
- MEHMED Cavit, **Zindandan Mektuplar**, Liberte yay., Ankara, 2005.
- MUMCU, Uğur, **Gazi Paşa'ya Suikast**, Tekin yay., İstanbul, 1994.
- MUMCU, Uğur, **Kazım Karabekir Anlatıyor**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1993.
- NEDİM, Ahmet, **Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926**, İşaret yay., İstanbul, 1993.
- ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni**, C:I,II, Emre yay., İstanbul, 1993.
- OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Tarih yay., İstanbul, 1980.

- OKYAR, Osman – SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1997.
- ÖNDER, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, İş Bankası yay., Ankara, 1975.
- ÖZALP, Kazım, **Atatürk'ten Anılar**, Türkiye İş Bankası yay., Ankara, 1992.
- ÖZTÜRK, Kazım, **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları**, C:I,II, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992.
- ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem**, C:II, 1923-1927, T.B.M.M. Vakfı yay., Ankara, 1994.
- RAMSAUR, E. E., **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Sander yay., İstanbul, 1982.
- SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Burçak yay., İstanbul, 1996.
- SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, C:I, Yapı Kredi Bankası 50. Yıl Yay., İstanbul, 1973.
- ŞİMŞİR, Bilal, **Malta Sürgünleri**, Bilgi yay., Ankara, 1989.
- TANSU, Samih Nafiz, **İttihat ve Terakki İçinde Dönerler**, Anlatan: Galip Vardar, İnkılap yay., İstanbul, 1960.
- TARTAN, Hakan, **Atatürk'ün İzmir'i**, Tülav Kültür Dizisi, 2003.
- TEMO, İbrahim, **İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları**, Arba yay., İstanbul, 1987.
- TEKELİ, Safa, **Atatürk ve Anadolu Ajansı**, AA yay., İstanbul, 2002.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C:III, Hürriyet Vakfı yay., İstanbul, 1984.
- TUNÇAY, Mete, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, Yurt yay., Ankara, 1981.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **İlk Meclis (Milli Mücadelede Anadolu)**, Çağdaş yay., İstanbul, 1990.
- YALÇIN, Durmuş – AKBIYIK, Yaşar,.... **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C: II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar, (haz: Rauf Mutluay)**, İş Bankası yay., İstanbul, 1976.
- ZURCHER, Eric Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu, Ankara, 1987.

B- Makaleler

- ARI, Kemal, “İzmir’deki Suikast Girişimi Sırasında Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa’nın İzmir Gezisi ve O’nun Suikastı Nasıl Karşılıdığına İlişkin Bir Anı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, I / 1 (1991).
- AVCI, Cemal, “İzmir Suikastı” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, X / 28’den ayrı basım (Mart 1994)
- AYBARS, Ergün, “İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Çetinkaya”, **Ali Çetinkaya’yı Anma Paneli Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- FROEMGEN, Hans, “İzmir Suikastının Perde Arkası”, (Çeviren: Mediha Sayar), **Tarih Dünyası**, 1964, 1965
- ÖZKAYA, Yücel, “İzmir Suikastı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:VIII / 22, (Kasım 1991)
- TUNAYA, Tarık Zafer, “Devrim Hareketleri İçinde Atatürk”, **Milliyet Gazetesi**, (10 Kasım-18 Kasım 1963)., sayı: 10.
- Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi** “19. yy’da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, C:II, İstanbul, 1985

III- ANSİKLOPEDİLER

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi